

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Alaber

Tekoča demokracija na primeru nemške piratske stranke
(študija primera)

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Alaber

Mentor: red. prof. dr. Bogomil Ferfila

Tekoča demokracija na primeru nemške piratske stranke
(študija primera)

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

POVZETEK

Tekoča demokracija na primeru nemške piratske stranke

Nemška piratska stranka svoje poslanstvo opredeljuje v prilagajanju nemške predstavniške demokracije na digitalne priložnosti 21. stoletja. S spodbujanjem neposrednih in posrednih participativnih možnosti svojih članov ter podpornikov, se nemški pirati v svojem delovanju opirajo na koncept tekoče demokracije, ki ga uresničujejo z uporabo odprtokodne programske opreme imenovane *LiquidFeedback*. S tekočo demokracijo nemški pirati tendirajo k oblikovanju novih trendov tradicionalnim praksam etabliranih političnih strank v Nemčiji, tako v smeri krepitev participativnih možnosti svojih članov ter podpornikov kot v kontekstu doseganja transparentnega operativno-organizacijskega delovanja stranke, in sicer "od spodaj navzgor". Magistrska naloga podrobno analizira in konceptualizira model tekoče demokracije s teoretsko umestitvijo v demokratične teoretične okvirje, z opredeljevanjem aplikativnih rab koncepta ter predvsem skozi študijo primera tekoče demokracije v programskem in ideološkem profiliranju ter operativno-organizacijskem delovanju nemške piratske stranke. Ker definiranje koncepta tekoče demokracije pogojuje aplikativna raba različnih programskih oprem, magistrska naloga podrobneje predstavlja tudi odprtokodno programsko opremo *LiquidFeedback*, z uporabo katere nemški pirati bolj ali manj uspešno uresničujejo idejo tekoče demokracije v svojih strankarskih strukturah.

Ključne besede: e-demokracija, tekoča demokracija, nemška piratska stranka, *LiquidFeedback*, sistem glasovanja s pooblaščenjem.

ABSTRACT

Liquid democracy in the case study of the German pirate party

The German pirate party defines its mission in adjusting German representative democracy to the digital opportunities of the 21st century. By promoting direct and indirect participating possibilities of its members and supporters, German Pirates base their functioning on the concept of liquid democracy, which they implement through the use of open source software called *LiquidFeedback*. By advocating liquid democracy model, German Pirate Party tends to set new standards in traditional practices of established political parties in Germany in the direction of strengthening participatory possibilities of its members and supporters as in the context of achieving transparent operational-organizational functioning of the party from bottom up. Master's thesis analyses and conceptualizes the liquid model of democracy by placing it in democratic theoretical frameworks, by defining different applications of the model and in particular, through a case study of the liquid democracy in programmatic and ideological profiling and operational-organizational functioning of the German pirate party. Since the definition of liquid democracy concept is conditional with the applicative use of various software programs, master's thesis also presents in detail an open-source software *LiquidFeedback*, through which the German pirates more or less successfully pursue the idea of liquid democracy in their party structures.

Key words: e-democracy, liquid democracy, German pirate party, *LiquidFeedback*, proxy voting system.

KAZALO

1	UVODNI DEL	6
1.1	UVOD	6
1.2	METODOLOŠKI-HIPOTETIČNI OKVIR	10
1.2.1	Opredelitev teme in ciljev naloge	10
1.2.2	Raziskovalno vprašanje.....	12
1.2.3	Metodologija dela.....	12
1.2.4	Struktura naloge	13
2	TEORETIČNI DEL.....	14
2.1	DEMOKRACIJA.....	14
2.1.1	Opredelitev demokracije.....	14
2.1.2	Tipologija demokracije	18
2.1.2.1	<i>Neposredna demokracija.....</i>	<i>18</i>
2.1.2.2	<i>Posredna ali predstavniška demokracija .....</i>	<i>21</i>
2.1.3	Politična participacija	23
2.2	E-DEMOKRACIJA.....	25
2.2.1	Opredelitev in razvoj e-demokracije	25
2.2.2	Sodobni modeli demokracije	30
1.2.4.1	<i>Legalistični model demokracije .....</i>	<i>31</i>
1.2.4.2	<i>Tekmovalno elitistični (kompetitivni) model demokracije.....</i>	<i>32</i>
1.2.4.3	<i>Participativni model demokracije.....</i>	<i>33</i>
1.2.4.4	<i>Plebiscitarni model demokracije.....</i>	<i>34</i>
1.2.4.5	<i>Pluralistični model demokracije.....</i>	<i>35</i>
1.2.4.6	<i>Demokratska avtonomija .....</i>	<i>36</i>
1.2.4.7	<i>Libertarijska demokracija .....</i>	<i>37</i>
2.2.3	Elektronska politična participacija	38
2.3	TEKOČA DEMOKRACIJA.....	40
2.3.1	Izvor koncepta tekoče demokracije.....	40
2.3.2	Konceptualizacija tekoče demokracije	43
2.3.2.1	<i>Umestitev tekoče demokracije v teoretične okvirje.....</i>	<i>44</i>

2.3.2.2	<i>Aplikativne rabe koncepta tekoče demokracije</i>	47
2.3.2.3	<i>Načela "piratskega " koncepta tekoče demokracije</i>	50
2.3.3	<i>Tekoča demokracija na primeru nemške piratske stranke</i>	52
2.3.3.1	<i>Predstavitev in razvoj stranke</i>	53
2.3.3.2	<i>Poizkus ideološke umestitve</i>	55
2.3.3.3	<i>Programske zaveze nemških piratov</i>	57
2.3.3.4	<i>Organizacijsko delovanje stranke</i>	62
2.3.4	<i>Odprtokodna programska oprema LiquidFeedback</i>	65
1.2.4.8	<i>Faze delovanja sistema LiquidFeedback</i>	67
3	SKLEP	70
4	LITERATURA.....	78

1 UVODNI DEL

1.1 UVOD

Participacija družbe in težnje po demokratični reformi modernega predstavnškega političnega sistema postajajo stalna politika in skrb vlade, političnih strank ter nekaterih družbeno civilnih organizacij. Moderna predstavnška demokracija ali poliarhija, kot jo imenuje Dahl (1989, 220) se sicer diferencira od drugih političnih sistemov, tako "nedemokratičnih režimov kot preteklih demokratičnih sistemov" (Dahl 1989, 218), a imajo tudi obstoječe oblike predstavnških demokracij vgrajene "a priori vgrajene mehanizme izključenosti" (Cohen 1992), zaradi katerih naj bi izgubljale ljudski značaj in se opirale na rivalstvo med političnimi elitami ter se posledično soočale z "apatijo javnosti in politično nevednostjo" (Finley 1999, 31). "Smo priče krize ne te ali one vlade, pač pa predstavnške demokracije" (Toffler 1980, 392), ki se vse pogosteje sooča z volilno abstinenco ter upadanjem interesa državljanov za politično participacijo (Norris 2011).

Podoba sodobnega aktivnega državljana sovpada s podobo državljana, ki se vključuje v delovanje političnih strank ter se z udeležbo na volitvah interesno neposredno vključuje v procese odločanja. Najbolj neposredna oblika participacije državljana danes tako predstavlja glasovanje v času volitev, ki v vlogi konstitutivnega elementa demokracije skozi proces medsebojne interakcije, zagotavlja osnovno elementarno povezanost med delom vlade in stališči ljudstva (Brezovšek 2002, 53). Ko državljanji zaupajo svoj glas izbranim predstavnikom političnih strank ter s tem zagotovijo legitimnost izvoljene oblasti, navadno sledi vrzel neaktivnosti do naslednjih volitev. Z izjemo instituta referendumu državljanji v obdobju med enimi in drugimi volitvami nimajo možnosti neposredne participacije, kar nemalokrat privede celo do popolne neaktivnosti tudi v času novih volitev. Kvaliteta političnih odločitev v vmesnem obdobju tako postane odvisna od delovanja izvoljenih političnih strank, ki so po Webbru kot "otroci demokracije" temeljna prvina demokratičnega institucionalnega aparata (Fink Hafner 2001, 16–17), a se jih hkrati zaradi omejevanja dejavnosti državljanov le na volitve nasprotno označuje kot "dejavnike negacije demokracije" (Pulišelić v Fink Hafner 2001, 16) oziroma kot "grožnja dobri družbi" (Fink Hafner 2001, 16). Do naslednjih volitev je torej

stvar odločitve izvoljenih predstavnikov, v kakšnem obsegu in na kakšen način bodo zastopali družbene interese in razpravljali ter odločali o javnih zadevah, pri čemer "dejanska moč v parlamentu /navadno/ ni neposredna odslikava dejanske notranje interesne razdelitve družbe, ki jo predstavlja" (Bučar 1998, 105).

Težnje za več neposredne demokracije vidimo povsod po svetu kjer je demokracija v krizi. Zaradi stalnih družbenih sprememb in posledično novih zahtevah po modifikacijah modernih predstavniških demokracij, so participativni elementi kot konstitutivni elementi demokracij tako pogosto vsebina političnih ter družbenih diskurzov, še posebej v zadnjih desetletjih, ko so se s pojavom informacijsko komunikacijskih tehnologij (v nadaljevanju IKT) pričele razvijati različne metode in instrumenti za krepitev interakcije z družbo ter prilagoditev na spreminjajoče se zahteve v zahodnih demokracijah. Razvoj IKT kot tehnični potencial za začetek ponovnega rojstva atenske neposredne demokracije danes poseduje velik vpliv na transformiranje predstavniških demokracij, ki pa same ne omogočajo polno izrabo tehničnih potencialov IKT (Lukšič 2003a, 488), kljub dejstvu, da so od interneta danes odvisne volilne kampanje, politični akterji, politična gibanja, vsebine javnih politik in ne nazadnje tudi "narava odnosov med voditelji in vodenimi ter kakovost samega demokratičnega procesa" (Siedentop 2003, 182).

Vsekakor je v zadnjih letih zaznati naraščajoči trend definiranja potencialnih demokracijskih funkcij IKT, ki evidentno postajajo del sodobnih političnih sistemov ter z ustvarjanjem informacijsko komunikacijskih temeljev omogočajo vladajočim strukturam ter državljanom spekter interakcijskih kanalov za namene sooblikovanja demokratičnih političnih procesov in tendirajo k oblikovanju transformacijskih implikacij za demokratizacijo politike ter družbe. Z ambivalentno naravo (Lukšič 2003a, 488; Van Dijk 1996) se IKT na eni strani nanaša na elektronsko demokratizacijo, ki IKT razume kot sredstvo za izboljšanje predstavniške demokracije ter na drugi strani na elektronsko demokracijo¹ (v nadaljevanju e-demokracija), kot obliko neposredne demokracije z uporabo elektronskih medijev. Orisujejo pa se tudi nove

---

¹ Lukšič navaja dva podkoncepta elektronske demokracije, in sicer neposredno demokracijo, ki z odpravo predstavniškega sistema predvideva neposredno dogovarjanje med državljanji in vlado ter participativno demokracijo, ki s spreminjanjem oblike in namena predstavništva povečuje stopnjo legitimnosti sprejetim odločitvam, politikam ter programom (Lukšič 2003, 489).

razsežnosti demokracije, ki se razvijajo v smer združevanja posrednih in neposrednih demokratičnih elementov oziroma v smer iskanja kompromisa s predstavniškim sistemom (Budge 1996). Oblikujejo se torej predvsem zahteve po "novih oblikah ljudske udeležbe – v atenskem duhu" (Finley 1999, 31), ki se za sedaj izražajo v razvoju različnih oblik e-demokracij.

Razumevanje sodelovanja ter interakcij politike s civilno družbo in obratno je ključno za razumevanje modernih demokratičnih procesov, v katerih se krepijo tendence po večji vključenosti družbene sfere v politične procese oziroma po demokratični preobrazbi predstavniških demokracij v toku z razvojem IKT ter prostim pretokom informacij. IKT danes postavljajo nove predispozicije procesu demokratizacije demokracije, saj preko različnih aplikacij omogočajo državljanom neposredno vključevanje ter ustvarjanje pritiska k političnim spremembam, in sicer v nasprotni smeri javno političnim procesom, ki večinoma potekajo "od zgoraj navzdol" (Fink Hafnerjeva 2007, 42). Preko spletnih platform, kot so *Pirate Parties*, *Liquid Feedback*, *Your Priorities*, *WeGov* itd. se razvija trend novih demokratičnih modelov ali digitalna transformacija demokracije, pod katerimi se uvršča tudi tekoča demokracija. Z idejno zasnovo, ki naj bi v razmišljanju Lewisa Carrolla v knjigi *The principles of parliamentary representation* datirala že v leto 1884, se koncept tekoče demokracije danes teoretizira kot alternativa med predstavniško in neposredno demokracijo in kot demokratični potencial (Piraten Partei), ki z variacijo programskih orodij IKT potencira bolj participativne demokracije ter razvoj številnih deliberativnih "kritičnih javnih sfer" (della Porta 2013, 88). Tekoča demokracija je modelna ureditev demokracije, ki naj bi sodobni družbi zagotovila aktivnejšo vlogo v politični sferi in s tehnologijami interneta oblikovala variacijo programskih orodij za neposredno participacijo. Koncept postavlja posameznika v aktivno vlogo pri oblikovanju stališč ter pritiska k političnim spremembam, saj omogoča družbeno aktivacijo preko *online* participacije, ki naj bi vodila v demokratizacijo obstoječih predstavniških demokracij oziroma v "nadzor demosa nad zadevami" (Delakorda 2013, 512). V realnosti tekoča demokracija zaenkrat predstavlja le potencial revolucionarnega spreminjanja procesa odločanja znotraj političnih strank, kar pa bi posledično morda lahko vodilo celo v spreminjanje smeri razvoja demokratične politike.

V ospredje znanstvenih ter družbenih diskurzov je koncept tekoče demokracije prišel s pojavom in razvojem piratskih strank, ki so IKT prvič postavile v središče pozornosti političnega delovanja. Generacija, ki je odraščala vzporedno z razvojem digitalnih medijev, nekateri avtorji celo definirajo novi generacijski konflikt oziroma novo linijo konflikta med "online" ter "offline" posamezniki (Blumberg v Velički 2013, 215), je prva postavila v ospredje tekoče demokratične potencialne IKT znotraj evropskega političnega prostora. Pionirji tekoče demokracije na evropskih tleh so hote ali nehote postali nemški pirati, ki so z ustanovitvijo *Die Piratenpartei Deutschland* (v nadaljevanju nemška piratska stranka) ter volilnimi uspehi in priljubljenostjo v Nemčiji na nacionalni ravni, odprli nove razprave o prilagoditvi predstavniške demokracije zahtevam digitalne dobe. Votli, populistični ter preveč tehnokratski v svojem pristopu k demokraciji (Spitz 2011, 15. oktober), kot jih označujejo politični nasprotniki, se piratom tudi s strani kritikov priznava, da so z vnosom izzivov informacijske dobe v politične razprave "že spremenili /nemško/ politiko" (Gathmann 2011, 20. oktober). Z idejo neposrednega povezovanja z državljani, ki jih zastopajo, so nemški pirati s svojim delovanjem opozorili tudi na določene deficite etabliranih političnih strank ter na nujnost vzpostavitve transparentnega in kontinuiranega dialoga med člani stranke, kot tudi s širšo družbo.

1.2 METODOLOŠKI-HIPOTETIČNI OKVIR

1.2.1 Opredelitev teme in ciljev naloge

Predstavniške demokracije zasledujejo demokratične smernice različno. Vzporedno z družbenimi spremembami, tehnološkim razvojem ter družbenimi težnjami po novih oblikah participacije (Haas in Vogt 2015), se predstavniške demokracije soočajo z variacijo participativnih teženj, ki jih dopolnjuje trend razvoja elektronskih modelov demokracij, kamor uvrščamo tudi tekočo demokracijo. Idejna zasnova koncepta tekoče demokracije je krepitev participativne vloge posameznika, in sicer z družbeno inovativno rabo IKT, ki na ravni delovanja političnih strank ponujajo orodja za aktivnejšo participacijo. Širše naj bi koncept idejno omogočal verifikacijo in uveljavljanje volje velikega števila ljudi oziroma široko neposredno vpletenost državljanov v procese razpravljanja in odločanja o javnih zadevah ter ne nazadnje, pritiska k družbenim in političnim spremembam, kar v sedanjosti še nikomur ni uspelo realizirati.

Nemška piratska stranka se identificira kot primer "uspešne rabe tekoče demokracije v praksi" (Piraten Partei). Svoje poslanstvo opredeljuje v prilagajanju nemške demokracije na digitalne priložnosti 21. stoletja, z namenom okrepiti svobodo in človekove temeljne pravice, zlasti svobodo izražanja ter participativne možnosti. Z zavzemanjem za več sodelovanja, maksimalno transparentnost in najvišjo možno demokratično enakost vseh ljudi, nemški pirati v svojem delovanju spodbujajo k sodelovanju in participaciji vsakega državljanu v demokratičnem procesu, in sicer z uporabo mehanizmov IKT. S tekočo demokracijo nemški pirati težijo tudi k oblikovanju novih trendov tradicionalnim praksam etabliranih političnih strank, tako v smeri participativnih možnosti članov strank kot v kontekstu sistema internega operativno-organizacijskega delovanja stranke.

Osrednji cilj magistrskega dela je konceptualizacija tekoče demokracije skozi njeno dinamično naravo znotraj demokratičnih teoretičnih okvirjev, skozi aplikativne rabe koncepta ter predvsem skozi prvine pozicioniranja ter delovanja nemške piratske stranke, ki z rabo IKT dosega volilne uspehe na deželni, zvezni in tudi na evropski ravni. Tekoči demokratični

potencial krepitve reprezentativnosti volje ljudstva bo natančno raziskan, analiziran ter predstavljen, s fokusom na študiji implementiranja koncepta s strani nemških piratov, ki so tekočo demokracijo prevzeli za svoj elementarni identifikacijski element. Poleg konceptualizacije tekoče demokracije bo predstavljen tudi mehanizem neposrednega vključevanja članov nemške piratske stranke v procese razpravljanja, sodelovanja in soodločanja, in sicer skozi delovanje odprtokodne programske platforme imenovane *LiquidFeedback*, ki je zasnovana na načelih tekoče demokracije ter jo nemški pirati uporabljajo za uresničevanje koncepta. *LiquidFeedback* v svoji zasnovi omogoča tehnično izvedbo ideje široke participacije, saj je oblikovan kot sistem, ki ponuja multiplikacije prostorov za izmenjavo idej, razpravljanje in odločanje o javnih zadevah, z *online proxy voting system* (v nadaljevanju sistem glasovanja s pooblaščenjem) kot osrednjo značilnostjo programske opreme, ki ponuja mešanico neposrednih kot tudi predstavniških demokratičnih atributov.

Poizkus definiranja "stanja medsebojne izravnosti in soodvisnosti" (Bučar 1998, 73) na osnovi "mreže zaupanja" (Nitsche² 2014) , h kateremu naj bi tekoča demokracija idejno tendirala, bo temeljil na preučevanju ideološkega in programskega profiliranja ter operativno-organizacijskega delovanje nemške piratske stranke, ki svoje cilje obstoja usmerja k razvoju novih demokratičnih alternativ oziroma dopolnitev obstoječih predstavniških demokracij. Na podlagi pridobljenih in analiziranih podatkov je cilj naloge tudi poizkus opredelitve razvojnih potencialov ter implementacijskih ovir tekoče demokracije za obstoj in razvoj nemške piratske stranke ter tekoče demokracije v kontekstu preseganja demokratičnega primanjkljaja modelov predstavniških demokracij.

---

² Andreas Nitsche je eden od štirih razvijalcev programske opreme *LiquidFeedback*, ki jo uporablja nemška piratska stranka.

1.2.2 Raziskovalno vprašanje

Magistrsko delo bo, izhajajoč iz zastavljenih ciljev, v preučevanju koncepta tekoče demokracije temeljilo na raziskovalnem vprašanju ter zastavljeni tezi. Podatke za odgovor na raziskovalno vprašanje ter verifikacijo teze sem pridobila skozi študijo pridobljenih gradiv o tekoči demokraciji na primeru delovanja in pozicioniranja nemške piratske strank v nemškem političnem prostoru, z umestitvijo koncepta v demokratične teoretične okvirje ter skozi aplikativno rabo koncepta.

A. RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

Kako deluje tekoči demokratični model v sistemu operativno-organizacijskega delovanja nemške piratske stranke in kakšna je njegova vloga za obstoj in razvoj piratske stranke?

B. TEZA

Tekoča demokracija z družbeno inovativno rabo IKT krepi participativno vlogo podpornikov nemške piratske stranke v procesih razpravljanja in odločanja o javnih zadevah.

1.2.3 Metodologija dela

Magistrska naloga je kvalitativna raziskava. Z zastavljenim raziskovalnim vprašanjem ter tezo, ki predstavljata izhodišče za kvalitativno raziskavo, naloga temelji na analizi in interpretaciji primarnih ter sekundarnih virov v večini tujih avtorjev, na podlagi katerih sem z deskriptivnim raziskovalnim pristopom definirala ključna pojmovna teoretična izhodišča, relevantna za nadaljnje raziskovanje tekočega demokratičnega modela na primeru nemške piratske stranke. Z analitičnim raziskovalnim pristopom ter z uporabo metod deskripcije, kompilacije ter analizo diskurza sem raziskana izhodišča v sklepnem delu povezala v utemeljeni sklep, ki vsebuje odgovor na raziskovalno vprašanje ter verifikacijo zastavljene teze.

1.2.4 Struktura naloge

S klasično strukturo uvodnega dela, ki sestoji iz uvoda ter metodološko-hipotetičnega okvirja, magistrska naloga v prvem poglavju podrobneje konceptualizira pojem demokracije, z razčlenitvijo na neposredne in predstavniške modele demokracije ter opredelitvijo pojma politične participacije kot konstitutivnega elementa demokratične ureditve. Sledi poglavje razvoja in konceptualizacije e-demokracije, elektronske politične participacije ter klasifikacija sodobnih modelov demokracije po Heldu (1989), ki z opredelitvami uporabljenih aplikacij IKT v politiki dopolnjujejo konceptualizacijo tekoče demokracije v zadnjem in ključnem poglavju teoretičnega dela. To poglavje klasificira koncept tekoče demokracije glede na izvor, znotraj demokratskih teoretskih postulatov, skozi aplikativne rabe koncepta ter prvenstveno, na študiji tekoče demokracije v ideološkem in programskem profiliranju ter operativno-organizacijskem delovanju nemške piratske stranke. Nazadnje magistrska naloga v teoretičnem delu podrobneje predstavi tudi odprtokodno programsko opremo imenovano *LiquidFeedback*, na osnovi katere nemški pirati uresničujejo idejo tekoče demokracije v svojih strankarskih strukturah. V zadnjem, sklepnem delu magistrske naloge so pridobljeni in analizirani podatki strnjeni v odgovor na raziskovalno vprašanje ter verifikacijo teze.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 DEMOKRACIJA

2.1.1 Opredelitev demokracije

"Naš način uporabe besede demokracija in demokratična vladavina je tisti, ki prinaša največ zmede. V kolikor ti pojmi ne bodo jasno opredeljeni in njihove opredelitve enotno dogovorjene, bodo ljudje živeli v zapleteni zmedi idej, ki bo v korist predvsem demagogom in tiranom."

TOCQUEVILLE (v Sartori 1987, 3)

V svetu javnih zadev je demokracija danes najbolj uporaben pojem (Crick 2005), ki je razpet med stališči ali pomeni "ljudsko vlado, kjer državljani vladajo samim sebi ali pomoč pri vladanju" (Held 1989, 15) v obliki predstavniških demokracij (Barber 1984; Pateman 1970). Čeprav je demokracija kot oblika organiziranja političnega življenja mlad pojav (Held 1989, 13), je njen koncept definiran "kaotično dinamično" (Keane 1990, 228), kot kompleksen in večplasten družbeni fenomen (Tomšič 2002, 16), ki je "razširjen in večplasten" (Sartori 1987, 3) ter teoretično "poln kompromisov, saj se /demokratična/ načela med seboj soočajo in si nasprotujejo" (Dahl 1997, 11).

Demokracija ima etimološki izvor v antiki in je kot izpeljanka iz besede *demokratia*, katere korenska pomena sta *demos*³ in *kratein*⁴ (Dahl 1989, 14; Held 1989, 13; Sartori 1987, 21–38), v najširšem pomenu definirana kot vladavina ali oblast ljudi (Sartori 1987, 21). Z etimološkim zaznamkom in brez bistvenih povezav antičnih demokratičnih praks s sodobnimi, gre antični demokraciji priznati osrednji vpliv v razumevanju demokratične ureditve kot "umetnosti doseganja odločitev z javno razpravo in upoštevanja teh odločitev kot nujni pogoj civiliziranega družbenega bivanja" (Finley 1999, 17). Kljub torej "nedemokratičnem temelju⁵/izključujoče/ politike antičnih Aten" (Held 1989, 33) ter "majhni, homogeni in

---

³ Poslovenjen izraz besede *demos* je ljudstvo (Dahl 1989, 14).

⁴ Poslovenjen izraz besede *kratein* je vladati (Dahl 1989, 14).

⁵ Antična "demokracija patriarhov" (Held 1989, 32) je za državljane priznavala samo atenske moške stare nad dvajset let, ki jih je vključevala v procese sprejemanja odločitev, zagotavljanja svobodne miselnosti ter možnosti

neposredno soočeni /antični/ družbi" (Finley 1999, 31), kjer so le odrasli moški imeli javne pravice in dolžnosti razpravljati ter sodelovati pri javnem odločanju (Held 1989, 32), se antični demokratični praksi pripisuje temeljne zasluge za razvoj sodobnih liberalnih demokracij, saj ji je prvi uspelo preiti iz "ideje in prakse vladavine posameznikov do ideje in prakse vladavine večine" (Dahl 1989, 1). Podoba "tiranije državljanov" (Held 1989, 33) z izključujočim državljanskim okvirjem torej ni oklestila idealov antične demokracije - "enakost med državljani, svoboda, spoštovanje zakonitosti in pravice" (Held 1989, 25) – ki so postali temelji moderne politične misli.

Demokracija je v prvi vrsti stvar svobode (Petrović 1986, 26) oziroma sredstvo za zaščito najvišjega političnega cilja, to je svobode (Hayek v Held 1989, 236). Razumevanje demokracije se danes opira predvsem na sistem političnega vladanja, z osnovno delitvijo na vladajoče in vladane, kjer se vladajoči "aktivno ali pasivno institucionalno pozicionirajo"⁶ (Lukšič 2009, 541) oziroma kot jo definira eden najbolj vplivnih teoretikov 20. stoletja Joseph A. Schumpeter, se demokracija navezuje na "institucionalno urejanje sprejemanje političnih odločitev, tako da se nekaterim posameznikom podeli oblast za odločanje o vseh zadevah kot rezultat njihovega uspešnega pridobivanja glasov ljudi" (Schumpeter 1994, 269). V primerjavi z Schumpeterjevo opredelitvijo demokracije kot institucionalnega mehanizma, ki omogoča legitimacijo oblasti, Lipset (1994) v svojih analizah "družbenih predpostavk demokracije" (*social requisites of democracy*) poleg institucionalnih političnih dejavnikov pogojuje demokracijo tudi z obstojem določenih socialnih, ekonomskih in kulturnih značilnosti⁷. Delovanje sodobne demokracije, ki ponuja "različne procese in kanale za izražanje interesov ter vrednot" (Karl in Schmitter 1991, 6) se torej v sodobni demokratični teoriji povezuje z družbeno-ekonomskimi pogoji (Lipset 1994), državnimi strukturami in praksami sprejemanja javnih politik (Karl in Schmitter 1991) ter ne nazadnje tudi z dejavniki mednarodnega okolja (Huntington 1993).

---

nadzora nad oblastjo. Velik delež njih je imel neposredne izkušnje vladanju, saj je bila antična vlada administrativno razdeljena na svet s petsto člani, ki so bili izbrani z žrebom (Finley 1999, 21).

⁶ Pri pasivnem načinu so vladajoči in njihovo vladanje predmet nadzora vsem katerim so vladajoči odgovorni, medtem ko pri aktivnem vidiku demokratičnih pravil, "vladajočim ni treba le dobiti podpore pri vladanih, temveč morajo biti sposobni in voljni, tako *de lege* kot *de facto*, to podporo pretvoriti v politike (*policy*), in sicer tako, da pride vsaj v nekem pomembnem obsegu do vzpostavljanja pogojev in razvoja politične skupnosti, ki ji vladajo" (Lukšič 2009, 541).

⁷Lipset (1994) pod te značilnosti klasificira relativno visoko raven materialne blaginje, močan in ekonomsko samostojen srednji razred, ustrezno visoka stopnja izobraženosti prebivalstva, kulturno sekulariziranost, politično kultura, temelječo na individualizmu in toleranci ter prekrivajoč se narava družbenih razcepov.

Robert Dahl (1989), ki temeljno značilnost demokracije opredeli kot "zmožnost oblasti, da v okviru politične enakosti trajno ustrezajo prioritarnim zahtevkom državljanov" (Dahl v della Porta 2003, 34), skozi koncept poliarhije ponudi teoriji splošno sprejet seznam minimalnih pogojev za oblikovanje moderne politične demokracije, in sicer svoj poliarhični politični sistem⁸, ki označuje obstoječe demokracije, opredeljuje z naslednjimi karakteristikami:

- nadzor nad vladnimi odločitvami o javnih politikah je v ustavni pristojnosti izvoljenih predstavnikov ljudstva;
- izvoljeni predstavniki ljudstva so izbrani na rednih in pošteno izvedenih volitvah;
- skoraj vsi odrasli imajo pravico voliti svoje predstavnike;
- skoraj vsi odrasli imajo pravico kandidirati za izbirne urade v vladi;
- državljani imajo pravico do svobodnega izražanja;
- državljani imajo pravico iskati alternativne vire informacij, ki obstajajo in so zaščitene z zakonom;
- državljani imajo pravico ustanavljanja neodvisnih združenj ali organizacij, vključno z neodvisnimi političnimi strankami in interesnimi skupinami (Dahl 1989, 221).

Karl in Schmitter (1991) Dahlov seznam nadgrajujeta z dvema dodatnima karakteristikama:

- z namenom zaščite demokracije pred t.i. elektorizmom⁹ (electoralism), morajo biti javno izvoljeni predstavniki ljudstva sposobni izvajati ustavno določena pooblastila, ne da bi bili podvrženi neformalnim opozicijskim silam neizvoljenih predstavnikov;
- politična skupnost se mora sama upravljati oziroma sposobna mora biti neodvisnega delovanja (Karl in Schmitter 1991, 9).

Demokracijo danes pojmuje predvsem kot "družbo, ki deluje" (Lipset v Finley 1999, 32), različna pojmovanja demokracije skozi čas pa so privedla do splošne družbene zavezanosti k demokraciji kot "obliki organiziranja političnega življenja" (Held 1989, 43), ki zagotavlja "institucionalno rešitev za ustvarjanje in legitimacijo vodstva in kjer imajo državljani možnost, da zamenjajo eno vlado z drugo in se zavarujejo pred tveganjem, da se politični odločevalci

---

⁸ Dahl (1971) s pojmom poliarhija označuje obstoječe demokracije, pri čemer razlikuje med "demokracijo kot idealnim sistemom in institucionalno ureditvijo, obravnavano kot nepopoln približek idealu" (Dahl 1971, 9).

⁹ Elektorizem označuje težnjo po osredotočenju le na formalno izvedbo volitev, medtem ko prezira druge politične realnosti (Karl in Schmitter 1991, 9).

spremenijo v nezamenljivo silo" (Held 1989, 161). Za razliko od poudarkov starih konceptov demokracije na zavarovanju pravic in svoboščin večine, se sodobni modeli demokracije opirajo na pluralnost, oziroma kot operacionalizira demokracijo Srak (1995, 58), "stališče demokracije je stališče pluralnosti: za vse pobude naj bi bilo dovolj prostora". S ciljem udejanjanja svobode posameznika z množičnim sodelovanjem pri tem udejanjanju je demokracija torej ena od možnih razmerij med vladajočimi in vladanimi v sodobnih družbah, ki državljanom skozi politična pravila omogoča aktivno (so)delovanje v političnem življenju (Neumann 1992, 296).

Večina držav na svetu se deklarira za demokratične z vzpostavljenimi ustavnimi demokratičnimi načeli in "nosilci demokratičnih prizadevanj" (Bučar 1998, 79), ki zasledujejo "liberalne demokratične cilje" (Siedentop 2003, 47), kot so vladavina prava, zaščita temeljnih človekovih pravic in predstavniške institucije in kjer imajo politične stranke vlogo zastopnika širših družbenih interesov, ki preko "strukturalne in kulturne heterogenosti svojih volivcev apelirajo na množico različnih potreb in zahtev" (Offe 1985, 127) oziroma delujejo v "imenu drugih, za njihovo dobro, v njihovem interesu in v skladu z njihovimi željami in zahtevami" (Pitkin 1969, 17). Od pejorativnih (etimoloških) antičnih začetkov demokracije (Heywood 2004) ter demokracije kot substituta za republikanizem ter do današnjega pomena, ki demokracijo v najbolj enostavni obliki enači z vladavino svobodnega ljudstva, so središče sodobnih stabilnih demokracij postala ustavna demokratična načela predstavniških demokracij, kot je izvrševanje oblasti neposredno s svobodnimi volitvami, ko prebivalci prenesejo pooblastila razpravljanja in odločanja o javnih zadevah na izbrane politične predstavnike ter različni načini vključevanja javnosti v procese odločanja o javnih zadevah. Poizkusi združevanja učinkovitosti in pravičnosti v sodobni demokratični politiki so kljub teoretičnem razlikovanju med "demokracijo kot idealnim sistemom in demokracijo kot institucionalno ureditvijo, ki je obravnavana kot nekakšen nepopoln približek idealu" (Dahl 1971, 9), usmerjeni v ureditev, ki dosega in brani temeljne vrednote: "enakost, svoboda, moralni samorazvoj, splošni interes, zasebni interesi, družbena korist, zadovoljitev želja in učinkovite odločitve" (Held 1989, 15).

2.1.2 Tipologija demokracije

Kot predpostavlja demokratična teorija, mora biti oblast na določen način odzivna na želje svojih državljanov, če so te želje izražene aktivno v različnih oblikah participacije. Zato demokratične sisteme teorija najpogosteje razlikuje glede na aktivno vlogo posameznika v političnem svetu, ki jo izraža v aktivnostih preko politične participacije, in sicer v aktivni udeležbi v procesih razpravljanja in odločanja o javnih zadevah. Vključenost posameznika v politični sistem sega od "popolnega nezanimanja do zasedanja politične funkcije" (della Porta 2003, 64). V nadaljevanju bom razčlenila dva modela demokracije, to sta neposredna demokracija in predstavniška demokracija, ki se danes razvijata tudi v smer predpostavljanja kompromisa med predstavniškim in neposrednim sistemom demokracije (Heywood 2004), kar na nivoju diskurza med piratskimi predstavniki predstavlja tudi koncept tekoče demokracije.

2.1.2.1 Neposredna demokracija

"Neposredna demokracija obstaja z namenom, da lahko državljani volijo neposredno o določeni politiki, prav tako pa odločajo o vsakem pomembnem vprašanju."

BUDGE (v Clarke in Foweraker 2001, 224)

Povezana z izvorom klasičnega koncepta neposredne demokracije, ki predpostavlja odpravo političnih strank ter predstavniških institucij ter v ospredje postavlja idejo aktivnega državljana kot nosilca suverenosti, je neposredna demokracija proti pol predstavniški demokraciji, ki ima za vez med državljani in oblastjo izvoljene uradnike (Budge 1996; Finley 1999). Danes je večina držav vezanih na koncept posredne ali predstavniške demokracije, kjer se okrepljeni elementi neposredne demokracije vključujejo z namenom razpravljanja ter odločanja o javnih zadevah (Budge 1996), pri čemer "izkušnja političnega procesa onkraj zgolj udeležbe na volitvah /ter/ izkušnja pomoči pri definiranju in izbiranju javnih zadev vzpostavi tesnejše stike med ljudmi in jih dela razumnejše, boljše presojevalce upravičenosti tistih, ki si želijo voditi" (Siedentop 2003, 181). Teoretske razprave o neposredni demokraciji gredo danes v smer, ki predpostavlja kompromis med predstavniškim sistemom in elementi neposredne demokracije, kar pomeni, da predstavniške institucije ter politične stranke ne bi bile

odpravljene, temveč bi le spremenile vlogo znotraj političnega sistema (Budge 1996). Osnovna oblika neposredne participacije v modernih predstavniških demokratičnih državah je poleg volitev tudi institut referendum¹⁰, ki kot glavni instrument neposredne demokracije, kjer gre za "naključno organizirano variacijo splošnih volitev z vnaprej podanim odgovorom za ali proti na večinoma "zaprta" vprašanja" (Toplak 2013, 33), predstavlja dopolnilo predstavniškemu sistemom.

Jean Jacques Rousseau, najbolj znani zagovornik aktivnega državljanstva povezuje posameznikovo svobodo s pravico do javnega soodločanja (Rousseau 1960, 98): "En sam zakon je, ki že po svoji naravi zahteva enoglasno privolitev vseh. To je družbena pogodba. Kajti civilna združitev je najprostovoljnije dejanje na svetu; ker se vsak človek rodi svoboden in je sam svoj gospodar, si ga nihče in pod nobeno pretvezo ne more podvreči brez njegove privolitve" (Rousseau 1960, 97). Rousseaujeva konceptualizacija neposredne demokracije je ovrednotena kot nepraktičen ideal, nikoli realiziran v politični realnosti (Budge v Clarke in Foweraker 2001, 224), a vendar so ravno Rousseaujeve ideje aktivnega državljanstva v 18. stoletju po dolgem času ponovno obudile idejo atenske agore, ki se danes z potenciali IKT ponovno razvija v modificirni obliki skozi tehnološko podprte načine odpiranja političnega prostora za participacijo državljanov (Budge 1996; Haskell 2001; Matsusaka 2005). "Nov izziv neposredne demokracije /danes tako/ tiči v dejstvu da je postala tehnično možna" (Budge 1996, 1), saj krepi participativne možnosti, ki so v predstavniških demokracijah najšibkejši del demokratičnih sistemov.

Tudi Budge (2006, 2–3) temeljnemu izzivu neposrednim demokratičnim oblikam nasprotuje ravno z vidika možnosti razvoja ter vpliva IKT, ki izboljšujejo pogoje za izražanje volje ljudstva, spreminjajo razmerja med državljanom in državo ter pooblastila ljudskih predstavnikov in krepijo neposredno participacijo, tako z neposrednim odločanjem kot s strinjanjem na sprejete odločitve. Očitke o nezmožnostih razprav in glasovanj med fizično ločeni državljanom Budge (2006, 4) ne priznava, saj kot trdi, je to že delno omogočeno preko volilnih lističev ter medijev, medtem ko se v dobi IKT in širokega dostopa do informacij razvijajo mehanizmi, ki ne le

---

¹⁰ Švica je primer države, ki svoj predstavniški sistem dopolnjuje z referendumom, kot neposrednim elementom, ki ga stalno uporablja v svojem odločevalskem sistemu (Toplak 2013, 34).

omogočajo številne interaktivne komunikacijske kanala temveč tudi možnosti temeljitega informiranja, neposrednih razprav in glasovanja. Državljeni morda nimajo potrebne izobrazbe, zanimanja, časa, znanj in drugih predpogojev za sprejemanje pravih političnih odločitev, kar pa seveda lahko velja tudi izvoljene predstavnike ljudstva. Budge (2006, 4) torej na problem kompetentnosti volilnega telesa v smeri poznavanja političnih procesov in pomanjkanja virov informacij, odgovarja pozitivno ter obsežne sodobne družbe ob IKT potencialih označuje zmožne informiranja in poučenosti, tako kot to uspeva njihovim formalnim predstavnikom. Tiranija večine je še en očitak neposredni demokraciji, ki naj bi spodkopala manjšine, a ta problem Budge (2006) pripisuje tudi predstavniškim demokracijam.

Nasprotno Ford (2002, 1) "osnovni princip neposredne demokracije" definira v povezavi z majhnimi in tesno povezanimi skupnostmi, ki posameznikom omogočajo neposredno vključevanje v procese sprejemanja odločitev in doseganja maksimalne enakopravnosti družbi, ki zajema širok spekter znanj, izkušenj, interesov in sposobnosti med člani. Negira možnost neposredne demokracije, saj če bi vplive vsakega posameznika skušali narediti ekvivalentne z drugimi, bi inteligenca in modrost skupnosti po njegovem mnenju bila nič boljša od povprečne inteligence in modrosti posameznikov (Ford 2002, 1). Iz teh in drugih razlogov Ford (2002, 2) v svojem delu argumentira nujnost obstoja neke vrste oblike predstavniške strukture v velikih demokracijah sodobnih družb, kjer je majhna skupina ljudi izvoljena z mandatom sprejemanje odločitev namesto volivcev, pa čeprav hkrati priznava številne pomanjkljivosti, s katerimi se različne predstavniške strukture po svetu soočajo.

Očitki neposredne demokracije se torej nanašajo predvsem na vprašanje kompetentnosti volilnega telesa v smeri poznavanja političnih procesov, informiranja, pomanjkanja volje ter časa, na njeno plebiscitarno naravo in težave z njeno institucionalizacijo, čeprav ob zavedanju, da stare omejitve neposredne demokracije izginevajo ravno ob času, ko postajajo omejitve predstavniške demokracije vse bolj opazne (Toffler 1980, 431). Vključenost civilne družbe v procese odločanja o skupnih zadevah, se namreč z razvojem in integracijo IKT v družbene politične procese vidno krepijo (Budge 1996; Haskell 2001; Matsusaka 2005), kar pa nekateri avtorji povezujejo tudi z upadanjem "posredniške vloge političnih strank" (Bučar 1998, 82).

2.1.2.2 Posredna ali predstavniška demokracija

"Če tisti, ki je izvoljen, ni razumljen kot predstavnik tistih, ki so ga izvolili, potem enostavno volitve per se ustvarjajo absolutnega vladarja."

SARTORI (1987, 29–30)

C. D. H. Cole največjo napako demokracije definira v tem, da vključuje teorijo predstavnštva, ki temelji na predpostavki, da lahko en človek predstavlja veliko število drugih in da je takšno izražanje volje poimenovano kot demokratično (Cole v Rangus in Zajc 2010, 735). Predstavniške demokracije v preteklosti zaradi narave delovanja res ni bilo mogoče umestiti v demokratične okvirje, a je koncept predstavnštva v 18. stoletju odpravil antične omejitve glede velikosti demokratične države ter demokracijo preoblikoval iz doktrine oblikovane za male mestne države na model, ki se je prenesel na nacionalne države moderne dobe (Dahl 1989, 29), ko so ljudje lahko pričeli sami izbirati svoje predstavnike (Hobson 2008, 453) in je sistem predstavnštva postal "veliko odkritje modernih časov" (Mill v Dahl 1989, 29).

Predstavniška demokracija je danes "samoumevna" (Dahl 1989, 29) in v demokratični teoriji opredeljena skozi pravno, sociološko in politološko pojmovanje (della Porta 2003, 159–160). Pojem predstavnštva izvira iz latinske besede *repraesentare* (Pitkin 1969, 2) in se nanaša na "prenos vladanja na majhno število državljanov, ki jih izvolijo drugi državljani" (Madison v Heldu 1989, 69), pri čemer je "volilni mehanizem osrednje orodje, ki zagotavlja nadzor predstavljenih nad njihovimi predstavniki" (della Porta 2003, 162). Najpomembnejšo politično opravilo za državljane v sodobnih predstavniških demokracijah predstavlja udeležba na volitvah, ko ljudstvo prenese pooblastila na izvoljene predstavnike, ki z izvolitvijo pridobijo "pooblastila za sprejemanje zakonov in drugih zavezujočih aktov, ki urejajo življenje celotne družbe"¹¹ (Pribac v Finley 1999, 120). Volitve tako predstavljajo edini trenutek v sodobnih predstavniških demokracijah, ko ima ljudstvo oblast neposredno v rokah (Schumpeter 1994).

Predstavniške demokracije so torej politični sistemi, ki državljanom zagotavljajo osebne in politične pravice, temeljijo na političnem pluralizmu ter oblasti, grajeni na načelu reprezentativnosti (Pribac v Finley 1999, 120). Državljanom je v predstavniških sistemih

---

11

ponujena izbira med alternativnimi političnimi programi v času volitev¹², ne pa tudi možnosti neposrednega glasovanja na zahtevo družbe o številnih vprašanjih v vmesnem obdobju do novih volitev, ko to vlogo prevzamejo predstavniki, ki oblikujejo in uresničujejo vladne politike. Moderno predstavništvo definirano kot "moč sprejemanja zavez in povzročanja posledic za druge" (Rangus in Zajc 2010, 734), vlogo predstavnika navezuje na vprašanje vezanega in nevezanega mandata, pri čemer se vezani ali imperativni mandat nanaša na predstavnika kot pooblaščenega zastopnika volilnega telesa, ki deluje v skladu z navodili volivcev, nevezani ali reprezentativni pa predvideva predstavnika, ki predstavlja ljudstvo kot celoto, svobodno od navodil volivcev, je zavarovan pred možnostjo odpoklica pred volitvami (Grad 2000, 26) ter neodvisen oziroma glasuje po lastni presoji. Politična moč vladajočih v demokratičnih družbah je odvisna tudi "od institucionalnih oblik demokratične predstavniške oblike vladanja, ki vladajoče elite silijo /.../ da so za svoje delovanje odgovorne vladanim in da se vzpostavijo pogoji za delovanje vladajočih, da so se sposobni upreti ekonomski ali kakšni drugi moči, če in kadar se te postavijo proti oblikovanju in udejanjanju javnih politik" (Lukšič 2009, 542).

Opredeljevanje demokracije na koncept predstavniške demokracije je danes zaznamovano tudi s posebnimi razrednimi razmerji kapitalistične družbe, ki demokratične standarde postavljajo pred nove izzive, saj se uspešen ekonomski razvoj v nekaterih teoretičnih pogledih šteje za enega "najpomembnejših dejavnikov politične demokratizacije" (Offe 1985, 59), pri čemer struktura moderne kapitalistične države politiko opredeljuje kot "le dinamični aspekt državne strukture« (Offe, 1985, 61), kjer je glavni razlog, ki vladajoče dela za nezmožne pri učinkovitem opravljanju svojega dela, ekonomske narave.

---

¹² V sodobnih predstavniških sistemih predstavlja glasovanje najpomembnejšo razsežnost politične participacije.

2.1.3 Politična participacija

Demokracija in participacija se (ne)ločljivo prepletata tako v teoretičnem diskurzu kot v dejanskosti. Čeprav se "najsplošnejši pomen /participacije nanaša na/ sodelovanje občanov oziroma državljanov v najrazličnejših procesih odločanja /.../" (Sruk 1995, 233), pa je pojem politične participacije ujet v "razkorak/u/ med normativno opredelitvijo in stvarnostjo participacije" (Brezovšek 1995, 203). Participacija je "behavioralni koncept z močnimi normativni temelji" (Brezovšek 1995, 203), teoretične razlike opredeljevanja pojma politične participacije kot ključnega elementa demokracije (Barber 1984; Dahl 1989; Held 1989; Dryzek 2000) pa se navezujejo na stopnjo družbene vključenosti, ki je potrebna ali zaželeno (Norris 2002, 5). "Ideja participacije /torej/ počiva tako na hoteti (osebni angažiranju) kot na moči (ljudskem nadzoru) posameznika glede na nadzor oblasti" (Brezovšek 1995, 203).

Politična participacija je "vključenost posameznika v politični sistem na različnih ravneh dejavnosti, segajočih od popolnega nezanimanja do zasedanja političnih funkcij" (Rush v della Porta 2003, 64), pri čemer proces participacije zahteva oblikovanje "solidarnih skupnosti, znotraj katerih se posamezniki med seboj obravnavajo kot enaki" (della Porta 2003, 72). Po Åströmu (2001) naj bi bilo naše razumevanje participacije povezano z demokratično kategorijo močne demokracije (*strong democracy*), ki predvideva aktivnega državljana, vključenega skozi diskusije in razprave v politične odločevalne procese. Brezovšek (1995, 201) politično participacijo povezuje z odvisnostjo od vrednot, ki prevladuje v nekem okolju ter jo opredeljuje kot razmerje med državljanom in oblastjo pod pogojem izpolnjevanja štirih kriterijev, in sicer participacija mora vključevati posameznika, predstavljati prostovoljni proces, se nanašati na določeno dejavnost ter to dejavnost usmeriti k vplivanju na oblast (Brezovšek 1995, 202). "Participativna aktivnost je /torej/ najdoslednejša, če vodi neposredno k delovanju (akciji) dela vlade", meni Brezovšek (1995, 199).

Ker človek svoje "dejavnosti ne omejuje samo na osebni interes, temveč želi sodelovati pri odločanju o zadevah javnega interesa" (Vreg 2001, 20), mora biti "participacija ljudi permanentna in multiformna", pri čemer se politična participacija razdeljuje na konvencionalne ter nekonvencionalne oblike udeležbe, ki se pogosto medsebojno prepletajo

(Janda in drugi 1992). Konvencionalne oblike politične participacije se z različnimi stopnjami pobud ločujejo med aktivnostmi za podporo vladajočim ter aktivnostmi za spremembo vladnih politik (Janda in drugi 1992, 233–237), nekonvencionalne politične participacije¹³ pa se nanašajo na dejanja, preko katerih lahko "državljeni izzovejo določene derivirane posledice" (Brezovšek 1995, 205), čeprav se s to dihotomijo ne strinjajo avtorji, ki nenasilne proteste in demonstracije uvrščajo tudi med konvencionalne oblike politične participacije (Janda in drugi 2008, 215). Hagen (1996, 66) razlikuje med štirimi razsežnostmi politične participacije, in sicer na:

- iskanje informacij ter vzdrževanje toka informacij,
- aktivno politično razpravo,
- glasovanje, kot najpomembnejša razsežnost politične participacije po Hagenu ter
- politično aktivnost (Hagen 1996, 66).

Z omogočanjem in ohranjanjem političnega sistema (Sartori 1987, 113–114) je v demokratično organiziranih oblikah vladanja politična participacija temeljni postulat (Norris 2002, 5), pri čemer glasovanja na periodičnih tekmovalnih volitvah¹⁴ predstavlja minimalen pogoj, ki ga mora zadovoljiti določen sistem, da bi ga lahko šteli za demokratičnega. Sicer pa manj participacije ne pomeni izključno manj demokracije, temveč morda zgolj več zadovoljstva med ljudmi (Naisbitt v Oblak 2003, 18). "Participacija /torej/ ni nujnost" (Held 1989, 274), je pa "določena raven participacije brez dvoma nujna za legitimnost demokracije" (della Porta 2003, 65). Čeprav normativne teorije opredeljujejo participacijo kot "podmeno nujnega pogoja za dobro vladanje z legitimnostjo demokracije (della Porta 2003, 66), pa številne raziskave opozarjajo tudi na nekatere napačne predpostavke normativne teorije, ki politično participacijo kot podmeno nujnega pogoja za dobro vladanje definirajo preobširno v primerjavi z dejansko stopnjo participacije, na osnovi katere delujejo moderne demokracije (Vreg 2001, 20).

---

¹³ Protesti, demonstracije, nemiri, upori in oborožene revolucije (Brezovšek 1995, 205).

¹⁴ Poleg volitev je osnovna oblika neposredne participacije v predstavniških demokratičnih državah še referendum, kjer gre za "naključno organizirano variacijo splošnih volitev z vnaprej podanim odgovorom za ali proti na večinoma "zaprt" vprašanja" (Toplak 2013, 33).

2.2 E-DEMOKRACIJA

2.2.1 Opredelitev in razvoj e-demokracije

Demokracija je dvostranski fenomen, "po eni strani se je treba ukvarjati z reformo državne oblasti, po drugi pa s prestrukturiranjem civilne družbe" (Keane v Heldu 1989, 267), predvsem pa z vprašanjem, kako in v kakšni meri postaviti državljana v osrčje demokracije. Lizbonska pogodba v 10. členu z načelom bližine poziva države članice EU k sprejemanju odločitev v najtesnejši povezavi z državljani, kar sovpada z razvojem novih dimenzij moderne predstavniške demokracije, ki se povezuje z razvojem IKT s ciljem izboljšanja pogojev izražanja volje ljudstva, spreminjanja razmerij med državljani in državo ter pooblastil ljudskih predstavnikov. Ideje ponovnega povezovanja ljudi s političnimi procesi, "oživljanje državljanske energije" (Norris 2000, 3) ter zahteve po konstrukciji "nove demokratične forme" (Oblak 2003, 23), postajajo paralelno s procesom izgubljanja splošnega zaupanja v delo predstavniških institucij in procesom krepitev potreb po političnih razpravah s širšimi in globljimi prispevki javnosti, vedno bolj (neločljivo) povezane z IKT, ki presegajo omejitve časa, prostora ter drugih fizičnih pogojev (Grossman 1995, 47). Kot sestavni del političnega okolja se IKT posplošeno opredeljujejo kot sredstvo za krepitev položaja institucionalne politike v sistemu kot celote ali kot sredstvo za oslabitev tega stanja in za širjenje politike v družbo oziroma zunaj tradicionalnih nacionalnih meja političnega sistema (Barber 1984; Becker 1981; Grossman 1995; Hacker in van Dijk 2000; Macpherson 1997; Norris 2001a). Kot izpostavlja Oblak (2003) pa se teoretične postavke poleg analiziranja demokratičnih vplivov IKT razdeljujejo tudi glede na "modele, na katerim se /teoretiki/ opirajo in h katerim težijo" (Oblak 2003, 15), pri tem pa poleg številnih "dualističnih sintezacij" (Oblak 2003, 15) v teoriji sama širše razlikuje med optimističnimi ter pesimističnimi študijami¹⁵ o IKT potencialih na demokracije.

Vpetost in prepletenost sodobnih IKT v demokratično politiko znanstveni diskurz obravnava od 70. let 20. stoletja dalje pod pojmom e-demokracija. Različni vidiki teoretičnega

---

¹⁵Oblak kot temelj optimističnih študij navaja IKT kot sredstvo za premik k neposredni demokraciji, medtem ko označuje pesimistične študije v definiranju predvsem negativnih predispozicij uporabe IKT v političnem okolju (Oblak 2003, 15).

pojmovanja e-demokracije¹⁶ (Oblak 2003, 12) so generirali množico sorodnih pojmov, kot so virtualna demokracija (Norris in Jones 1998; Norris 2001a), internetna demokracija (Hacker in van Dijk 2000, 49), teledemokracija (Arterton 1987; Becker 1981; Dryzek 2001) ter v zadnjih letih predvsem digitalna demokracija (Hacker in van Dijk 2000; Hague in Loader 1999; Lukšič 2003a; van Dijk 2001), pri čemer raznolikost v pojmovnih dilemah e-demokracije sovпада z variacijo premislekov o rabi IKT za demokratizacijo obstoječih demokracij, ki izpostavljajo interaktivno in dinamično naravo tega odnosa.

Politični in družbeni potenciali IKT se z oblikovanjem aplikacij za doseganje svobodnih ter enakopravnih možnosti za politično-družbeno samoopredeljevanje v virtualnem svetu definirajo predvsem preko razprav ali IKT vodi v več neposredne demokracije ali v preoblikovanje predstavniške demokracije (Van Dijk 1996, 44). Ne gre torej za vprašanje ali IKT tradicionalnim predstavniškim politikam ponujajo perspektive za odstranitev tradicionalnih ovir neposredni demokraciji oziroma nove mehanizme za neposredno vključevanje ljudi v procese oblikovanja javnih politik (Becker 1981, 6), temveč so teoretične predpostavke deljene predvsem na vprašanju, v kakšni meri je moč IKT izkoristiti v obstoječih predstavniških modelih zahodnega sveta¹⁷ (Lukšič 2003b), v katerih politično prevladajo vladne ter institucionalne politike.

V teoretičnem diskurzu je prve opredelitve IKT v demokratičnih procesih moč zaslediti v delih futuristov (Oblak 2003, 17), ki vlogo IKT v političnih procesih opirajo na model neposredne demokracije ter razvoj IKT povezujejo s spremembami v demokratični politiki (Naisbitt 1982; Toffler 1980). V delih Johna Naisbitta in Alvina Tofflerja, pionirjih med futuristi (Oblak 2003, 17), prevladuje mnenje, da smo "politično gledano v procesu množičnega prehoda iz predstavniške v participativno demokracijo" (Naisbitt 1982, 176). V kolikor Naisbitt "premake

---

¹⁶Za potrebe raziskovanja tekoče demokracije bo v nadaljnjih poglavjih v izogib teoretičnim nejasnostim uporabljen le pojem e-demokracije.

¹⁷Medtem ko se uveljavljene demokracije ukvarjajo s problemom družbenega vključevanja, pa Norris (2001a) opozarja tudi na resnost večjih ter raznolikih izzivov "novih demokracij", ki so nastale od leta 1973, ko je "tretji val" demokracije spremenil geopolitični zemljevid in zelo razširil univerzum "volilnih demokracij". Norris (2001a) pripisuje vlogo interneta za "nove demokracije" kot ključno pri konsolidaciji z krepitvijo institucij predstavniške demokracije, vključno z parlamenti in političnimi strankami, in sicer preko pospeševanja povezav med novimi družbenimi gibanji in družbenimi omrežij v civilni družbi, kot tudi z zagotavljanjem platforme za opozicijske stranke, protestne skupine in manjšine, ki želijo izzvati avtoritarne režime.

iz predstavniskega v neposredni model demokracije sprejema kot dano realnost" (Oblak 2003, 18), je Toffler v svojih napovedih tipa demokracije nekoliko previdnejši. Zavedajoč se "neskončnih in izjemnih permutacij, ki jih omogočajo IKT"(Toffler 1980, 426), Toffler vpelje pojem "polne posredne demokracije" (Toffler 1980, 430), ki združuje prednosti neposredne in predstavniske demokracije ter kot ključni element za doseganje participativne demokracije vidi predvsem v ohranjanju decentralistične narave IKT.

Z idejami futuristov so se skoraj sočasno pričeli pojavljati prvi primeri "preoblikovanja predstavniskih demokracij ali dopolnjevanja z oblikami neposredne demokracije" (Oblak 2003, 26), in sicer v poizkusih s teledemokracijo¹⁸ (Arterton 1987; Becker 1981; Becker in Slaton 2000; van Dijk 2001), preko katere naj bi bili prvič uporabljeni IKT elementi¹⁹ za politično aktivacijo. Gre za "odmevne projekte širitve javne participacije", kot so *Choices for 76*²⁰, *Hawaii Televote*²¹, *OPEN/Net*²² itd. (Oblak 2003, 13). V okviru futurističnih razprav o elektronski demokraciji, ki jih predvsem Naisbitt zaznamuje z idejo odmika predstavniske demokracije k neposrednemu demokratičnemu modelu, pa teoretski model participativne demokracije definira razvojni potencial v združevanju elementov predstavniske in neposredne demokracije (Macpherson 1997, 97). Ob teoretičnem izkazovanju dvoma neposrednih demokratičnih potencialov skozi IKT, Macpherson (1997) obstoj nekaterih elementov posrednih demokracij označi za nujen, a hkrati opozarja tudi na nujnost prenove političnih institucij predstavniskih demokracij (Oblak 2003, 24). Na participativne potenciale IKT izpostavljajo tudi "nedvoumni zagovorniki neposredne elektronske demokracije" (Oblak 2003, 26), in sicer Lawrence Grossman (1995), ki potenciale IKT skozi rušenje starih ovir časa in prostora definira za ključne pri preoblikovanju tradicionalnih vlog državljanstva in političnega

---

¹⁸ Teledemokracija je najstarejši koncept e-demokracije, ki označuje "elektronsko podprto, hitro, dvosmerno politično komuniciranje in ponuja orodja za izobraževanje volivcev, za enostavnejše razpravljanje o pomembnih zadevah, za registracijo rezultatov glasov in celo za neposredno glasovanje o javnih politikah" (Becker 1981, 6).

¹⁹ Televizija, časopisi, glasovanje preko telefona in pošte itd.

²⁰ Projekt *Choices for 76* ali poslovenjeno Izbire v letu 76 je leta 1973 zasnovalo Združenje za regionalno načrtovanje v New Yorku, kjer so udeleženci dobili možnost javnega delovanja preko razprav o problematikah, ki jih je televizija prenašala v obliki dokumentiranih filmov (Arterton v Oblak 2003, 13).

²¹ *Hawaii Televote* ali poslovenjeno Teleglasovanje na Havajih je eden prvi poizkusov elektronskega glasovanja v začetku 70. let 20. stoletja (Baker v Oblak 2003, 13).

²² *OPEN/Net* – *Open Public Events Network* (poslovenjeno Odprta mreža) je projekt instalacije t.i. elektronske mestne hiše (*electronic town hall*), oblikovan leta 1987 z namenom okrepitve stikov med državljanji in oblastjo (Oblak 2003, 14).

vodstva v kontekstu t.i. elektronske republike²³, Ian Budge (1996, 73), ki očitkom plebiscitarne narave in težavam institucionalizacije neposredne demokracije nasprotuje ravno z IKT transformacijskimi potenciali ter Benjamin Barber (1984), ki v svojem delu kot odgovor na teoretično kritiko predstavniške ali liberalne demokracije poudarja koncept močne demokracije²⁴, kateri skozi uporabo elektronskih medijev revitalizira koncept državljanstva. Oblak (2003, 27–31) za ključne predpostavke demokratizacije politične sfere, ki jih vsi trije zagovorniki participativnega modela elektronske demokracije navajajo, izpostavlja dostopnost, preprostost in interaktivnost tehnologije, revitalizacijo vloge državljanov ter obstoj aktivnega (so)delovanja državljanov.

Možnosti participativne rabe IKT v političnih procesih in njihovi učinki na odnose med državljanji in oblastjo so nadalje injicirale razvoj teorije o deliberativnih potencialov elektronske demokracije ali deliberativne demokracije (Arterton 1987; Dryzek 2001). Christopher Arterton, eden prvih zagovornikov deliberativnega modela demokracije, znotraj razprav o e-demokraciji (Oblak 2003, 33) v svoji študiji *Teledemocracy: can technology protect democracy?* (1987, 196) razumevanje e-demokracije bolj kot na samo poznavanje tehnologije pripisuje ciljem in vrednotam tistim, ki projekt snujejo ter pojem teledemokracije "ne nanaša na politiko, ki bi spodnesla sedaj uveljavljeni predstavniški sistem, temveč /z njim razume/ uporabo komunikacijskih tehnologij, ki bi olajšala prenos političnih informacij in mnenj med državljanji in njihovimi javnimi voditelji" (Arterton 1987, 14) oziroma bi izboljšala obstoječe predstavniške strukture. Osrednji namen deliberativne demokracije je torej v javni razpravi o skupnih problemih in interesih državljanov, vendar ne s ciljem doseganja splošne volje, temveč z namenom doseganja javnega soglasja glede stališč, rešitev in izvedbe nekaterih skupnih interesov (Vujčić 2005, 65). "Poslušaj za komuniciranje" (Dryzek 2001, 1) je osnovni pogoj za deliberativno demokracijo, v kateri skozi proces deliberacije ali razprave v javni sferi politične odločitve oblikuje in sprejema ljudstvo.

---

²³Grossman v svojem delu *The electronic republic* (elektronska republika) skozi opredelitve potencialov IKT napoveduje prehod političnega sistema Združenih držav Amerike v t.i. elektronski republiko, ki ponovno utrjuje klasične antične institucije ter "omogoča prenos moči odločanja od ozkega centra moči na številne posameznike, ki si želijo participirati" (Grossman 1995,49).

²⁴ Močna demokracija "črpa iz temeljnih načel neposredne demokracije, posebno mesto pa namenja razumevanju državljanstva, skupnosti in participacije (Oblak 2003, 27).

Nenazadnje, v ospredje kot primerjalni pojem elektronski demokraciji, teledemokraciji ter drugim prihaja pojem digitalna demokracija (Hacker in van Dijk 2000, Hague in Loader 1999), definiran kot "zbirka poizkusov izvajanja demokracije brez omejitev časa, prostora in drugih fizičnih pogojev, z nadomestno uporabo IKT in računalniško posredovane komunikacije²⁵ (v nadaljevanju CMC) kot dodatka in ne nadomestka za tradicionalne "analogne" politične prakse" (Hacker in van Dijk 2000, 1). V teoretičnih okvirih razdeljena na teorije transformacij (na državni in institucionalni ravni) in na teorije sprememb (v kontekstu civilne družbe) (Oblak 2003 39– 40), digitalna demokracija z vsemi obstoječimi IKT pod svojim okriljem omogoča podporo organizacijam in posameznikom v samoregulaciji njihovih družbenih in političnih zadev ter kot "hibridni model demokracije vključuje elemente participativnih in predstavniških oblik demokracij (Hague in Loader 1999, 7).

Ne glede na to, ali IKT predvidevajo popolno odpravo predstavniških demokracij (usmeritev koncepta neposredne demokracije) ali je razumljena kot "sredstvo za doseganje večje učinkovitosti in dostopnosti državljanov do uveljavljene forme predstavniške demokracije" (Lukšič 2003a, 489), ima elektronska demokracija za glavni cilj predvsem eno, to je povečanje stopnje politične participacije (Becker in Slaton 2000), kar pa nove tehnologije evidentno omogočajo, saj razvijajo mehanizme za državljanski premislek ter javne razprave, še posebej v uveljavljenih demokracijah in odprtih družbah z daljšo tradicijo državljanske participacije in pluralistične konkurence. IKT torej "so učinkovale in še učinkujejo na naravo političnih interakcij kot tudi na njihove rezultate" (Buchstein 1997, 248), kar pa ne omaja skeptičnih teoretičnih predispozicij učinkov IKT na demokracijo (Macpherson 1997) ter obstoja več kritičnih različic tehnološkega determinizma e-demokracij, ki socialnim in političnim odločitvam pripisujejo pomembnejšo vlogo pri uporabi IKT v primerjavi s strojnimi in programskimi opremami (Norris 2001a). Kot argumentira Hagen, IKT nimajo moč spreminjati politične institucije ter procese zgolj s svojim obstojem, temveč oblike in razsežnosti politične uporabe IKT determinirajo "politični, kulturni, ekonomski ter družbeni dejavniki" (Hagen v Hacker in van Dijk 2000, 55) ali kot trdi Vreg, "nove tehnologije niso nikoli prinesle novih oblik za politično demokracijo; razvoj demokracije in demokratičnega komuniciranja namreč ostaja naloga človeka" (Vreg 1990, 11). Ob priznavanju, da potenciali IKT širijo vključenost

---

²⁵Angleški izraz je *computer-mediated communication* (CMC).

državljanov v javno življenje z zmanjševanjem določenih ovir za politično participacijo in družbeno udejstvovanje, zlasti za marginalizirane družbene skupine, pa je potrebno izpostaviti tudi morebitne nevarnosti tehnološko usmerjenega pristopa, ki nikakor niso zanemarljive. Barber (1984), ki poudarja koncept močne demokracije, katera ustvarja pogoje za aktivno participacijo državljana, opozarja, da uporaba tehnologije zmanjšuje občutek *face-to-face* soočenja in povečuje nevarnosti elitne manipulacije. Van Dijk (2000) pa IKT poleg obravnavanja v vlogi obveščanja ter aktiviranja državljanov hkrati svari pred posledicami slabo zasnovane tehnologije (Hacker in van Dijk 2000, 44).

2.2.2 Sodobni modeli demokracije

Demokracije zahodne tradicije spremljajo politično teorijo v različnih klasifikacijah modelov demokracije, saj teoretiki uporabljajo različne kriterije za definiranje modelov demokracije. Habermas na podlagi kriterija politične legitimnosti razdeljuje demokracijo na liberalni, republikanski in deliberativni model, Young na podobnem kriteriju govori o dveh osnovnih modelih, in sicer o agregatnem in deliberativnem (komunikativnem) modelu, Smooth pa na osnovi kriterija pravic posameznikov in različnih skupin v družbi definira pet modelov demokracije (Vujčić 2005, 58–59). Britanski politični teoretik David Held predvsem na podlagi zgodovinskih kriterijev nastajanja modelov v teoriji in praksi demokracije, klasificira devet modelov demokracije²⁶, ki jih razdeli na klasične (antični, liberalno protektivni, razvojni ter neposredni model) ter sodobne (legalistični, tekmovalni elitistični, participativni, pluralistični model ter model demokratične avtonomije), s čemer v demokratični teoriji vzpostavi pomemben premislek demokracije.

V nadaljevanju bom podrobneje klasificirala tiste Heldove modele demokracije, ki jih Hacker in van Dijk (2000) v svojih konceptualizacijah navezujeta na določeno rabo aplikacij IKT v politiki, kar je v kontekstu teoretske umestitve in opredelitve tekoče demokracije bistvenega pomena. Klasifikacija modelov demokracije bo torej sledila teoretskemu prispevku Hackerja in van Dijka (2000), ki v svoji knjigi *Digital democracy* povzemata pet Heldovih modelov, in sicer model

---

²⁶Held (1989, 17) širše razdeljuje demokracije na neposredne ali participativne ter na posredne ali predstavniške demokracije.

legalistične demokracije, model tekmovalne elitistične demokracije, participativni model, pluralistični model ter model neposredne demokracije, ki pa ga modificirata v plebiscitarni model. Zadnji Heldov model, to je model demokratične avtonomije, Hacker in van Dijk (2000) nadomeščata z libertarianskim modelom demokracije, a ga bom v nalogi vseeno predstavila, saj po mnenju teoretikov "ta koncept demokracije najbolj integralno zaokroža uporabo potencialov IKT, hkrati pa nas napotuje na premislek o emancipatoričnih potencialih in možnostih nadgradnje obstoječe stopnje razvoja demokracije" (Lukšič 2003a, 492) ter v takšni podobi predstavlja zelo pomemben teoretičen prispevek v preučevanju tekoče demokracije.

1.2.4.1 Legalistični model demokracije

Legalistični model demokracije temelji na zahodni konceptualizaciji demokracije, ki kategorično zavrača neposredno demokracijo in preferira predstavniški sistem z minimalnim a učinkovitim delovanjem političnih institucij in javne (minimalno zbirokratizirane) administracije (Hacker in van Dijk 2000, 39). Temeljna značilnost tega modela je delitev oblasti na izvršno, zakonodajno in sodno, demokracija pa je razumljena kot sredstvo za zaščito individualne svobode pred avtoritarno oblastjo. Avtorji nove desnice²⁷, ki so "cilje svobode in enakosti navezali na individualistične politične, ekonomske in etične doktrine" (Held 1989, 254), temeljijo legalistični model demokracije na ustavni državi, vladavini zakona, družbi svobodnega trga in minimalnem državnem poseganju v civilno družbo ter zasebno življenje oziroma minimizaciji grožnje kakršnegakoli kolektivizma (Held 1989, 231–240).

Vloga IKT v političnih sistemih legalističnih demokracij je definirana z njenim osrednjim namenom delovanja, to je reševanjem osnovnega problema pomanjkanja informacij, ki nastaja na treh ravneh, in sicer na ravni političnega sistema, na ravni razmerja med vlado (administracijo) in državljani ter na ravni uravnoveženega delovanja treh vej oblasti. Aplikacije IKT²⁸ so zatorej uporabljene kot sredstvo odstranitve "informacijskega primanjkljaja" (Hacker in van Dijk 2000, 39), kot sredstvo okrepitve sodobnih političnih sistemov z bolj učinkovitimi in

---

²⁷ Za ključna avtorja oblikovanje razmišljanj nove desnice Held (1989, 232) navaja Roberta Nozicka in Friedricha Hayeka, medtem ko sta prva teoretika legalnega modela demokracije Locke in Montesquieu.

²⁸ Van Dijk (1996) pod aplikacije IKT legalne demokracije navaja računalniško podprte informacijske kampanje, javne servise in informacijske centre, širše dostopne javno-informacijske sisteme, registrske sisteme za vlade ter administracije ter računalniško podprto državljsko povpraševanje.

vplivnimi načini obdelave in organiziranja informacij ter kot orodje za zagotavljanje večje transparentnosti političnega sistema (Hacker in van Dijk 2000, 39–40).

1.2.4.2 Tekmovalno elitistični (kompetitivni) model demokracije

Tekmovalna elitistična (kompetitivna) demokracija je primerjalno z legalističnim demokratičnim modelom ravno tako osnovana na temeljih predstavniške demokracije ter zajema bistvene prvine njenih glavnih teoretikov, Webra in Schumpeterja, ki iz razlogov nedejavnosti in nezainteresiranosti ljudi za participacijo v politiki, možnost neposredne demokracije v večjih, kompleksnejših in heterogenih družbah strogo zavračata oziroma opredeljujeta volitve predstavnikov ljudstva kot edino vlogo, ki jo lahko ljudstvo opravi. Za najpomembnejši element političnih sistemov kategorizirata kontinuirano tekmovalnost med političnimi elitami in strankami, ki vodijo državo in določajo politike (Held 1989, 166–177; Hacker in van Dijk 2000, 41), demokracija pa je relevantna le v točki, ko na volitvah daje "legitimnost položaju tistih na oblasti" (Held 1989, 175).

Razsežnosti tekmovalnih elitističnih demokracij, kjer strankarska politika dominira nad parlamentom, sovpadajo z uporabo aplikacij IKT osredotočenih na volitve in informacijske kampanje, kot so vse vrste tehnologij neposredne pošte, marketinga, ciljne in vizualne manipulacije itd. (Hacker in van Dijk 2000, 41). V političnem prostoru tekmovalne elitistične demokracije politične elite torej nagovarjajo targetirane volivce preko televizije in interaktivnih medijev.

1.2.4.3 *Participativni model demokracije*

Kot glavni proti model legalističnemu demokratičnemu modelu pa avtorji nove levice²⁹ postavljajo v ospredje svobodnega in enakega posameznika (Pateman 1970) oziroma neposredno participacijo državljanov v urejanju ključnih družbenih institucij. Ne gre za absolutno odpravo predstavniške demokracije, temveč za vzpostavljanje ravnovesja med ekonomskimi neenakostmi in formalno enakopravnostjo državljanov ali kombiniranja predstavniške in participativne demokracije. Jean Jacques Rousseau (1960) je v 18. stoletju z namenom kritike angleški parlamentarni demokraciji prvi uspel s prenosom antične demokratične ideje v nov družbeni kontekst in tako postal prvi zagovornik participativnega modela demokracije. Poudarjal je razvoj državljanstva preko kolektivnih diskusij in izobrazbe ter voljo vseh definiral kot agregat posameznih mnenj (Rousseau 1960).

Utemeljenost participativnega demokratičnega modela temelji na "družbi, ki vzgaja smisel za politično učinkovitost, neguje skrb za kolektivne probleme in prispeva k formiranju dobro obveščenih državljanov, ki so se zmožni trajno zanimati za proces vladanja" Held (1989, 249), zato je nujen predpogoj participativnega modela obstoj informiranega, aktivnega državljana, ki ima omogočen dostop do centrov politične moči. IKT raba v participativni demokraciji je ključnega pomena, saj je za zagotavljanje informirane odločitve potreben odprt informacijski sistem, ki informira in aktivira državljanstvo. Zato sta po mnenju Hackerja in van Dijka (2000) potrebna dva predpogoja, in sicer oblikovanje računalniško podprtih kampanj in množičnih informacijskih sistemov, ki morajo biti konstruirani tako, da preprečijo spontanemu razvoju IKT "povečevanje vrzeli med informacijsko bogatimi in informacijsko revnimi" (Hacker in van Dijk 2000, 44) ter omogočajo elektronske razprave namenjene za participacijo vseh družbenih struktur z ustreznimi in dostopnimi instrumenti za razprave.

---

²⁹ Dahl (1989, 241) za ključne teoretike nove levice, ki po njegovem mnenju s številnimi skupnimi demokratični izhodišči bistveno zaznamujejo "ponovni premislek referenčnih pojmov demokracije", navaja Carole Pateman, C.B. Macphersona in Nicosia Poulantzasa.

1.2.4.4 *Plebiscitarni model demokracije*

Osrednjo načelo plebiscitarnega modela, ki temelji na idejah delovanja antične agore in rimskega foruma ter je osnovano na predstavah neposredne demokracije kot oblike sprejemanja odločitve, je oblikovanje in uporaba neposrednih interaktivnih kanalov med voditelji in državljani, z osrednjim namenom ojačati glas državljanov (Hacker in van Dijk 2000, 41–42). Razvoj plebiscitarnih pogledov se je pričel od 1960 leta dalje, vzporedno z razvojem IKT ter interaktivnih medijev, ki so v Združenih državah Amerike vodili v izum koncepta teledemokracije (Arterton 1987; Becker 1981; Becker in Slaton 2000; van Dijk 2001), ki je "preoblikoval ustaljene vzorce komunikacijskih kanalov med oblastjo, administracijo in državljani" (Hacker in van Dijk 2000, 42), pri čemer pojem teledemokracija označuje "elektronsko podprto, hitro, dvosmerno politično komuniciranje, ki ponuja orodja za izobraževanje volivcev, za enostavnejše razpravljanje o pomembnih zadevah, za registracijo glasov in celo za neposredno glasovanje o javnih politikah" (Becker 1981, 6). "V skladu s plebiscitarnim pogledom, odločitve v političnem sistemu sprejema čim manj reprezentantov in čim več individualnih državljanov v smislu plebiscita" (van Dijk 1996, 49).

Ključne IKT aplikacije plebiscitarne demokracije so registracijski sistemi za glasovanja in pridobivanja mnenj državljanov, in sicer teleankete, telereferendumi in teleglasovanja, ki jih izvajajo preko telefonov, računalniških omrežij, dvosmerne kableske televizije in drugih informacijskih tehnologij (Hacker in van Dijk 2000, 42). V izogib tveganjem individualizacije in atomizacije državljanstva ter poenostavljanja vsebin, plebiscitarni model vključuje uporabo tudi konverzacijskih instrumentov, kot so elektronske mestne hiše, telekonference in druge, novejšje oblike kanalov za razprave, ter izključuje instrumente v rokah institucionalne politike (Hacker in van Dijk 2000, 42).

1.2.4.5 *Pluralistični model demokracije*

Pluralistični model demokracije je zasnoval Alexis de Tocqueville v 19. stoletju z opazovanjem organizacij v ameriški demokraciji. Podobno kot Tocqueville je tudi Robert Dahl, ki ga Held označuje za ključnega teoretika pri definiranju "prave narave pluralističnih demokracij" (Held 1989, 184), prišel do spoznanja da demokracija ali poliarhija, kot jo Dahl (1971) poimenuje, temelji na med seboj tekmujočih skupinah, ki se kosajo za moč, katera se razporedi "nehierarhično in rivalsko" (Held 1989, 182). Pluralistični model kot kombinacija neposredne in participativne demokracije tako zagotavlja "vlado z manjšinami in posledično politično svobodo" (Held 1989, 195) ter "horizontalni mrežni koncept politike" (Hacker in van Dijk 2000, 42–43), zasnovan iz različnih centrov moči in administracij in ne iz "končnega vplivnega centra, v katerem bi nastajale odločitve" (Held 1989, 183). Poudarek je na vlogi posredovalnih organizacij in na asociacijah civilne družbe, ki predstavljajo vmesni člen med državo in predstavniki ter državljani, pri čemer regularne volitve in politično rivalstvo med strankami, skupinami in posamezniki ostajajo odločilne za zagotavljanje, da bodo "politični predstavniki do neke mere dovzetni za preference navadnih državljanov" (Dahl v Held 1989, 183). Ne gre torej za vladavino večine, temveč za "kontinuirano spreminjajočo se koalicijo manjšin" (Hacker in van Dijk 2000, 43), kjer država deluje v vlogi arbitra in kjer obstaja "sistem nadzora in ravnotežja med zakonodajno, izvršilno, sodno in administrativno birokracijo" (Held 1989, 195). Pluralistični model Held (1989, 195) deli na dve obliki, in sicer na klasični pluralizem ter neopluralizem, ki ju zaznamujeta dve karakteristiki, in sicer multiplikacija kanalov in samostojni mediji ter interaktivne komunikacijske povezave.

Ključni instrumenti IKT v pluralističnem modelu demokracije so elektronska pošta, diskusijski sezname, telekonference in ostali podporni sistemi razprav, namenjeni za krepitev informiranja in komuniciranja v organizacijah civilne družbe ali med njimi ter za procese odločanja o kompleksnih problemih (van Dijk v Hacker in van Dijk 2000, 43).

1.2.4.6 *Demokratična avtonomija*

Model demokratične avtonomije je utemeljen na načelu avtonomije, ki ga je mogoče realizirati v sistemu kolektivnega odločanja, kateri omogoča široko vključevanje državljanov v javne zadeve ter izpolnjuje kriterije enakosti glasov, učinkovite participacije, razsvetljeno razumevanje, končni nadzor demosa nad zadevami, o katerih se odloča ter inkluzivnost (Held 1989, 262). Tak sistem mora tudi ločevati državo od civilne družbe, kar je po Heldu "osrednja poteza vsake demokratične politične ureditve" (Held 1989, 265). Model demokratične avtonomije je torej osnovan na ideji, da je potrebno na eni strani "centralizirane državne institucije dojeti kot potrebno osnovo za udejanjanje zakonodaje, uveljavitev pravic, razširitev novih oblik in obvladovanje neizogibnih konfliktov med posebnimi interesi" (Held 1989, 265) ter na drugi strani ohraniti "civilno družbo, ki ohranja razlike toliko, kolikor jo oblikujejo področja družbenega življenja" (Held 1989, 265).

S procesom "dvojne demokratizacije" (Held 1989, 272), je demokratična avtonomija model države in družbe, kjer bi "posamezniki morali biti svobodni in enaki v določanju pogojev lastnih življenj" (Held 1989, 273). Demokratična avtonomija skuša ohraniti ideal aktivnega državljana oziroma oblikovati stanje, ki ustvarja možnosti, da ljudje postanejo udeleženci v javnem življenju oziroma, da se uveljavijo v "svoji državljanski razsežnosti" (Ardent v Held 1989, 272). Ne glede na to, da Heldov koncept demokratične avtonomije odpira vrsto nerazrešenih vprašanj, in sicer od vprašanja obveznosti participacije, opredelitve širine koncepta zasebnosti v politiki, natančnega definiranja koncepta enakosti, ki je tesno vezan na enakost pogojev, do omejenosti svobode, ki se nanaša na zavezanosti načelu, da ne sme biti dopuščena svoboda posameznikov na račun drugih, ter vprašanja ustvarjanja politične legitimnosti (Held 1989, 274–281), naj bi ta model, ki Held v njem združuje najboljše od vseh predhodnih modelov, najbolj celostno izrabljaj instrumente IKT (Lukšič 2003a, 498).

1.2.4.7 *Libertarianska demokracija*

Seznam Heldovih sodobnih modelov Hacker in van Dijk (2000, 44–45) dopolnjujeta z libertarianskim demokratičnim modelom, ki mu z izjemo usmerjenosti na politično levo, pripisujeta podobnosti s Heldovim modelom sodobnih demokracij, imenovanim demokratična avtonomija. Libertarianski model, kot osrednji model med pionirji internetne skupnosti, poudarja avtonomno politiko državljanov v njihovih združenjih s splošno rabo horizontalnih komunikacijskih potencialov IKT ter interneta. Očitki apolitičnosti in tudi antidemokratičnosti, ki jih temu modelu pripisujejo njegovi nasprotniki, so osnovani na pogledih libertariancev, ki menijo, da je institucionalna politika zastarela in jo je potrebno nadomestiti z "novo politično realnostjo, oblikovano kolektivno preko omrežij" (Hacker in van Dijk 2000, 45).

Ključne aplikacije IKT karakterizirajo libertariansko demokracijo bližje neposredni demokraciji, saj oblikovanje *New Digital Nation* (novega digitalnega ljudstva) pogojujejo z dobro obveščeni državljani preko naprednega ter odprtega informacijskega sistema (še posebej interneta), z obstojem različnih telepogovornih sistemov (elektronska pošta, klepetalnice, skupine za razprave in obveščanje itd.), ki omogočajo razprave ter z možnostjo podajanja svojega mnenja ali glasovanja, ki jih upoštevajo institucionalne politike.

2.2.3 Elektronska politična participacija

"Neposredna participacija ljudstva pri razpravah in volitvah ni le možna, pač pa je s pomočjo elektronskih medijev preprosta."

BUDGE (1996, 28)

E-participacija zavzema raziskovalni prostor brez enotno dogovorjenih opredelitev področja in domnevno tudi brez jasnega pregleda raziskovalnih disciplin ter metod raziskovanja (Carola Freschi in drugi 2009). Čeprav brez enotnega konsenza o vplivu IKT na razmerja med državljani in oblastjo (Oblak 2003, 59), je nesporno, da razvoj IKT spreminja dinamiko politične participacije. Ob zavedanju, da se predstavniške demokracije vse pogosteje soočajo z volilno abstinenco ter upadanjem interesa državljanov za politično participacijo (Norris 2011), je državljanski aktivizem, še posebej za zagovornike močnih demokracij (Barber 1984, 132), sam po sebi vedno bolj dragocen, vloga IKT, ki omogoča in podpira državljanske pobude, pa vedno bolj relevantna. Budge (1984) v IKT definira potencial "dvigovanja ravni državljanske izobrazbe, zagotavljanje enakopravnega dostopa do informacij in ne nazadnje povezovanja posameznika ter institucij v skupne mreže" (Budge 1984, 273). Na "zmogljivosti novih tehnologij" (Barber 1984, 273) opozarja tudi variacija eksperimentov, vladnih poročil in raziskovalnih programov, ki nakazujejo na vedno večjo zanimanje in nujnost za e-participacijo. Danes torej lahko trdimo, da IKT omogočajo nove oblike participacije državljanov (Vreg 2001, 20), saj preko različnih elektronskih struktur omogočajo vključenost z izražanjem mnenj, pogledov in možnosti glasovanja ter vplivanja na javne politike in politične procese. Interaktivnost IKT ter participativne potenciale novih tehnologij izkoriščajo tudi nacionalne in nadnacionalne institucije, ki preko tehnoloških platform (e-forumi, e-posvetovalnice itd.) ustvarjajo komunikacijske procese z državljani oziroma odpirajo komunikacijske kanale med državo in civilno družbo, ključno komponento participativnih procesov (OECD 2003) ter državljanom oblikujejo občutek politične pomembnosti.

Elektronska participacija se kot znanstvena disciplina navezuje na teorijo demokracije, politologijo, komunikologijo ter informatiko (Inepa 2016). Obstaja variacija opredelitev e-participacije, vključno s tistimi, ki razmah IKT vidijo kot potencial za vpeljavo osnovnih načel neposredne demokracije v prakso (Budge 1996, 73) oziroma nanašajo svoje definicije na

oblike neposredne demokracije, ki IKT uporabljajo kot sredstvo za mobilizacijo protestov in za objavo različnih alternativnih mnenj, ciljev in rešitev tistim politikam, ki jih ponuja obstoječi politični sistem³⁰ (Metzges v Carola Freschi in drugi 2009, 36). Ob spoznanju, da je treba državljanom preko tehnologij omogočiti možnost vplivanja ter sodelovanja pri oblikovanju politik³¹ se tudi države vedno bolj zavzemajo za spodbujanje širšega sodelovanja javnosti, in sicer z zagotavljanjem enostavnejšega ter širšega dostopa do vladnih informacij ter z oblikovanjem odprtih portalov, kjer lahko državljani opredelijo svoja stališča o vrsti političnih vsebin. Gre za *bottom-up* vidik demokratičnega delovanja, oblikovan v smislu uporabniškega dostopa do informacij in odzivov (OECD 2003). Obratno, Macintosh in Whyte (2006, 2) opredeljujeta e-participacijo z uporabo IKT za podporo zagotavljanja informacij in za *top-down* vključevanje, kot npr. predstavljajo vladne pobude, prizadevanja za krepitev vloge državljanov, organizacij civilnih družb ter drugih demokratično oblikovanih skupin, za namene pridobivanja podpore svojih izvoljenih predstavnikov. Učinkovito zagotavljanje informacije je v tem kontekstu definirano kot izraz učinkovitega vključevanja (Macintosh in Whyte 2006, 2), nosilci e-participativnih aktivnosti državljanov pa so njihovi izvoljeni predstavniki.

E-participacija torej vključuje razširitev in preoblikovanje participacije v družbene demokratične in posvetovalne procese, ki jih omogočajo IKT. Množični dostop in možnost neposrednega odziva, ki ju omogoča raba IKT pomembno preoblikuje področje participacije. Lahko tudi pritrdimo mnenju, da IKT ustvarjajo pogoje za civilno družbo, da postanejo politično bolj pomembna (Beck in Castells v Carola Freschi in drugi 2009, 37). Vsekakor pa je razsežnostim politične uporabe IKT mogoče pripisati dve nasprotujoči si posledici, in sicer potencial večanja števila aktivnih državljanov, ki sodelujejo in se vključujejo v politiko ter možnost krepitev digitalne vrzeli med vključenimi in apatičnimi Norris (2001b, 2).

---

³⁰ E-participacija v tej definiciji se nanaša na organizirane skupine civilne družbe, kot so Oxfam, Greenpeace in ATTAC, kot tudi ga ad hoc protesti (Metzges v Carola Freschi in drugi 2009, 36).

³¹ V poročilu Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (v nadaljevanju OECD) z naslovom "Državljeni kot partnerji" (2001) je zapisano, da mora demokratična politična participacija vključevati sredstva za obveščanje, mehanizme za sodelovanje pri procesu sprejemanja odločitev in sposobnost prispevanja ter vplivanja na politično agendo (OECD 2003, 33).

2.3 TEKOČA DEMOKRACIJA

2.3.1 Izvor koncepta tekoče demokracije

Demokratični potenciali z digitalnim predznakom se s tehnološkim razvojem in vseobsegajočim dostopom do virov informacij krepijo. Orisujejo se nove razsežnosti neposredne demokracije, pri čemer nekatere tendirajo k doseganju kompromisa s predstavniškim sistemom (Budge 1996). Tako v političnih strankah kot v širšem družbenem kontekstu se demokratični mehanizmi v obstoječi informacijski družbi vedno bolj modificirajo v smeri družbene participacije na internetu. Razvijajo se virtualni prostori, ki ponujajo platforme za demokratično udeležbo in razpravljanje ter uveljavljanje splošne družbene volje. V tem okviru deluje tudi nemška piratska stranka, ki uporablja odprtokodno platformo imenovano *LiquidFeedback*, primarno zasnovana kot prototip prihodnosti demokracije za namene uporabe s strani nemške piratske stranke (Behrens in drugi 2014). Danes taista programska oprema ponuja odprtokodne internetne platforme za razpravljanje in odločanje o javnih zadevah vsem zainteresiranim uporabnikom ter z uporabo elektronskega volilnega mehanizma, ki ohranja aktivne tudi glasove tistih volivcev, katerih problematike o katerih se glasujejo ne poznajo najbolje (*LiquidFeedback*), razvija potencial tekoče demokracije v širšo družbo.

Idejni zametki koncepta tekoče demokracije naj bi veliko pred pojavom IKT ter variacij e-demokracij segali v 19. stoletje, ko Lewis Carroll oziroma Charels L. Dodgson v svojem članku *The principles of parliamentary representation* leta 1884 predstavi idejo drugega volilnega upravičenca oziroma možnost izvedbe neposredne demokracije s sistemom glasovanja s pooblaščenjem³² (Behrens in drugi 2015), ki posamezniku omogoča možnost neposredne participacije ter odločanju o vsebinah po lastni izbiri, za tiste ki pa jih ne zanimajo, pa ima možnost prenosa glasu drugemu. Ker je prenos glasu lahko v vsakem trenutku reverzibilen, se ustvarja neke vrste nazaj in naprej tekoče gibanje med volivci in delegati (Behrens in drugi 2015). Dodgson že znano načelo prenosa posameznikovega glasu o določeni politiki nadgradi s t.i. *transitive delegation* ali *delegated voting system* (v nadaljevanju sistem delegacijskega

---

32

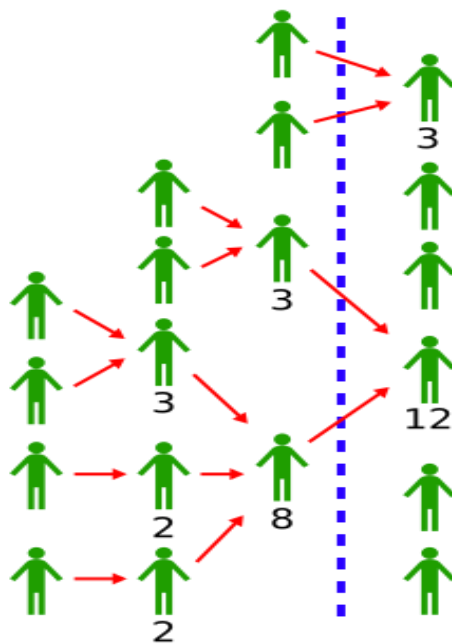

glasovanja), s čimer odpre možnost neomejenega prenosa glasov. V sistemu delegacijskega glasovanja je t.i. *proxy* (v nadaljevanju pooblaščenec) prehodni, prenos glasu pa je reverzibilen. Preprosto povedano, glasovanje se lahko prenese od pooblaščenca na drugega pooblaščenca in tako naprej neomejeno vse do faze volitev. Ta metoda glasovanja zaradi pomanjkanja potrebnih tehničnih instrumentov za izvedbo v tistem času seveda ni zaživela v praksi, je pa bila vsebinska ideja tekoče demokracije leta 1969 vpeljana v akademsko razpravo s strani Jamesa Millerja, in sicer pod pojmom "program za neposredno in pooblaščen glasovanje" (Miller 1969, 107), ki pa ni imel večjih teoretskih odzivov s strani sodobnih avtorjev (Blum in Zuber 2016).

Korenine izvora koncepta tekoče demokracije podrobneje analizira Jabbusch (2011, 30–33), nekdanji član nemške piratske stranke, ki po povzeti zgodovini različnih konceptov povezanih z idejo tekoče demokracije v svojem raziskovanju sprva seže v leto 1912, ko ameriški časopis *New York Times* piše o Williamu S. O'Renu ter o njegovi zahtevi za interaktivno predstavništvo, kjer bi vpliv vsakega izvoljenega politika bil sorazmeren s količino pridobljenih glasov. Njegovo idejo več kot pol stoletja kasneje, natančneje leta 1967, prevzame matematik Gordon Tullock, ki predlaga, da bi volivci po telefonu izbirali svoje zastopnike ali sami glasovali v parlamentu, medtem ko bi se razprava predvajala po televiziji. Dve leti kasneje Martin Shubik povzame idejo Jamesa C. Millerja o enakopravnih možnostih glasovanja o vsakem vprašanju ali imenovanju pooblaščenca ter jo označi za "instant referendum", a hkrati izrazi tehten pomislek, da bi hitrost odločanja vplivala na čas, ki bi bil na voljo za javno razpravo. Jabbusch (2011, 31) ob zgodovinskem povzetku idejnih zasnutkov tekoče demokracije osrednji vpliv na razvoj koncepta pripisuje idejam razvitih s strani Johna Washingtona Donosa, uporabnika spleta pod anonimni imenom *Sayke*, ki idejo tekoče demokracije razvije v zamisel o dinamični delegaciji glasov, ki sicer ni vključevala mehanizma za odločanje, temveč je bila zasnovana za sistem, ki bi teoretično ponujal boljše odgovore na vprašanja, ki bi jih zastavljali uporabniki spleta. Saykeva tekoča demokracija torej nikoli ni bila mišljena kot volilna tehnika v smislu orodja za sprejemanje odločitev, temveč prej kot predlog za način organiziranja vsebine, ki oblikuje t.i. *knowledge sorting system* (sistem za razvrščanje znanja) (Jabbusch 2011, 31).

Model tekoče demokracije se je od leta 2000 naprej v teoretičnih razpravah pojavljal skozi različna pojmovanja, in sicer od delegacijske demokracije Bryana Forda (2002; 2014) do sistema glasovanja s pooblaščenjem s strani Green-Armytaga³³ (2015). Novejši prispevki dodajajo številne podrobnosti prvotnim predlogom, vsi pa temeljijo na družbeno inovativni rabi IKT, na podlagi katere se je pričel implementirati tekoči demokratični koncept s sistemom neposrednega glasovanja ter z možnostjo prenosa posameznikovega glasu na pooblaščenca ter nadalje na pooblaščenčevega pooblaščenca in tako naprej ter z možnostjo odvzema glasu nazaj v kateremkoli danem trenutku. Tekoča demokracija se torej danes opredeljuje s posrednimi in neposrednimi argumenti, pri čemer se neposredno nanaša na tekočo demokracijo kot aplikacijo neposredne demokracije ter posredno na predstavništvo, ki glavne odločevalce o vseh vprašanjih, ne glede na strokovno podkovanost in izkušnje, zamenjuje z možnostjo samostojnega izbora kompetentnega ter strokovno podkovanega delegata.

Slika 2.1: Prikaz delegacijskega glasovanja oziroma glasovanja s pooblaščenjem³⁴.

Vir: Wikipedia (2016).

³³ James Green-Armytage (2015) je razvil aksiomatski model in analizo delegacijskega zastopniškega volilnega sistema.

³⁴ Volivci na levi strani od modre črtkane črte so glasovali s prenosom glasu na pooblaščenca, medtem ko so volivci na desni svoj glas oddali neposredno. Skupni seštevek vseh glasov je število glasov volivcev, ki jih vsak pooblaščenec zastopa, z vključeno glasom pooblaščenca (Wikipedia).

2.3.2 Konceptualizacija tekoče demokracije

"Tekoča demokracija je vizija, misel eksperiment."

ANDREAS NITSCHKE (2014)

Pristop k opredeljevanju pojma tekoča demokracija narekuje določeno mero previdnosti, saj se izraz *liquid* (tekoče) navezuje na več idej in projektov, ki pa se kljub skupnem poimenovanju med seboj bolj ali manj razlikujejo (Mendoza 2015, 47). V izogib nejasnostim v procesu teoretiziranja tega abstraktnega pojma, v nadaljevanju tekočo demokracijo omejujem izključno na koncept, ki ga uporablja nemška piratska stranka skozi pozicioniranje v nemškem političnem prostoru. Nemškim piratom je model tekoče demokracije uspelo prvim implementirati v praksi, in sicer v okvirih notranjega organizacijskega ter operativnega delovanja stranke. Danes pirati z uveljavljanjem ideje tekoče demokracije nemški družbi obljublajo "obetavne rešitve" (Nitsche 2014) sodobnim izzivom predstavniške demokracije, z odprtokodno programsko opremo imenovano *LiquidFeedback* pa svojim članom ponujajo mehanizem za strukturirane razprave ter sistem delegacijskega glasovanja, s čimer naj bi izničili participativne omejitve. Z idejo tekoče demokracije eksperimentirajo tudi druge politične stranke ter organizacije, vendar je le nemški piratski stranki z tekočim demokratičnim modelom uspelo uspešno utekočiniti ovire do neposredne demokracije, zaenkrat sicer le znotraj lastnih strankarskih struktur.

Tekoča demokracija bo v naslednjih podpoglavjih predstavljena v treh dimenzijah, in sicer skozi umestitev koncepta v demokratične teoretične okvirje, z definiranjem aplikativnih uporab koncepta ter načel delovanja ter najpoglaviteje, skozi študijo tekoče demokracije na primeru nemške piratske stranke. Piratska konceptualizacija tekoče demokracije bo opredeljena skozi ideološko pozicioniranje in programsko identificiranje stranke ter v kontekstu preučevanja notranjega organizacijskega delovanja nemških piratov, ki so svoje delovanje idejno ter aplikativno zasnovali na konceptu tekoče demokracije. Z bistvenim pomenom za opredeljevanje tekočega demokratičnega koncepta v okvirih delovanja nemških piratov, bo podrobneje predstavljena tudi odprtokodna programska oprema imenovana *LiquidFeedback*, ki nemškim piratom služi za realizacijo ideje široke participacije s sistemom, ki ponuja multiplikacije prostorov za izmenjavo idej, razpravljanje in odločanje o javnih zadevah.

2.3.2.1 Umestitev tekoče demokracije v teoretične okvirje

Teoretične umestitve modela tekoče demokracije sovpadajo z različnimi aplikativnimi rabami tekoče demokracije, osnovanimi na uporabi variacij programskih rešitev za uresničevanje idej tekoče demokracije. Čeprav gre v demokratični teoriji pri pojmovanjih tekoče demokracije zaznati določeno mero abstraktnosti in predvsem pomanjkanje znanstvenega diskurza, je teoretično kombiniranje predstavniške ter neposredne demokracije v inovativno in uveljavljeno prakso tekoče demokracije najboljši približek k opredelitvi najbolj uporabljenih in uspešno implementiranih modelov tekoče demokracije (Bieber 2012; Blum in Zuber 2016; Dobusch in Pick 2012; Jabbusch 2011). Od Sakyevega predloga tekoče demokracije (Jabbusch 2011, 31), ki ni vseboval niti glasovalnega sistema niti predloga za izvedbo, se tekoče demokracije danes v obliki "hibrida predstavniške in neposredne demokracije" (Piraten Partei) opira predvsem na sistem glasovanja s pooblaščenjem ter na element razprave, s čimer se do neke mere odpravlja ločevanje med predstavniškim ter neposrednim načinom sprejemanja odločitev ter se izpostavlja deliberativne karakteristike modela (Liquid Democracy e.V.).

Tekoči demokratični koncept se skozi sistem glasovanja s pooblaščenjem diferencira s številnimi neposrednimi ter predstavniškimi specifikami, ki ga istočasno distancirajo od ter približujejo k modernim predstavniškim demokratičnim sistemom. Za razliko od predstavniških demokracij, kjer so predstavniki pooblaščen za glasovanje v imenu ljudstva o vseh političnih vprašanjih, ne glede na njihova področja strokovnega znanja in izkušnje, glasovalni mehanizem tekoče demokracije posameznikom omogoča pravico neposrednega glasovanja o vseh politikah ali pa na drugi strani področno omejeno predstavništvo (LiquidFeedback). V tekoči demokraciji ima tako vsak posameznik možnost neposrednega pooblaščenja delegatov za izbrane vsebine ali celo možnost posrednega pooblaščenja, s katerim lahko člani svoj glas prenesejo na člane z meta-znanjem, ki nato po lastni presoji pooblastijo dovolj izkušene ter strokovne delegate za glasovanje o izbranih vsebinah v imenu teh članov (Behrens in drugi 2014, 24–25). Minimalen pogoj za zasedanje pozicije delegata v tekoči demokraciji je pogoj zaupanja, kar pomeni, da posamezniki delegirajo svoj glas o

zadevi ali več medsebojno povezanih zadevah pooblaščenemu posamezniku, ki mu zaupajo³⁵. Zelo pomembna značilnost volilnega procesa tekoče demokracije je tudi možnost takojšnjega odvzema glasu kadarkoli v procesu glasovanja, kar se navadno dogodi v primerih, ko njihovi pooblaščeni ne glasujejo v skladu z njihovimi pričakovanji (LiquidFeedback). Tekoča demokracija posameznikom torej omogoča svobodno odločitev glede njihove stopnje udeležbe, medtem ko lahko to odločitev posameznik kadar koli spremeni. Tekoča sredstva demokracije z uvedbo neposrednih demokratičnih komponent tako vodijo v proces izničevanja neenakosti med državljani, saj omogočajo vsem članom, ne glede na to ali delujejo tudi kot predstavniki, neposredno uveljavljanje svojih interesov z glasovanjem o vseh političnih vprašanjih. Vendar pa tekoča demokracija ni le bolj enakopravna v skladu s svojo neposredno demokratično komponento, temveč tudi z značilnostjo fleksibilnosti pooblaščenja predstavnikov, s katero omogoča bolj enakopravno politično predstavništvo v primerjavi z predstavniškimi demokracijami (LiquidFeedback; Piraten Partei).

Z razpravo kot drugo elementarno značilnost tekoče demokracije, je moč tekoči demokraciji pripisati tudi deliberativne karakteristike, s čimer jo lahko teoretično definiramo ne le kot vmesni oziroma povezovalni člen med neposredno ter predstavniško obliko, temveč tudi skozi teoretične okvirje deliberativne demokracije (Bieber 2012). Že v teoretični konceptualizaciji pojma e-demokracije je bilo izpostavljeno, da je osrednji namen deliberativnih demokracij v javnih razpravah o skupnih problemih in interesih državljanov (Arterton 1987; Dryzek 2001), kar lahko brez pomislekov pripišemo tudi modelu tekoče demokracije, pri čemer element deliberacije zavzema različne vloge znotraj različnih konceptualizacij tekoče demokracije, ki sovpadajo z različnimi aplikativnim rabami oziroma programskimi opremami, na katerih je zasnovano njihovo delovanje. Nemška piratska stranka, ki koncept tekoče demokracije implementira na odprtokodni programski platformi imenovani *LiquidFeedback*, piratom preko tega sistema odpira participativne možnosti z notranjimi razpravami o strankarskih politikah ter o vsebinah bistvenih za vključevanje v nemško politično areno. Proces deliberacije ali razprave v nemški piratski stranki nedvomno pripisuje določeno stopnjo pogojenosti obstoja, ne pa tudi zadostnosti za implementacijo tekočega demokratičnega koncepta. Primerjalno s

---

³⁵ Nijeboer (2013, 3) ravno na dejavniku zaupanja, obstoj tekoče demokracije priznava zgolj v manjših političnih strukturah, kot so na primer piratske stranke, kjer se ljudje poznajo in si zaupajo zaradi skupnih ideologij, ne pa v večjih strukturah kot je država, ki združuje različne ljudi, ki jih praktično družijo zgolj to, da živijo na istem ozemlju.

sistemom glasovanja s pooblaščenjem, ki koncept tekoče demokracije z implementacijo na programski opremi *LiquidFeedback* zelo jasno umešča med predstavniško in neposredno demokracijo, lahko element deliberacije v procesu te teoretične opredelitve postavimo v nekoliko bolj podrejen položaj, kar pa ni mogoče pripisati drugim oblikam tekoče demokracije, ki svoj obstoj pogojujejo z aplikativno rabo programskih oprem, katere eksplicitno identificirajo deliberativne značilnosti. Takšen primer je koncept tekoče demokracije, ki je osnovan na programski opremi imenovani *Adhocracy*. Sistem glasovanja s pooblaščenjem bi v tem kontekstu lahko obravnavali bolj kot nadgradnjo programskih sistemov, ki tekočo demokracijo konceptualizirajo izključno z deliberativnimi predispozicijami, s čimer ponovno potrjujemo pogojenost teoretični konceptualizacij tekoče demokracije z njenimi aplikativnimi rabami. Proces deliberacije se v tem kontekstu oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev nanaša predvsem na predpostavko, da "odločitev, katera mnenja, stališča ali pozicije bodo prevladale /.../ ni rezultat seštevanja oddanih glasov, pač pa dolgotrajnega in premišljenega posvetovanja, ki se ga udeležujejo vse v proces vključene strani" (Oblak 2003, 36).

Oba identifikacijska elementa tekoče demokracije, tako sistem glasovanja s pooblaščenjem kot element razprave, družno vodita v široko decentralizacijo oblasti, saj povečujeta participativne možnosti posameznika ne le enkrat na nekaj let za čas obdobja volitev, temveč kadarkoli je za to izražen interes ter ne razlikuje med volivci in predstavniki, saj vsakega državljana obravnavata kot predstavnika v obstoječih sistemih. Uporabnikom programskih oprem tekoče demokracije je tako omogočeno, da izberejo svojo pot, ki združujejo neposredne, predstavniške in deliberativne možnosti vključevanja. V konceptualizaciji tekoče demokracije skozi demokratične okvirje bi se lahko na osnovi teh dognanj v zaključku tega poglavja naslonili tudi na Barberjevo vizijo "močne demokracije (*strong democracy*), ki predvideva politiko v participativni obliki, kjer se konflikti rešujejo v odsotnosti neodvisnega temelja s pomočjo participativnega procesa tekoče, neposredne samozakonodaje in oblikovanjem politične strpnosti, sposobne spreminjati odvisne, zasebne posameznike v svobodne državljane in delne ter zasebne interese v javno dobro" (Barber 1984, 132).

2.3.2.2 Aplikativne rabe koncepta tekoče demokracije

Koncept tekoče demokracije je oživel šele pred nekaj leti, ko so IKT ponudile orodja, da sistem funkcionira podobno, kot je bilo idejno zastavljeno v preteklosti³⁶. Podobno kot družbena gibanja in protestniki, ki z namenom da obidejo funkcijo ščitnikov tradicionalnih medijev (Garrett, 2006) uporabljajo IKT platforme za obveščanje ter mobilizacijo drugih državljanov, se tekoča demokracija brez omejitev fizičnih pogojev ter z uporabo interneta ter računalniško posredovanega komuniciranja, izvaja kot dopolnilo ali nadomestek tradicionalnim političnim ter strankarskim praksam. Politične stranke preko IKT orodij svojim podpornikom omogočajo neposredno participacijo pri razpravljanju ter odločanju ter tekočo demokracijo postavljajo v vlogo politično participativnega programa oziroma konkretne aplikacije, katera združuje prvine neposredne demokracije z različnimi odprtokodnimi programskimi opremami ter prvine predstavniške demokracije, pri čemer tekoča demokracija ne razlikuje med volivci in predstavniki, saj vsakega državljana obravnava kot predstavnika v obstoječih sistemih.

Poizkuse doseganja večje participacije ter vključevanja ljudi v politične diskurze Ford (2014) povezuje z oblikovanjem številnih t.i. internetnih demokracij³⁷, pri čemer kot ključen preskok k doseganju teh ciljev navaja razvoj odprtokodnih programskih organizacij, ki od leta 2006 naprej pričnejo graditi dve različni platformi programske opreme za spletne diskusije ter razprave, osnovane na sistemu delegatov. V Nemčiji sta se razvila dva ključna akterja, ki oblikujeta tekoči demokratični prostor, in sicer *Interaktive Demokratie e.V.*, ta je osnovan na programski opremi *LiquidFeedback*³⁸, ter *Liquid Democracy e.V.*, ki deluje na programskem sistemu imenovanem *Adhocracy*³⁹. Razvoj obeh programskih oprem je pogojen z delovanjem nemških piratov, ki so v letu 2009 zaradi naraščanja publicitete ter naglega porasta števila novo pridruženih članov, ustanovili več delovnih skupin, z nalogo da raziščejo, kako uvesti napredne sodelovalne pristope odločanja za procese sprejemanja odločitev znotraj stranke (Paulin 2014, 223). Ena od teh skupin je ustanovila združenje *Liquid Democracy e.V.*, katero je

---

³⁶ Glej 2.3.1 poglavje (Izvor koncepta tekoče demokracije).

³⁷ Ford (2014) kot primer navaja ustanovitev švedske politične stranke imenovane *Demoex*, ki je svoje delovanje temeljila na spletni neposredni demokraciji.

³⁸ *LiquidFeedback* je bil primarno zasnovan za potrebe delovanja nemške piratske stranke (Swierczek 2011).

³⁹ Oba programa sledita tekočim demokratičnim principom prenosa glasu z uporabo vsebinsko zasnovane prehodne delegacije (*Interaktive Demokratie e.V.*; *Liquid Democracy e.V.*).

razvilo programsko opremo *Adhocracy*. Slednjo je kasneje uporabil celo nemški parlament (*Bundestag*) kot pilot e-participacije (Paulin 2014, 223). Programska oprema *Adhocracy*, razvita s strani Friedricha Lindenberga je sledila konceptu "trajne ankete" (Liquid Democracy e.V.) in v tej obliki ni ustrezala zahtevam piratov, ki so nato v dveh tednih oblikovali novo programsko opremo imenovano *LiquidFeedback* (Jabbusch 2011, 42), katera še danes zavzema pomembno vlogo v procesih oblikovanja politike nemške piratske stranke (LiquidFeedback).

Interaktive Demokratie e.V. ali *Association for Interactive Democracy* vse od svojih začetkov od leta 2010 v Berlinu promovira uporabo elektronskih medijev za razvoj demokratičnih procesov ter s svojim delovanjem podpira razvoj demokracije od lokalnih skupnosti do medvladnih organizacij z praktičnimi izkušnjami v planiranju in izvedbi elektronsko podprtih participativnih sistemov (Interaktive Demokratie e.V.). Svoja dognanja o raznolikih aplikativnih potencialih odprtokodne programske opreme *LiquidFeedback*, s poudarkom tako na konceptualnih vidikih kot skozi lastne izkušnje na tem področju, danes predstavlja po celem svetu (Interaktive Demokratie e.V.). Podobno se širši javnosti predstavlja tudi združenje *Liquid Democracy e.V.*, katere cilj je promovirati prednosti družbenega vključevanja preko *online* participacije in tako doseči fleksibilnejši, bolj dinamičen in bolj transparenten demokratičen proces odločanja. Organizacija, ki se identificira kot *Think&Do Tank* z inovativnimi metodami ter tehnikami za promocijo državljanske participacije, bazira svoje delovanje na programski opremi imenovani *Adhocracy*, ki ponuja variacijo participativnih orodij, učinkovitih in dostopnih za širok spekter uporabnikov, in sicer od ljudskih kampanj, političnih strank, mestnih svetov, federalnih agencij in lokalnih iniciativ do mednarodnih organizacij (Liquid Democracy e. V. 2016). Ključen element razlikovanja programskima opremama *Adhocracy* ter *LiquidFeedback*⁴⁰, ki bo podrobneje predstavljena v naslednjem poglavju kot programska oprema v uporabi nemških piratov, je v različnih programskih in vsebinskih interpretacijah izvajanje modela tekoče demokracije. Primerjalno z *LiquidFeedback*, ki ima poudarek na *online* razpravah, pripravah predlogov osnutkov zakonodajnih vsebin ter predvsem na sistemu glasovanja preko delegatov, pa programsko opremo *Adhocracy* odlikujejo predvsem deliberativni potenciali, ki

---

⁴⁰ Med podobne projekte drugod po svetu lahko izpostavimo tudi *DemocracyOS* (Argentina) in *Loomio* (Nova Zelandija).

omogočajo odprte ter s strani uporabnikov strukturirane razprave ter skupinsko oblikovanje vsebin.

IKT tekoči demokraciji omogočajo obravnavanje neuspehov predstavnštva, kjer so politične pravice državljanov omejene na izražanje interesov ter pritožb z glasovanjem na volitvah med konkurenčnimi strankami, ki po volilni zmagi pridobijo nadzor nad vlado, javnimi politikami ter administracijo (Cohen in Fung 2004). Tekoča demokracija naj bi segla dlje od teh okvirjev predstavniških demokracij. Z decentralizacijo političnih odločitev preko IKT, naj bi krepila čisto demokracijo, in sicer z doseganjem maksimalne politične enakosti, svobode, političnega samo opredeljevanja in neodvisnosti (Liquid Democracy e.V.). Pravi potencial tekoče demokracije naj bi bil v doseganju revolucionarnih načinov sprejemanja odločitev znotraj političnih strank in s tem posledično spreminjanja poteka razvoja politike na dolgi rok (Piraten Partei). Koncept tekoče demokracije, kateri začetki so tesno povezani predvsem z nastankom in razvojem nemške piratske stranke, so danes prevzele številne piratske stranke in ga definirajo za svoj politični pristop. Kot "sredstvo ljudstva za razpravljanje in glasovanje o konkretnih idejah in/ali o političnih predlogih oblikovanih s strani enega ali več svojih somišljenikov" (Cammaerts 2015, 25), je koncept tekoče demokracije po mnenju predstavnikov piratskih strank privlačen za državljane, saj z krepitvijo vloge navadnih članov dela stranke bolj odzivne na zahteve družbe (Piraten Partei). V primerjavi s tradicionalnimi političnimi strankami, kjer imajo centri strank določeno svobodo pri organizaciji procesa odločanja njihovih članov, so v piratskem strankarskem sistemu vse odločitve sprejete bodisi z registriranim glasovanjem na odprtokodni programski opremi ali po potrebi s tajnim glasovanjem zunaj sistema. Iz teh predispozicij bo nadaljnje opredeljevanje tekoče demokracije temeljilo na konceptu tekoče demokracije, ki ga zastopa nemška piratska stranka, ki sedaj že vrsto let z uspešnim vključevanjem sodobne tehnologije v strankarske demarkacijske procese ter s konceptom neposredne participacije imenovane *transitive proxy* ali *delegable proxy* svojim članom omogoča enostavno integriranje v participativne procese.

2.3.2.3 Načela "piratskega" koncepta tekoče demokracije

"Spreminjamo delovanje celotne politične mašinerije."

ANDREAS BAUM (Žerjavič 2011, 21. september)

Z namenom oblikovanja in predlaganja politik ter sprejemanja odločitev *online* je nemška piratska stranka s programsko platformo *LiquidFeedback* prva dosegla konkretizacijo ideje tekoče demokracije in s tem "uravnavanje politične hierarhije ter se tako unikatno diferencirala od /etabliranih/ nemških političnih strank" (Becker 2012, 2. marec). V nadaljevanju bodo predstavljena štiri načela tekoče demokracije, ki postavljajo ključne smernice za delovanje mehanizma *LiquidFeedback*, pri čemer pa sama implementacija načel v praksi narekuje določene specifične izboljšav ter razširitev, kar bo podrobneje predstavljeno v poglavju namenjeni izključno zasnovi in značilnostim delovanja programskega sistema *LiquidFeedback*.

A. Načelo glasovanje s pooblaščenjem

Osnovna ideja tekoče demokracije je demokratičen sistem, v katerem se večina odločitev sprejema z referendumom. Glede na pomanjkanje časa ter znanja za vsako vsebino, se lahko glasovi prenesejo po temah, kar pomeni, da je odvisno od obravnavane teme, možno za glasovanje pooblastiti različne delegate. Tekoča demokracija se torej označuje preko sistema glasovanja s pooblaščenjem, medtem ko je eden od načinov za opis delegacije, prenos glasovanja na drugo osebo oziroma kopiranje njegove odločitve. Medtem ko je na zborovanjih, kjer se glasuje z dvigom rok mogoče kopirati glas drugih ljudi, v tekoči demokraciji to postane namerno načelo. Vsakdo namreč izbere svojo pot, ki sega od neposredne do predstavniške demokracije, saj sodeluje v tistem kar ga zanima hkrati pa za vsa druga področja pooblašča nekoga drugega za glasovanje (Behrens in drugi 2014, 22).

B. Načelo vsebinske delegacije

Načelo vsebinske delegacije se nanaša na oblikovanje, spremembe in preklic delegacije, ki se identificira skozi določeno vsebino. Vsebinske delegacije torej omogočajo dodelitev glasov na pooblaščenca, pri tem pa posameznik, ki ne glasuje neposredno o vsebini, ne izgubi svojega položaja v politični stranki. Tradicionalna predstavniška shema je statična in tendira k

marginalizaciji porazdeljenih manjšin, dejanska zastopanost manjšine pa je v veliki meri odvisna od lokalne prerazporeditve in s tem, koliko lahko vplivajo na svoje delegate. Nasprotno je v dinamičnem predstavnstvu tekoče demokracije manjšinam omogočena organizacija neodvisno od lokalnih meja in izražanje idej na najvišji ravni, pri čemer ta predpostavka ne velja zgolj za manjšine, temveč tudi za vsako manjšinsko idejo, o kateri bi se razpravljajo. Tekoča demokracija torej omogoča vsem, da poiščejo ustrezno zastopanost na najvišji ravni (Behrens in drugi 2014, 22–23).

C. Načelo prehodne delegacije brez omejitev

V mnogih primerih že sposobnost za izbiro in vrednotenje strokovnjaka, ki bo primerno zastopal interese posameznika, zahteva delno strokovno znanje v predmetnem področju. Zato je v izogib delegacijam, ki bi bile osnovane na populizmu, možen prenos glasu na skrbnika, ki glas po lastni presoji prenese naprej na strokovnjaka, pri čemer so možnosti prenosov neomejene (Behrens in drugi 2014, 24–25).

D. Načelo preklica delegacije v kateremkoli trenutku

Medtem ko v predstavnški demokraciji posameznik takoj po volitvah izgubi neposredni nadzor nad izvoljenimi predstavniki, pa tekoča demokracija omogoča spremembo ali preklic prenosa glasu kadarkoli, in sicer tako za vse vsebine, za izbrane vsebine ali za zgolj eno vsebino. Volivec ima torej po lastni presoji moč intervencije kadarkoli na katero koli izbrano temo. V predstavnških sistemih bi to omejilo moč politikov na način, da bi politiki lahko svoje delo opravljali toliko časa, kolikor bi s svojimi dejanji prepričali volivce (Behrens in drugi 2014, 2–26).

2.3.3 Tekoča demokracija na primeru nemške piratske stranke

V Nemčiji je prve povezave nemške piratske stranke s tekočim demokratičnim modelom moč zaslediti v zapisih na *Wiki* portalu nemških piratov, in sicer manj kot pol leta po uradnem nastanku stranke, natančneje 16. februarja 2007 (Swierczek 2011). Nemški pirati tekočo demokracijo v teoretskih okvirjih definirajo kot inovacijo na področju participativne demokracije in tudi njihovo delo temelji na prepričanju, da bo demokracija v sedanji obliki pridobila od povečane fleksibilnosti in večjih priložnosti za neposredno vključevanje v politične procese. Z izključnim namenom uvajanja ter razvoja koncepta tekoče demokracije v stranko so pirati poleg uvedbe programske opreme *LiquidFeedback* leta 2009 oblikovali tudi delovno skupino imenovano *AG Liquid Democracy*, ki skozi svojo koordinacijsko vlogo združuje organizirane ekipe tematskih delovnih skupin imenovane *squads* ter ustvarja organizacijske ter tehnične pogoje za delovanje tekoče demokracije tudi danes (*AG Liquid Democracy*). Praviloma je vsak pirat vključen v eno izmed številnih samo-organizacijskih enote na lokalni ravni, imenovanih *crews*⁴¹ (v nadaljevanju posadke), katere cilj delovanja je prizadevanje za družbeno mreženje. Vsaka posadka vključuje od pet do devet piratov, ki se navadno enkrat mesečno srečujejo in razpravljajo⁴² (NRW: Crewkonzept), med seboj pa se ločujejo poimensko ter z lastnimi *Wiki* spletnimi stranmi, ki jih vzdržujejo.

S povratkom nazaj k temeljnim osnovam demokracije, tekoča demokracija piratom omogoča neposredno participacijo v političnih procesih, od predlaganja, podpiranja do izboljšanja iniciativ, pri tem pa se fokus ohranja na zavezi konstruktivnosti in transparentnosti (*Piraten Partei*). V nadaljevanju bo nemška piratska stranka predstavljena skozi kronološki razvoj, ideološko pozicioniranje, programske zaveze ter organizacijsko delovanje. Predvsem v zadnjih treh segmentih predstavitve stranke je v nadaljevanju moj cilj identificirati kako (če sploh) in v kakšnem obsegu se implementira koncept tekoče demokracije, pri čemer bodo vključeni tudi podatki pridobljeni z empirično analizo.

---

⁴¹ Vsaka posadka ima kapetana, ki posadko predstavlja navzven ter navigatorja, kateri koordinira srečanja, vzdržuje *Wiki* spletno stran posadke ter skrbi za novo pridružene člane. Odločitve znotraj posadke se praviloma sprejemajo s konsenzom, v kolikor pa tega ni moč doseči, pa odloča glas večine. Če manjšina ne podpre odločitev večine, je potrebno vzpostaviti novo ekipno posadko (NRW: Crewkonzept).

⁴² Če se število članov poveča, se posadka zadeli na dve posadke, v primeru ko pa se število članov zmanjša, pa se posadka združi z drugo (*AG Liquid Democracy*).

2.3.3.1 Predstavitev in razvoj stranke

"Res je, da mnogi volivci in podporniki piratske stranke preživijo veliko časa na spletu, komunicirajo preko socialnih omrežij /.../ in so zainteresirani predvsem za vprašanja internetne politike. Toda njihovo nezadovoljstvo s sodobnimi politikami ima korenine predvsem v občutku, da so tradicionalne stranke predač od njihovega sveta. Zato zahtevajo novo politično kulturo. Več sodelovanja, več demokracije."

GATHMANN (2011, 20. oktober)

Zametki pojava piratskih strank izhajajo iz protesta proti blokadi spletnih strani s strani političnih institucij leta 2006, ko je Rick Falkvinge⁴³ na Švedskem ustanovil prvo piratsko stranko kot odgovor na vse večje pritiske na spletno mesto *The Pirate Bay*⁴⁴ (Piraten Partei). Uporu proti poskusom državne regulacije interneta je poleg švedske piratske stranke sledil val nastanka piratskih strank na celotnem *vieux continent*⁴⁵ ter izven evropske celine. Danes so tako piratske stranke na evropskih tleh prisotne v Avstriji, Belgiji, Bolgariji, Bosni in Hercegovini, Cipru, Češki, Danski, Finski, Franciji, Irski, Islandiji, Nemčiji, Nizozemski, Norveški, Italiji, Luksemburgu, Poljski, Portugalski, Romuniji, Srbiji, Sloveniji, Slovaški, Španiji, Švedski, Švici in v Združenem kraljestvu (Pirate Parties International 2016). Združujejo se pod krovnimi organizacijami, kot so *Pirate Parties International*⁴⁶ (v nadaljevanju PPI), *European Pirate Party*⁴⁷ (v nadaljevanju PPEU), *Pirates without Borders*⁴⁸ itd.

Nemška piratska stranka z uradno kratico Pirati (*Piraten*) in s sedežem v Berlinu, je bila ustanovljena 10. septembra 2006 v skladu z določili temeljnega zakona Zvezne republike Nemčije (*Grundgesetz*) in nemškega zakona o političnih strankah (Bundessatzung 2016, 1.

---

⁴³ Rick Falkving, kulturna figura in osrednji piratski ideolog, ki je bil v letošnjem letu nominiran na listo 100 najvplivnejših ljudi na svetu revije Times Magazine (Piratska stranka Slovenije).

⁴⁴*The Pirate Bay* (pogosto skrajšano TPB) je spletni indeks digitalne vsebine večinoma zabavnih medijev, ki obiskovalcem omogoča iskanje, prenos in prispevanje *magnet* povezav in *torrent* datotek, ki omogočajo *peer-to-peer* izmenjavo datotek med uporabniki *BitTorrent* protokola (*The Pirate Bay*).

⁴⁵*Vieux continent* poslovenjeno pomeni stara celina in se uporablja za evropsko celino, kot nasprotje novemu svetu oziroma Ameriki.

⁴⁶ PPI je krovna organizacija, ki podpira piratske stranke po svetu in ponuja pomoč za mednarodno sodelovanje ter pomoč na nacionalni ravni ter ima od leta 2010 status nevladne organizacije s sedežem v Belgiji (Pirate Parties International).

⁴⁷ PPEU je politična stranka ustanovljena septembra 2013 in združuje različne piratske stranke evropskih državah (European Pirate Party).

⁴⁸ Pirati brez meja so mednarodno združenje piratov, ki za razliko od PPI sprejemajo tudi posameznike za svoje člane (Pirates without Borders).

poglavje). Povod za nastanek stranke tiči v protestih proti novi politiki urejanja avtorskih pravic in zaradi političnega pomanjkanja pozornosti do vprašanj v zvezi z digitalizacijo nemške družbe na splošno. Iz izključno torej aktivističnih začetkov se je postopoma izoblikovala struktura z bolj institucionalno zasnovanim strankarskim sistemom, ki se še danes zavzema za doseganje največje demokratične enakosti med vsemi državljani, s povečanjem in spodbujanjem neposrednih in posrednih možnosti vsakega posameznika za demokratično participacijo (Parteiprogramm 2016, 4). Za doseg tega cilja v praksi izvaja koncept tekoče demokracije v obliki odprtokodne programske opreme imenovane *LiquidFeedback*, ki jo uporablja za notranjo organizacijsko delovanje in v procesih sprejemanja odločitev.

Letos septembra bodo nemški pirati praznovali deseto obletnico svojega obstoja, ki ga zaznamujejo volilni dosežki na deželnem, zveznem ter evropskem političnem prostoru. Začetke uspehov in medijske izpostavljenosti delovanja nemških piratov zaznamujejo sprva volitve v Evropski parlament leta 2009 (0,8 odstotkov pridobljenih glasov), katerim so v istem letu sledile nemške zvezne volitve, kjer so pirati sicer s pridobljenima dvema odstotkoma glasu sicer ostali brez sedeža v zveznem parlamentu, a je stranka z volilnim rezultatom, ki je bil najboljši med političnimi strankami, katerim ni uspelo prestopiti volilnega pragu⁴⁹, pričela izpolnjevati pogoje za pridobivanje finančnih sredstev s strani države⁵⁰. Na berlinskih deželnih volitvah leta 2011 je nemška piratska stranka dosegla prvi največji prelom, saj je z 8,9 odstotkov pridobljenih glasov⁵¹ pridobila 15 od 141 sedežev. Poleg berlinskega uspeha je piratom uspelo zagotoviti si zadostno podporo za vstop še v druge deželne parlamente, in sicer v zvezni deželi Posarje (7,4 odstotka glasov oziroma 4 od 54 sedežev), Severnem Porenju-Vestfaliji (7,8 odstotkov ali 20 od 237 sedežev) in v zvezni deželi Schleswig-Holstein (8,2 odstotka podpore ali 6 od 69 sedežev) (Piraten Partei). Dosežkom na deželnih volitvah je sledil upad podpore stranki, ki so ga zaznamovali številni medijsko izpostavljeni škandali ter strankarski notranji konflikti (Meiritz in Reinblod 2013, 19. september).

---

⁴⁹ Volilni prag v Nemčiji je pet odstotni.

⁵⁰ Ob tem so s prestopom uglednega člana nemške Socialdemokratske stranke (SPD) Jörga Taussa⁵⁰ med nemške pirate pridobil prvi glas v zveznem parlamentu (Piraten Partei 2016).

⁵¹ Kljub dobrim volilnim izidom, se pirati odločijo zavzeti vlogo opozicijske stranke, ki izpostavlja napake in nasprotovati vladi ter na ta način ostati zvesti svojim principom (Napolitano 2011, 29. november).

Nemški pirati so sedaj v pripravi na deželne volitve, katerim pripisujejo velik pomen, predvsem z vidika dokazovanja, da pirati niso stranka za en mandat, temveč, da so lahko ponovno izvoljeni. A nekdanje intenzivne publicitete namenjene piratom po desetih letih ni več moč zaslediti, ankete pa kljub dosežku na volitvah v Evropski parlament⁵², že od leta 2013 napovedujejo nemškim piratom znatno manj podpore.

2.3.3.2 Poizkus ideološke umestitve

Pirati svojo ideologijo oblikujejo tematsko, rešitve iščejo na probleme sedanjosti ter prihodnosti in kot imajo zapisano na svojem spletnem portalu, "živijo demokracijo" (Piraten Partei). Od tradicionalnih političnih strank se diferencirajo na več nivojih, predvsem pa izstopajo s svojimi poizkusi vnašanja temeljnih vprašanj za reformo politike, ki targetirajo potrebe informacijske družbe. Njihova konceptualizacija politike od tiste, ki identificira tradicionalne stranke je drugačna. Kot "politiki novega kova, kar kažejo /celo/ s slogom oblačenja, ki je bližje subkulturam kot komur koli iz politike" (Žerjavič 2011, 21. september), javno zavračajo klasifikacijo lastne politične usmeritve na klasično levo–desno ter se identificirajo kot ne tradicionalni politični tabor, ki združuje skupna izhodišča različnih političnih stališč. "Pirati smo raziskovalci, ne ideologi", je zapisal član nemške piratske stranke Marcel Andre Merkle v svojem članku (2011, 23. oktober), v katerem poziva k nujnosti redefiniciji vzorcev sodobnih političnih ideologij v Nemčiji. Razmišljanja enega pirata seveda ni moč posploševati na celotno piratsko člansko strukturo, pa vendarle njegovo razmišljanje sovпада z ideološkim vakuumom piratov (Spitz 2011, 15. oktober), ki se odmika stran od tradicionalnega ideološke umestitve.

Piratska ignoranca do ideološkega opredeljevanja je pogosta tarča kritike političnih nasprotnikov, nekateri v njej celo opredeljujejo grožnjo političnemu strankarskemu sistemu v Nemčiji (Spitz 2011, 15. oktober). S potencialom izvedljivosti, kot so vsaj v obdobju množične publicitete nakazovali nemški mediji, je piratska podoba primarno definirana kot alternativa konvencionalnim politikam, ki posamezniku omogoča oblikovanje političnih pogledov po posameznih področjih (Piraten Partei). Ideološko pozicioniranje nemških piratov z očitki

---

⁵² Piratska stranka je prejela 1,45% odstotka glasov in tako pridobila evropsko poslanko Julio Reda.

nejasnosti ter občasnimi kontradiktornosti se odmika od ideološke dihotomije na levo in desno, z obrazložitvijo, da nemški pirati svojo naprednost združujejo v svobodomiselnosti in v socialni agendi.

Slika 2.2: Uvodna pasica na Facebook profilu piratov.

Vir: Facebook Piraten Partei Deutschland (2016).

2.3.3.3 Programske zaveze nemških piratov

Nemški pirati so svojo primarno programsko podobo artikulirali v skladu s podobo švedske piratske stranke, in sicer kot stranka informacijske družbe. Zаметke nastanka nemške piratske stranke namreč zaznamujejo napadi na digitalne pravice in svoboščine s strani državnih institucij, ki so jih pirati definirali kot eden od simptomov pomanjkanja odgovornih demokratičnih institucij in ustreznega demokratičnega nadzora v interesu državljanov. Temo sprememb v družbi, ki so nastale z digitalizacijo in mreženjem, nemški pirati postavljajo v središče svojih interesov in dejavnosti (Bundessatzung, preambula) ter hkrati poudarjajo, da se vidijo kot del svetovnega gibanja, ki si želi aktivno sodelovati pri oblikovanju informacijske družbe, katere temelj je prost dostop do znanja in kulture. Danes se pirati ne opredeljujejo zgolj z digitalnimi temami, temveč njihovo identiteto zaznamuje tudi socialno-liberalna usmeritev. K "sodelovanju pri graditvi oziroma krepitvi demokratičnega ustavnega stanja ter sodobne in svobodne družbe z duhom socialne pravičnosti" (Piraten Partei), vabijo posameznike vseh narodnosti, brez razlikovanja glede na poreklo, spolno usmerjenost in vero, pri čemer pa odločno zavračajo vse totalitarne, diktatorske ter fašistične težnje ali kot trdijo, "delujejo torej za vse ravni družbe" (Bundessatzung, 3. poglavje).

V primerjavi z eno vsebinskimi (digitalnimi) programskimi začetki, profilirane programske zaveze piratov danes zajemajo širša opredeljevanja do ključnih sodobnih politik⁵³ (Parteiprogramm 2016), čeprav je ob prebiranju programa zaznati očitno dominantnost digitalnih predispozicij, iz katerih izhajajo ostale zahteve. Kljub notranjim strankarskim konfliktom, ki se odvijajo že od leta 2011 med nasprotniki in podporniki programskega prestopa iz nekaj ključnih digitalnih vsebin k obširnejšim programskim okvirjem, se programska platforma piratov nedvomno krepi v smeri ustvarjanja novih transformacijskih procesov nemške demokracije, katerim strmi z uporabo interneta kot komunikacijskega prostora ter foruma za participacijo in sodelovanje. S politiko razvijanja tekočega

---

⁵³ Pirati se v svojem programu zavzemajo za več svobode, osnovne človekove pravice, zaščito t.i. žvižgačev, prost dostop do informacij, več zasebnosti, transparentno delovanje države, več demokracije, svobodne in demokratično regulirane tehnične infrastrukture ter se opredeljujejo o politiki izobraževanja, znanosti, okoljskih zadev, zaščite potrošnikov, kmetijstva, gozdov in ribolova, umetnosti in kulture, delovnih ter socialnih zadev, sodstva, notranjih zadev ter o družinski politiki, zdravstveni politiki, evropski politike in azilni politiki (Parteiprogramm 2016).

demokratskega potenciala skozi uporabo IKT je piratom vsaj v preteklosti uspelo z vnašanjem digitalnih vsebin v javne diskurze pritegniti na tisoče volivcev, tako od tradicionalnih desnosredinskih kot levosredinskih strank. Analiza rezultatov deželnih volitev v letu 2011 je pokazala da je približno 10.000 njihovih volivcev⁵⁴ prvič v življenju izkoristilo svojo volilno pravico in oddalo svoj glas piratom (Eddy 2012, 8. maj). Vsaj v preteklosti je stranka nedvomno obravnavala prave družbene probleme in s tem targetirala na interese relevantne skupine volivcev (Spiegel Online International 2011, 19. september).

Nemški pirati se programsko identificirajo predvsem skozi diskurze o državljskih svoboščinah, neposredni demokraciji, transparentnosti, varstvu podatkov na spletu ter odprtemu dostopu do interneta, hkrati pa skozi kritike liberalne predstavniške demokracije, za katero trdijo, da mora vključevati delegacijske modele demokracije (Parteiprogramm; Neumann 2013, 27). V nasprotju s tradicionalnimi političnimi strankami se piratska stranka ne identificira le s klasičnimi vsebinami, temveč tudi do drugačnih družbenih zahtev, kot je uvedba brezpogojnega osnovnega dohodka in legalizacija mehkih drog (Spiegel Online International 2011, 19. september). Piratsko programsko pozicioniranje naj bi bil tudi poglobljen razlog za pridružitve večina članov⁵⁵ k stranki. Čeprav se danes pirati skušajo pozicionirati s širšo programsko platformo, ki presega obravnavno zgolj digitalnih vsebin, pa je iz poglavij programa poudarek bolj na svobodni uporabi interneta ter pravici do prostega dostopa do informacij, ki ostajata elementarno jedro programa, iz katerega pirati oblikujejo svoje programske zahteve. Tudi v današnjih časih se pirati težko javno diferencirajo od primarne podobe stranke, ki tradicionalno politično agendo stranke zamenjuje z digitalnimi programskimi idejami. Pirati torej hote ali nehote ohranjajo svoj javni portret kot eno vsebinska stranka, ki se ukvarja z internetnimi politikami ter je osnovana na ideji spletne nevtralnosti. V tem okvirju je piratsko programsko politiko moč identificirati tudi skozi meta

---

⁵⁴ Piratska stranka nima tipične volilne baze, temveč kot sami trdijo, združujejo posameznike zelo različnih profilov, ki pa jih družijo predvsem potreba po spremembah (Piraten Partei).

⁵⁵ Nemška piratska stranka naj bi imela okrog 35.000 članov, od katerih je v povprečju večina mladih, izobraženih moških (Piraten Partei). 70 odstotkov članov naj ne bi bili nikoli politično aktivni (Neumann 2013, 127). S starostno omejitvijo nad 14 let lahko za članstvo v stranki zaprosi vsak, ki priznava načela ter statut stranke, pri čemer članstvo v drugih piratskih strankah določila statuta ne izključujejo. Vsak pirat ima pravico sodelovati v političnem in organizacijskem delovanju stranke, pri čemer pirati pripadajo tisti strankarski lokalni strukturi, pod jurisdikcijo katere imajo stalno prebivališče (Bundessatzung, 2. poglavje).

koncept nevtralnosti (Neumann 2013; Seemann 2013), pri čemer je platforma nevtralnosti razumljiva kot osnova političnega delovanja piratov, ki jo lahko apliciramo na vse politične vsebine (Seeman 2012, 93).

Za namene študija tekoče demokracije bom programsko pozicioniranje piratov v nadaljevanju omejila le na vsebine, ki se implicitno navezuje na demokracijo oziroma na cilj povečanja neposredne in posredne možnosti demokratičnega soodločanja ter na poglavje, ki zajema povezave demokratičnih vsebin z internetom.

A. Več demokracije

Pirati svojo poslanstvo definirajo v prilagoditvi demokracije v Zvezni republiki Nemčiji na nove priložnosti 21. stoletja. Demokracijo priznavajo za najboljšo obliko vladavine, saj omogoča pošten in enakopraven soobstoj ter ravnotežje individualnih interesov znotraj države, v svojem programu pa se zavzemajo za najvišjo možno demokratično enakost vseh ljudi, kar skušajo doseči z povečevanjem neposrednih in posrednih možnosti demokratične participacije vsakega posameznika. Svojo zavezanost k zagotavljanju aktivnega sodelovanja pri odločanju, pirati skušajo približati z digitalnimi mediji, saj v digitalni revoluciji vidijo potencial za nadaljnji razvoj demokracije, v kateri svoboda, temeljne pravice (zlasti svoboda izražanja) in možnosti za participacijo krepijo vsakega posameznika (Parteiprogramm, 3. poglavje).

Ob poudarkih na nujnost delitve oblasti v državi ter neodvisnost sodstva, zlasti zveznega ustavnega sodišča, pirati v svojih programskih točkah poudarjajo zaščito in krepitev temeljnih pravic posameznikov zoper zakonodajne in izvršilne veje oblasti. Država ne sme biti pokroviteljska do posameznika, vendar mora spoštovati in ohraniti individualne pravice ter ščititi posameznika pred kršitvami njihovih državljanskih pravic, tudi če so te kršitve s strani večine. Poleg spodbujanja aktivne participacije vsakega državljana v demokraciji, za pravilno delovanje demokracije izpostavljajo tudi pomen odprte, neodvisne, večplastne ter decentralizirane moči publicitete, sestavljene iz tiska, blogov ter drugih oblik javnih medijev, pri čemer mora biti vloga države ter vsakega demokrata, da omogoča in ščiti kritično publiciteto.

Eden od programskih (demokratskih) ciljev piratov je tudi spodbujanje političnega zastopstva prek aktivizma ter sodelovanja v volilni politiki. Z zavzemanjem za več svobode in neodvisnosti posameznikov v parlamentu ter zmanjšanje strankarske discipline in pritiska na posamezne poslance, rešitev definirajo v povečanju vpliva volivcev pri izbiranju parlamentarnih predstavnikov, in sicer z delitvijo glasu med kandidati različnih strank ter s podpiranjem posameznih kandidatov z kumulacijo, s čimer bi tudi manjše in nove stranke lahko dosegle polne volilne potenciale (Parteiprogramm, 3. poglavje).

B. Internet, politike omrežja in sorodne zvrsti

Pirati 4. poglavje svojega programa v celoti posvečajo digitalni družbi in IKT. Dostop do digitalnih komunikacijskih orodij kot je internet razumejo kot človekovo pravico sodobnega časa, ki kot osnovni element digitalne družbe ponuja razvojne priložnosti v vseh družbenih okvirji, saj oblikuje priložnosti za razvoj posameznika na vseh področjih zasebnega in javnega življenja. Zavzemajo se za svoboden in odprt internet, ki omogoča neomejeno, nediskriminatorno ter vsebinsko in tehnološko nevtrarno uporabo s strani družbe, pri čemer morajo po prepričanju piratov jamstvo za svobodne in enakopravne možnosti uporabe javnega dela interneta zagotavljati državne oblasti z vzpostavitvijo regulativnih okvirov za razpoložljivost, dostopnost, odprtost, zasebnost, varnost ter zaščito interneta. Virtualni javni prostor, ki ga operacionalizirajo različni ponudniki, mora torej biti dostopen vsem, pri čemer se ne sme selektivno omejevati tega prostora, saj bi diskriminacija posameznika spodbudila nastanek monopolov, ki bi privedli do omejitev svobode izražanja (Parteiprogramm 2016, 4. poglavje).

V sodobni informacijski in komunikacijski družbi je izrednega pomena, da vsi državljani pridobijo popoln nadzor nad procesiranjem informacij in komunikacijami v vsakem trenutku, ko to želijo. Državljanom pa je odprti in neomejen dostop do podatkov vseh vrst v sistemih po njihovi izbiri možno zagotoviti le, če so podatki dostopni v obliki kompatibilni z odprtim standardom⁵⁶. Zato pirati podpirajo dosledno uporabo in širjenje odprtih standardov, saj to

---

⁵⁶ Odprti standard je protokol ali format, ki izpolnjuje naslednje pogoje: vsi udeleženci imajo celotni, enak in javni dostop, katerega lahko vsi ocenjujejo ter uporabljajo enakopravno; ni komponente ali razširitev, ki so odvisne od formatov ali protokolov, ki niso v skladu s to definicijo; ni pravnih ali tehničnih določb, ki omejujejo uporabo katere koli stranke ali poslovnega modela; razvoj je v procesu, ki je odprt za enakopravno sodelovanje s

zmanjšuje odvisnost od posameznih proizvajalcev in omogoča svobodno konkurenco med tehničnimi rešitvami. Skladno s tem, pirati podpirajo odprto programsko opremo, ki jo lahko vsakdo brez omejitev uporablja, analizira, razširja in spreminja. Odprta programska oprema zagotavlja uporabnikom osnovno svobodo, potrebno za zagotavljanje kontrole svojih tehničnih sistemov in za kolektivno ter demokratično razvijanje teh sistemov, v kolikor je to potrebno. To pa zagotavlja pomemben prispevek pri krepitvi avtonomije in privatnosti vseh uporabnikov⁵⁷ (Parteiprogramm 2016, 4. poglavje).

Internet ima izjemen vpliv na naše družbeno življenje, politične procese in poslovne aktivnosti. Z novimi digitalnimi tehnologijami se odpirajo nepredstavljeni potenciali, prost pretok informacij pa oblikuje državljane, ki so sposobni učinkovito braniti svojo svobodo pred totalitarnimi tendencami, trdijo pirati. Digitalne odprte komunikacije postajajo oziroma so nepogrešljiv del sodobne družbe, saj ji omogočajo krepitev klasičnih svoboščin, ustvarjajo informirane državljane⁵⁸ ter krepijo demokratični diskurz. Prizadevanja za vzpostavitev prostih komunikacijskih omrežij, ki omogočajo več demokratičnih oblik vladanja, bolj informirane ter strpne družbe in s tem bolj stabilne strukture po vsem svetu morajo po prepričanjih piratov postati osrednji del nemškega razvoja (Parteiprogramm 2016, 4. poglavje).

---

konkurenti ali tretjimi osebami, neodvisen od kakršnihkoli proizvajalcev; izvajanja je ali popolnoma brezplačno ali pa so na voljo različne popolne izvedbe od različnih proizvajalcev (Parteiprogramm, 4. poglavje).

⁵⁷ Pirati še posebej pozivajo predvsem izobraževalne ustanove in celotno javno upravo, da potopoma preklopi svojo celotno tehnično infrastrukturo na odprto programsko opremo in tako zmanjšajo javne izdatke in odvisnost od posameznih proizvajalcev na dolgi rok (Parteiprogramm, 4. poglavje).

⁵⁸ Še posebej pirati izpostavljajo posebne potrebe starejših ter ovire revščine, s katerimi se je potrebno soočiti. Vsi namreč morajo imeti možnost, da sodelujejo v digitalni družbi (Parteiprogramm, 4. poglavje).

2.3.3.4 Organizacijsko delovanje stranke

Pirati v svojem internem organizacijskem delovanju sledijo usmeritvam horizontalnega sodelovanja, pri čemer je tekoča demokracija skozi načela odprtosti in transparentnosti njihov ključni aparat. Sama struktura stranke spominja bolj na družbeno mrežo, ki korelira s trendi družbe omrežja (Velički 2013, 135) ter skozi koncept tekoče demokracije raziskuje učinkovite načine transformiranja izvajanja demokratične oblasti znotraj svojega delovanja. Tekoči demokratični model kot mehanizem strankarskega notranjega organiziranja in delovanja primerjalno s tradicionalnimi strankarskimi strukturami nima stroge hierarhične strukture, saj deluje predvsem od spodaj navzgor (*bottom up democracy*) ter ima odprte horizontalne strukture brez fizičnih meja (Piraten Partei), s čimer naj bi pirati dosegali utekočinjenje toge demokratične razdelitve med predstavniki in zastopanimi ter širili participativne možnosti svojih članov in jim omogočali učinkovito agregacijo različnih interesov (Piraten Partei). Zgledu delovanja in organiziranja piratov so poizkušale slediti tudi druge nemške politične stranke, a do sedaj naj bi šlo zgolj za neuspela poigravanja (Hamilton 2014, 31. oktober; Swierczek 2011).

Nemški pirati organizacijsko ter vodstveno strukturo stranke in pristojnosti organov stranke določajo v določilih statuta imenovanega *Bundessatzung*⁵⁹, ki so ga sprejeli z dnem uradnega nastanka. Statut stranke določa, da se pirati združujejo pod krovno deželno združenje imenovano *Landesverbände*, ki z razdelitvijo na lokalne, okrožne in regionalne strukture izvršujejo nalogo zagotavljanja enotnosti piratske stranke v Nemčiji. Najvišji organ piratske stranke je zvezni izvršilni svet ali *Bundesvorstand*, ki predstavlja stranko navznoter in navzven ter vodi posle na podlagi odločitev sprejetih s strani organov stranke. Zvezni izvršilni svet sestoji iz funkcij predsednika stranke, političnega direktorja, glavnega blagajnika ter generalnega sekretarja, pri čemer statut določa možnost namestnika za vsako funkcijo. Predsednik in politični direktor sta odgovorna za upravljanje politične smeri stranke ter politično zunanje zastopanje stranke, glavni blagajnik je zadolžen za finančne zadeve,

---

⁵⁹ O spremembah statuta in programa se odloča z 2/3 večino oddanih ter veljavnih glasov na kongresu. V primeru predlogov za amandmiranje statuta ali programa v obdobju med dvema kongresoma stranke, se lahko statut ali program amandmira le v kolikor se vsaj 2/3 piratov strinja s predlaganimi spremembami v pisni obliki (*Bundessatzung*, 12. poglavje). Organizacijska struktura piratske stranke pa je določena v 8. in 9. poglavju njihovega statutu.

generalnemu sekretarju pa statut določa obveznosti notranjega organizacijskega upravljanja stranke. Mandat članov zveznega izvršilnega sveta je eno leto, svet pa se sestaja najmanj dvakrat letno, medtem ko lahko člani z eno desetino podpore kadarkoli zahtevajo njegov sklic (Bundessatzung, 9. poglavje). Statut določa tudi smernice delovanja zvezne konvencije (*Bundesparteitag*), ki se sestaja vsaj enkrat letno. Pristojnosti zvezne konvencije so sprejemanje ali zavrnitev letnega poročila zveznega izvršilnega sveta ter odločanje o arbitražnih pravilih ter finančnih predpisih (Bundessatzung, 9. poglavje).

Organizacijsko delovanje piratske stranke je na temeljih tekoče demokracije implementirano na odprtokodni programski opremi imenovani *LiquidFeedback*⁶⁰, ki so jo pirati pričeli uporabljati od zvezne konvencije v Bingenu maja leta 2010 naprej. Na tej konvenciji je bilo odločeno, da se bodo sprejete odločitve v sistemu štete kot ne zavezujoče oblike mnenj ter da se bo pomanjkljivost manjkajoče preverljivosti volivca nadomestila z uporabo psevdonimov⁶¹ (Swierczek 2011). *LiquidFeedback* pirati danes uporabljajo na nacionalnem in regionalnem nivoju, pri čemer je delitev na krovno nacionalno *LiquidFeedback* platformo ter številne regionalne platforme osnovana na razliki v uporabi sistema, saj se nacionalna platforma uporablja izključno kot referenčni sistem, zavezujoče odločitve pa se (vsaj zaenkrat) sprejemajo izven sistema, z glasovanjem z volilnimi lističi⁶². Članstvo preko sistema *LiquidFeedback* oblikuje t.i. *Meinungsbilder* (v nadaljevanju slika mnenj), ki sicer niso zavezujoča za vodstvo stranke, temveč bolj služijo kot baza predlogov oziroma odzivov članov (Paulin 2014, 223; Jabbusch 2011). Oblikovanje mnenj poteka preko iniciativ, ki jih lahko vloži vsak registriran član, pri čemer pa razprave z neproduktivnimi prispevki niso dovoljene. V kolikor predlagana iniciativa pridobi deset odstotkov podpore s strani registriranih članov, je predviden omejen čas za razpravo ter možnost modifikacij, pri čemer so modifikacije časovno omejene (preden se razprava konča). Po razpravi sledi glasovanje članov o dokončnih predlogih, kjer gre izpostaviti, da strukturirane razprave ne potekajo zgolj v sistemu

---

⁶⁰ Tehnični vidik delovanja programa bo podrobneje predstavljen v poglavju 2.3.4.

⁶¹ Pirati so oblikovali t.i. *Clearingstelle*, ki so ga vključili v koncept za akreditacijo, katerega cilj je postal zagotoviti boljšo zaščito psevdonimnih uporabnikov sistema. Iz razloga varstva podatkov pa je zvezni izvršilni svet uvedel še dodatne spremembe koncepta akreditacije, in sicer nujnost izbrisa vseh podatkov glasovanja po obdobju štirih preteklih konferenc (Swierczek 2011).

⁶² Tendence k uporabi nacionalne platforme *LiquidFeedback* za sprejem zavezujočih odločitev se pojavljajo že z začetki uporabe sistema, a piratom to zanekrat uspeva le na regionalnem nivoju.

LiquidFeedback, temveč tudi na t.i. wiki spletnih straneh, drugih forumih ali v živo (Paulin 2014, 223; Behrens in drugi 2014, 63). Kljub temu, da je stvar odločitve vodstva stranke kako bo obravnavala mnenja in peticije svojih članov v svojem mandatu, pa so slike mnenj nadalje procesirane na sestankih stranke ter njenih odborih in naposled so navadno tudi vključene v uradne programske dokumente stranke (Paulin 2014, 223).

Z uporabo sistema *LiquidFeedback*, ki združuje koncept samoorganiziranega procesa brez moderatorja (sistem konstruktivne povratne informacije) (Behrens in drugi 2014, 26) in koncept tekoče demokracije (sistem glasovanja s pooblaščenjem), stranka tendira k spodbujanju svojih članov k sodelovanju, s čimer naj bi aktivnost posameznega člana določala njegovo pozicijo v stranki (Piraten Partei). Nemška piratska stranka s tekočim demokratičnim konceptom kot osnovo svojega organizacijskega delovanja torej sledi ideji interaktivne demokracije, ki omogoča nove komunikacijske kanale s člani ter odvisno od organizacijskih potreb prinaša zanesljive rezultate o tem, kaj si člani želijo oziroma kaj je lahko uporabljeno kot informacija, predlog ali direktiva (*LiquidFeedback*). Preko sistema *LiquidFeedback* pirati danes obravnavajo ter ocenjujejo politične ter družbene vsebine, osnutke zakonodajnih besedil, predlagajo in oblikujejo teme in politične predloge za razpravo ter glasujejo o vsebinah (*LiquidFeedback*). Kolektivno oblikovanje mnenj, ki ima izdelano obliko deliberacije, predstavlja pomembno noviteto v notranjem strankarskem procesu oblikovanja politik, ki bi potencialno nekoč lahko celo bila "aplicirana na nacionalno raven za bolj demokratični način sprejemanja političnih odločitev" (Paulin 2014, 223). Sicer pa sistem *LiquidFeedback* danes še vedno karakterizirajo "ilustracije neuspešnega in zamudnega sprejemanja najpomembnejših zavezujočih odločitev" (Velički 2013, 131), ki jih člani sprejemajo z glasovnimi lističi⁶³. V kolikor bi si želeli povečati učinkovitost, bodo pirati primorani razmisliti in dokončno podpreti digitalni sistem odločanja. Izziv doseganja bolj jasne strukture procesa sprejemanja odločitev na nacionalni ravni in s tem povečanja učinkovitosti pri procesu sprejemanje zavezujočih odločitev, bi po mnenju konstruktorjev *LiquidFeedback* programa bilo mogoče doseči z ustanovitvijo novega organa stranke, ki bi lahko sprejemal zavezujoče odločitve samostojno in kadarkoli preko tekoče demokracije (Swierczek 2011). Zavezujoče odločitve, sprejete seveda

---

⁶³Kot primer Velički (2013, 131) navaja kongres stranke v Offenbachu leta 2011 ter leto kasneje v Bochumu, na katerem je sodelovalo dva tisoč članov, ki bi morali glasovati o 130 predlogih, pa jim je uspelo svoj glas oddati le za dvajseterico vsebin.

znotraj okvirjev omejitev statuta in programa, bi omogočale stranki možnost kontinuiranega odzivanja, na primer na dnevno politiko, pri čemer bi bilo potrebno zagotoviti preverljivost prejetih glasov, in sicer z neposrednim povezovanjem oddanih glasov z osebami, katere so glasovale (Swierczek 2011).

2.3.4 Odprtokodna programska oprema LiquidFeedback

LiquidFeedback je odprtokodna računalniška programska oprema, ki so jo leta 2009 za namene organizacijskega in komunikacijskega delovanja nemških piratov razvili štiri programski razvijalci iz Berlina Jan Behrens, Axel Kistner, Andreas Nitsche in Björn Swierczek iz neprofitne organizacije imenovane *Public Software Group e. V.*⁶⁴ (Behrens in drugi 2014, 13). Osnovan na načelih tekoče demokracije je sistem *LiquidFeedback* oblikovan za krepitev organizacij pri sprejemanju demokratičnih odločitev. Vsakemu uporabniku omogoča enakopravne priložnosti za participacijo v demokratičnem procesu ter zagotavlja zanesljive rezultate o tem, kaj si člani želijo in kaj je lahko uporabljeno kot informacija, predlog ali direktiva, odvisno od organizacijskih potreb ter nacionalne zakonodaje seveda. Lahko se uporablja za zavezujoče odločitve v organizaciji ali po ugledu interaktivne demokracije, kot nov komunikacijski kanal med člani in svetom (Behrens in drugi 2014, 13). Primarno zasnovana za politične stranke in druge organizacije⁶⁵, se *LiquidFeedback* danes uporablja tudi v okvirih državljske participacije kot dodaten komunikacijski kanal med državljani in njihovo upravo, za intenzivnejše povezovanje predstavnikov z njihovimi volilnimi okraji in celo pri korporativnih participativnih projektih.

LiquidFeedback je bil prvič testiran kot programska oprema piratske strankarske podružnice v Berlinu, kjer je bil sistem uporabljen za priprave na prihajajočo skupščino berlinskih članov, na kateri so sprejeli odločitev za vključitev koncepta tekoče demokracije v svoj statut, z določbo, da se odločitve sprejete v sistemu tekoče demokracije v berlinski veji piratske stranke pričnejo

---

⁶⁴ *Public Software Group e. V.* je neprofitna organizacija s sedežem v Berlinu v Nemčiji, ustanovljena leta 2009. Njihova glavna naloga je podpirati odprte programske skupnosti z oblikovanjem in objavljanjem liberalno licencirane odprtokodne programske opreme (Public Software Group).

⁶⁵ Uporaba programske opreme je relativno enostavna in neodvisna od platforme, kar pomeni da jo uporabnikom ni treba namestiti saj imajo do nje dostop preko navadnega spletnega brskalnika (Behrens in drugi 2014, 13–14).

šteti kot priporočila organom stranke. Prvotno zastavljena določba o zavezanosti odločitev ni bila vključena v statut, saj so berlinski pirati smatrali vezanje odločitev organov stranke na odločitve, sprejete v sistemu *LiquidFeedback* kot nezakonito. V današnji zasnovi *LiquidFeedback* zajema celoten postopek, torej vse od uvedbe prvega osnutka predloga do sprejema končne odločitve, s čimer se uporabnikom omogoča participacija ne le pri glasovanju, ampak tudi v procesu razvijanja idej. Namen razpravljanja o obravnavani vsebini pred glasovanjem poveča ozaveščenost o prednostih in slabostih, priložnostih in tveganjih ter omogoča ljudem, da preučijo in predlagajo alternativne kompromise, ki lahko postanejo del končnega postopka glasovanja (Behrens in drugi 2014, 16).

V sistemu *LiquidFeedback* lahko vsak uporabnik sproži pobudo. Proces poteka na način, da med razpravo pobudniki oglašujejo svoje predloge na platformi in pridobivajo povratne informacije o stopnji podpore v organizaciji, vključno s predlogi za nadaljnje razvijanje svojih pobud. Predlogi se nato skozi programsko opremo ovrednotijo glede na to, koliko podpore lahko pridobi ali izgubi predlog z izvedbo, kar je zelo pomembna informacija, saj ima le pobudnik pravico odločitve, ali bo predlog izveden ali ne. Ideje o pravilnem izvajanju predloga so lahko zelo različne, zato lahko z objavo novega osnutka predloga člani označijo, ali je bil predlog izveden skladno z njihovim videnjem. V primeru nestrinjanja s predlogom imajo uporabniki možnost izražanja svojega nestrinjanja s predlaganjem ali podpiranjem alternativne pobude oziroma v fazi glasovanja preprosto glasovati z "ne". Uporabniki niso prisiljeni v sprejemanje neželenih kompromisov ali sprejemanja odločitev na podlagi večin, temveč sprejemajo svoje odločitve na podlagi svojih političnih ciljev. Preference volivcev sešteje zapleteni sistem, ki temelji na najnovejših raziskavah na teoriji družbene izbire⁶⁶. Kot posledica pride do oblikovanja t.i. *clons* (v nadaljevanju kloni), ki so zelo podobne pobude z manjšimi razlikami, čeprav relevantnimi za nekatere volivce. Ti kloni na splošno zaradi delitve glasov niti ne škodujejo niti ne podpirajo osnovne ideje (Behrens in drugi 2014, 17).

LiquidFeedback se uporablja za sprejemanje odločitev vezanih na različnih vsebin, kot na primer za sprejemanje proračuna organizacije, spremembe ali dopolnitve programa ali statuta

---

⁶⁶ Namenoma ne obstaja komisija s posebnimi pooblastili za utrditev predlogov na podlagi zahtev po spremembah.

organizacije, podajanje priporočil ali mnenj parlamentarnim predstavnikom itd. Različne vrste odločitev zahtevajo različna časovna obdobja za sprejem ter kvorume⁶⁷. Tekoča demokracija zatorej predvideva oblikovanje različnih delegacij, ki so osnovane glede na vsebino, pri čemer sistem *LiquidFeedback* razlikuje med tremi vrstami delegacij:

- delegacije za vsa vprašanja na vseh predmetnih področjih,
- delegacije za vsa vprašanja v določenem predmetnem področju ter
- delegacije za eno samo vprašanje, ki sestoji iz kombinacij predlogov, o katerih se bo glasovalo skupaj.

Delegacije so podeljene na prostovoljni bazi in jih je moč kadarkoli preklicati. Možnost neomejenih prenosljivih delegacij, ki omogočajo enakopravno obravnavo med volivci delegati in neposrednimi volivci, snovalci sistema *LiquidFeedback* označujejo kot "najbolj demokratično" (Behrens in drugi 2014, 26–28).

1.2.4.8 Faze delovanja sistema *LiquidFeedback*

Tekoča demokracija se lahko preko sistema *LiquidFeedback* uspešno izvaja le z uporabo računalnikov in na odprtem elektronskem glasovanju kot metodi za odločanje o vprašanjih ali za ocenjevanje predlogov, pri čemer se vsak oddani glas evidentira in dokumentira. Sistem temelji na štirih fazah delovanja, in sicer na fazi sprejema, razprave, preverjanja ter fazi glasovanja. Slednje bom z namenom bolj celovitega vpogleda v ključen sistem delovanja tekoče demokracije nemških piratov, predstavila v krajših povzetkih.

A. Faza sprejema

Začetna faza se imenuje faza sprejema, v kateri uporabniki vložijo svoje vprašanje ali alternativne pobude, za katere sistem determinira ali obstaja interes za razpravo o vprašanju. Za sprejem teme je potrebno doseči prvi kvorum podpore vsaj ene alternativne pobude. Ko je to doseženo, je faza sprejema končana, pobuda in vse ostale pobude vezane na vsebino pa se prenesejo v fazo razprave. Če nobena pobuda ne uspe pridobiti potrebni kvorum podpore, se

---

⁶⁷ V primerih spreminjanja statuta je v končnem glasovanju zahtevan super večinski kvorum (2/3 podpora).

možnost razprave in glasovanja o vsebini po določenem času zapre (Behrens in drugi 2014, 67).

B. Faza razprave

Vstop alternativnih pobud v fazo razprave pomeni, da obstaja realni interes za razpravo ali odpravo o vložnem vprašanju. Podobno kot v fazi sprejema, lahko podporniki pobude naprej podajajo predloge, pobudniki pa lahko dopolnijo svoje osnutke z izboljšanimi sklepi in argumenti, o čemer so sproti obveščeni tudi podporniki pobude. Podpornik lahko vedno prekliče svojo podporo ali posodobi oceno predlogov, kadar pobudnik spremeni svoj predlog pobude. Če zagovornik ne reagira na spremembo pobude, se njegova podpora še vedno šteje v sistemu, vendar pa sistem prikaže, kateri podpornik pobude je priznal najnovejši osnutek. *LiquidFeedback* pobudnikom omogoča tudi preklic pobude. Faza razprave traja določen čas, po katerem alternativne pobude preidejo v fazo preverjanja (Behrens in drugi 2014, 67–68).

C. Faza preverjanja

Zaradi možnosti spreminjanja osnutkov s strani pobudnikov v času razprave, faza preverjanja določa podpornikom omejeno časovno obdobje za premislek o podpori ali preklicu podpore, pri čemer istočasno pobudnikom ne omogoča več sprememb besedila. Možnost dodajanja novih alternativnih pobud, ki se bodo pomerile z obstoječimi, je v fazi preverjanja še vedno odprta, kar udeležencem omogoča, da ponovno ustvarijo pobudo, v kolikor jo je njen pobudnik spremenil ali razveljavil v zadnjih trenutkih razprave. Tako kot faza razprave je tudi faza preverjanja omejena na določen čas, v katerem mora vsaka pobuda na koncu faze preverjanja pridobiti drugi kvorum podpore (Behrens in drugi 2014, 68–69).

D. Faza glasovanja

Med fazo glasovanja lahko vsi udeleženci glasujejo za ali proti tistim alternativnim pobudam, ki so pridobile drugi kvorum podpore. Poleg tega je mogoče izraziti preference med tistimi pobudami, ki so uporabniku v prid ali proti. Tudi faza glasovanja je časovno omejena (Behrens in drugi 2014, 69).

Slika 2.3: Prikaz delovanja sistema *LiquidFeedback*.

Liquid Democracy How the Liquid Feedback voting software works

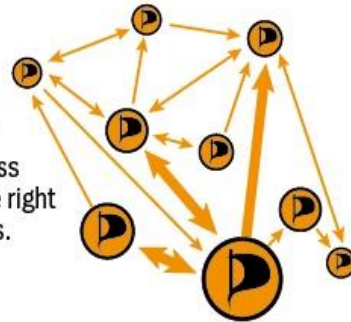
Idea

Let's say a member of the Pirate Party wants to push for deescalation in the Iran conflict. The member can then introduce the motion on the Liquid Feedback online platform in the area "External, International, Peace".

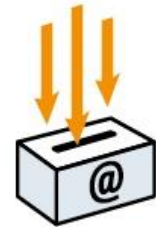
Discussion

Using Twitter, mailing lists and other channels, party members then discuss the motion. The initiator then has the right to accept or reject proposed changes. Other Pirates can also submit counter-motions.

The Vote

If at least 10 percent of the Pirate Party members registered in a specific subject area participate in the discussion, then a vote is held.

What Happens Next

If a motion is approved by voters in Liquid Feedback, the results are non-binding for party conferences or for its leadership. But Liquid Feedback motions are rarely rejected.

DER SPIEGEL

Vir: Spiegel Online (2012).

3 SKLEP

"Tekoča demokratična družba ne mora vladati za vedno, vsaj gledano iz sedanje perspektive."

ANDREAS NITSCH (2014)

Demokracija v "digitalnem kontekstu" (Oblak Črnič 2014, 1168) oziroma e-demokracija, postavlja idejo aktivnega državljana v ospredje na več načinov. Lukšič (2003b) opozarja na nujnost paradigmatnega preskoka v razumevanju demokracije, in sicer v smislu, da družboslovje sprejme "koncept "kvantne" demokracije⁶⁸, /ki/ omogoča izrabo vseh potencialov nove IKT v političnem prostoru" (Lukšič 2003b, 15), kar po njegovem mnenju vodi izključno v bolj neposredne in participativne oblike demokracije. Politična ozaveščenost o pomenu in priložnostih IKT se kaže predvsem v umestitvi tega področja v jasno izraženih strateških usmeritvah in ukrepih ter predvidenih proračunskih sredstvih, ki jih sprejemajo države za ukrepe na tem področju. V Nemčiji, ki se glede dostopa do interneta v nemških gospodinjstvih po podatkih Eurostata⁶⁹ primerjalno s preostalimi državami članicami EU uvršča v sam vrh, je v zadnjih letih opazen močan trend zavzemanja nemške federalne vlade za potencialne IKT, ki jih postavlja v ospredje vladnega programa, saj, kot ima zapisano v svoji digitalni agendi (2014), "želi izkoristiti možnosti, ki jih prinaša digitalizacija pri krepitvi vloge Nemčije kot inovativnega ter zelo produktivnega gospodarstva v EU in v svetu" (Digital Agenda 2014, 2). Kljub naraščajočem pomenu IKT v nemških javnih politikah, pa podobnih opredeljevanj o potencialih IKT v političnih procesih v nemškem političnem diskurzu ni moč zaznati, kar gre po mnenju Hackerja in van Dijka (2000, 62–63) pojasnjevati v kontekstu nacionalnega političnega sistema ter nemške kulture, ki sta oblikovala ambivalenten odnos nemških tradicionalnih strank do IKT ter demokratični uporabi IKT pripisala "nepomembno vlogo v /nemški/ viziji digitalnega dobe" (Hacker in van Dijk 2000, 63). Obstajajo seveda pobude aktivistov, raziskovalcev, fundacij ter nevladnih in neprofitnih organizacij, ki potencialne IKT v političnem kontekstu izpostavljajo v javnih diskurzih s promoviranjem ter

---

⁶⁸ Kvantna teorija /.../ poziva k novi politični znanosti in novi demokratični paradigmi, temelječi na načelih teorije kaosa, kvantne teorije in socialne energije. Sestavljena iz omrežij oziroma povezav, kvantno teorijo Becker opredeljuje za eno pomembnejših političnih uporab kvantne teorije decentralizacija oblasti in razpršitev politične moči. Kvantni pristop poudarja prerazporeditev moči nazaj k skupnostim, na lokalne politične ravni in posameznikom (Becker v Lukšič 2003, 15).

⁶⁹ V letu 2015 je imelo 90 odstotkov nemških gospodinjstev v dostop do interneta v svojih domovih (Eurostat).

zagovarjanjem pomembnosti e-participacije, kar pa seveda še zdaleč ne dosega nemškega modela e-demokracije, ki bi na učinkovit način dopolnjevala obstoječ institucionalni politični sistem Nemčije. Ne glede na politično ignoranco demokratičnih potencialov IKT na zvezni ravni, pa so IKT kot instrument politične revitalizacije posebej zaznamovale nemški strankarski politični kontinuum. S pojavom nemške piratske stranke leta 2006 se je v nemško politično areno vzpostavila manj tradicionalna strankarska struktura, ki ni želela ukloniti ter slediti deficitom etabliranih političnih strank ter je v bitki s pragmatično politiko 21. stoletja izbrala idealizem (Žerjavič 2011, 21. september).

Nemška piratska stranka se od etabliranih političnih strank diferencira predvsem v razumevanju političnih procesov, ki ga zaznamuje ideja tekoče demokracije oziroma ideja "utekočinjanja" odnosa med državljani in političnimi predstavniki, pri čemer izhodišče koncepta tekoče demokracije predstavlja kritika moči in oligarhije interesov predstavnikov ter njihovih političnih strank, ko nastopijo mandat za obdobje štirih ali pet let. Tekoča demokracija je sicer nov demokratični koncept v nemškem in tudi evropskem političnem prostoru, vendar njen idejni izvor nemški pirati, pionirji implementiranja model tekoče demokracije, povezujejo z idejo izvedbe neposredne demokracije s sistemom glasovanja s pooblaščenjem, ki ga je v 19. stoletju predstavil Charels L. Dodgson v svojem članku *The principles of parliamentary representation*. Pojem tekoče demokracije v teoriji in praksi danes združuje prvine neposredne in predstavniške demokracije, koncept pa se tehnično preko različnih programskih oprem (*LiquidFeedback*, *Adhocracy*) navezuje na sistem glasovanja s pooblaščenjem in sistem razprav, z namenom utekočinjenja zastopniškega procesa oziroma apliciranja neposredne demokracije, ki z uporabo IKT posameznikom omogoča udeležbo v razpravah ter procesih odločanja, pri katerih bi želeli sodelovati. Z izboljšanjem participativnih možnosti, tekoča demokracija za nemško piratsko stranko pomeni predvsem povečanje fleksibilnosti, transparentnosti ter priložnosti za neposredno vključevanje svojih članov ter podpornikov v strankarske in politične procese (Piraten Partei), kar so dosegli z razvojem in uporabo programske opreme imenovane *LiquidFeedback*.

Nemške pirate identificira izrazito zavzemanje načeloma odprtosti in transparentnosti, katerima še posebej sledijo v organizacijsko-operativnem delovanju stranke, in sicer z

implementiranjem tekoče demokracije, z uporabo katere raziskujejo in uveljavljajo učinkovite načine transformiranja izvajanja odprte in transparentne demokratične oblasti znotraj svojih struktur. V primerjavi s tradicionalnimi praksami etabliranih strank, tekoči demokratični model kot mehanizem notranjega organiziranja in delovanja stranke nima stroge hierarhične strukture, saj deluje predvsem od spodaj navzgor (*bottom up democracy*) ter ima odprte horizontalne strukture brez fizičnih meja (Piraten Partei). Namen takšnega odprtega in transparentnega sistema organiziranja piratov je v doseganju utekočinjenja toge demokratične razdelitve med predstavniki in zastopanimi, širjenju participativnih možnosti ter agregaciji različnih interesov svojih članov (Piraten Partei). To dosegajo z uporabo programske opreme *LiquidFeedback*, ki je oblikovana za večino postopkov notranjega odločanja stranke. Sistem nudi spletno platformo, kjer lahko registrirani člani oblikujejo svoj profil ter kot uporabniki predlagajo, obravnavajo, ocenjujejo ter glasujejo o različnih vsebinah. Gre za multiplikacijo prostorov za izmenjavo idej in predlaganje vsebin za razpravljanje ter odločanje, ki jih označujeta dve osrednji značilnosti, in sicer sistem strukturiranih in odprtih razprav ter sistem glasovanja s pooblaščenjem. Obe značilnosti programske opreme *LiquidFeedback* vzpostavljata večjo stopnjo demokratičnosti in transparentnosti v stranki ter predstavljata podlago za teoretično opredelitev tekoče demokracije v okvirih implementiranja koncepta nemški piratski stranki. Pogojenost teoretične konceptualizacije tekoče demokracije je namreč pogojena z njenimi aplikativnimi rabami, kar dokazuje tudi uporaba drugih programskih oprem za implementacijo tekočega demokratičnega koncepta⁷⁰. Tekočo demokracijo, ki jo implementira nemška piratska stranka z uporabo programske opreme *LiquidFeedback*, definira sistem strukturiranih in odprtih razprav z deliberativnimi teoretičnimi predpostavkami ter sistem glasovanja s pooblaščenjem z kombiniranjem in povezovanjem atributov neposrednega ter predstavniške demokratičnega modela. Tekoča demokracija preko sistema odprtih ter strukturiranih razprav in sistema glasovanja s pooblaščenjem omogoča svobodno odločitve glede stopnje udeležbe članov oziroma ponuja možnost izbire med neposredno participacijo ali področnim omejenim predstavništvom, kar krepi participativno vlogo članov nemške piratske stranke, čeprav se pomembnejše odločitve v stranki sprejemajo izven sistema *LiquidFeedback*, in sicer na letnih konferencah stranke. Sistem razprav *LiquidFeedback*

---

⁷⁰ Takšen primer je programska oprema *Adhocracy*, ki zaradi drugačne tehnične zasnove, namenjene izključno procesom razprav, konceptualizira tekočo demokracijo z deliberativnimi karakteristikami.

omogoča preko uporabe psevdonimov oziroma anonimnih uporabnikov, ki oblikujejo predloge in sodelujejo v razpravah, s čimer stranka pridobi pomembne povratne informacije od članstva o določeni vsebini. Aktivna participacija je članom omogočena tudi v procesu razvijanja idej, saj lahko v sistemu *LiquidFeedback* vsak registriran član sproži pobudo na platformi, kjer pridobi povratne informacije o stopnji podpore predlagani pobudi. Sistem glasovanja s pooblaščenjem članom po fazi razprave ponuja možnost neposrednega glasovanja ali prenosa oziroma delegiranja svojega glasu na izbranega zastopnika. Na ta način se oblikuje model delegatov, ki elemente neposredne demokracije dopolnjuje z umetno ustvarjenimi predstavniškimi strukturami s prilagojeno strukturo, ki temelji na osebnih in družbeno zaupnimi odnosi. Delegat lahko pridobljene glasove drugih, z vključno s svojim glasom, naprej po lastni presoji ponovno prenese nekomu drugemu in tako naprej neomejeno vse do faze glasovanja. Zelo pomembna značilnost volilnega procesa tekoče demokracije nemških piratov je tudi demokratična varovalo ali možnost takojšnjega odvzema glasu, kadar delegati ne glasujejo v skladu s pričakovanji tistih, ki so jih pooblastili (*LiquidFeedback*). Ker je prenos glasu v vsakem trenutku reverzibilen, se ustvarja neke vrste nazaj in naprej tekoče gibanje med člani in delegati, s čimer se dosega večja enakopravnost v stranki ter preprečuje posameznikom možnost privzemanja "neskončnih" mandatov (*LiquidFeedback*).

Problem neenake participativne moči, ki je prisotna v predstavniških demokracijah z izjemo obdobja volitev ali referendumov, torej ni moč pripisati tekoči demokraciji nemških piratov, kjer imajo člani pravico in obveznost neposredno participirati in sprejemati odločitve v vsakem trenutku, seveda ob pogoju dostopa do interneta in računalniške pismenosti. Plebiscitarni način registrskega sistema volitev in mnenj je pogojen tudi z obstojem neke vrste predstavniške strukture, ki ga nemški pirati določajo v členih statuta, pri čemer eno od glavnih skrbi pri vključevanju *LiquidFeedback* programske opreme predstavlja potencialni konflikt med formalno izvoljenim vodstvom stranke ter neformalno strukturo moči članov doseženo preko delegacij *LiquidFeedback* sistemu, do katerega je v preteklosti že prihajalo. Da bi se izognili temu konfliktu, razvijalci programske opreme *LiquidFeedback* izpostavljajo, da bi te dve strukturi morale biti čim bolj podobne (Behrens in drugi 2014).

Opredelitve razvojnih potencialov ter implementacijskih ovir tekoče demokracije za obstoj in razvoj nemške piratske stranke je potrebno pogledati tudi iz perspektive programskega ter ideološkega profiliranja nemških piratov. Zaveza k transparentnosti⁷¹ je ena od osrednjih programskih platform nemških piratov, ki jo preko koncepta tekoče demokracije z uporabo sistema *LiquidFeedback* dosegajo znotraj strankarskih struktur, in sicer s povečevanjem participativnih možnosti svojih članov v dodelanem spletnem sistemu operativno-organizacijskega delovanja. Poleg transparentnosti, pirati svojo poslanstvo definirajo tudi v prilagoditvi nemške demokracije na digitalne priložnosti 21. stoletja. Zavzemajo se za najvišjo demokratično enakost vseh ljudi ter pošten in enakopraven soobstoj in ravnotežje individualnih interesov znotraj države, pri čemer želijo državljanom omogočiti aktivno sodelovanje pri odločanju z uporabo digitalnih medijev (Parteiprogramm, 3. poglavje). Kljub jasnim in dokaj obširnemu programskemu opredeljevanju do ideala demokracije h kateremu stremijo, pa je programski neposredni prispevek o vlogi in aplikativnih možnostih koncepta tekoče demokracije v piratskem manifestu nič. V svojih programskih točkah pirati tekoče demokracije vsebinsko niti ne omenjajo niti ne definirajo na kakšen način bi omogočili povezovanje že preizkušenih in uporabljenih mehanizmov tekoče demokracije znotraj stranke s cilji, ki so si jih zastavili za doseg več demokracije v Nemčiji. Programska platforma piratov se torej sicer krepi v smeri ustvarjanja novih transformacijskih procesov nemške demokracije, a brez vključevanja konkretizacije koncepta tekoče demokracije v te okvire, kar predstavlja določeno kontradiktornost, ki jo zaradi nesodelovanja predstavnikov nemške piratske stranke žal nisem uspela razjasniti. Nedvomno gre za programsko nedodelanost, ki znižuje vrednost tekoče demokracije v kontekstu apliciranja tega koncepta iz strankarskih struktur v moderne predstavniške demokratične sisteme. Ravno tako ostaja delna neznanka v mojem raziskovanju ideološko pozicioniranje piratov, ki se prvenstveno opredeljujejo kot alternativa konvencionalnim politikam, in sicer z jasnim ter zavestnim odmikom od tradicionalne ideološke dihotomije na levo in desno. Nekdanji predsednik piratske stranke Sebastian Nerz je opisal strankarsko ideologijo kot socialno-liberalno, saj naj bi združevala socialno tendenco iz levo usmerjenega krila stranke ter individualno in *laissez faire* pristranskost desno usmerjenega dela stranke (Meyer 2012, 7. maj), ob tem pa pirati sami izpostavljajo, da niso

---

⁷¹ Berlinski pirati so svojo zavezo k transparentnosti privedli do te točke, da so ob vstopu v deželni parlament leta 2011 postavili transparentnost kot pogoj za vstop v koalicijsko zvezo, in sicer z *live-stream* pogajanji preko interneta, do katerih na koncu zaradi nestrinjanja s strani političnih nasprotnikov ni prišlo (Piraten Partei).

ideologiji, temveč raziskovalci (Merkle 2011, 23. oktober). Nejasnost ideološkega (ne)opredeljevanja piratov, ki ima za volivce "obraz nevtralnosti" (Meyer 2012, 7. maj), dopolnjuje piratska ignoranca do vključevanja koncepta tekoče demokracije v ideološko profiliranje stranke, zato ne preseneča, da je ideološko (ne)pozicioniranje pogosto tarča kritike političnih nasprotnikov ter da so pirati v zadnjih letih soočeni z izrazitim upadanjem podpore javnosti, nizko stopnjo publicitete ter številnimi izstopi članov iz stranke.

Kljub očitkom političnih nasprotnikov, da so programsko ter ideološko identifikacijo zastavili nejasno, pomanjkljivo ter izven politične linije na levo in desno, se deset let po nastanku iz aktivističnih začetkov nemški pirati še vedno umikajo tradicionalnim strankarskim smernicam ter se javno pozicionirajo kot politična stranka z digitalnim fundamentom, ki se zavzema za trajen in predvsem transparenten dialog med člani stranke ter odprte in transparentne razprave z družbo (Piraten Partei). Nemška piratska stranka s konceptom tekoče demokracije preko uporabe sistema *LiquidFeedback* uresničuje korenito preobrazbo uresničevanje demokratične oblasti znotraj stranke, saj togo demokratično razdelitev med člani in predstavniki "utekočini", povečuje participativne možnosti svojih članov ter zastavlja bolj odprt sistem internega operativno-organizacijskega delovanja. Kot prototip piratske vizije demokracije v prihodnosti je eksperiment *LiquidFeedback* oblikoval nove trende tradicionalnim praksam etabliranih političnih strank, kar potrjujejo tudi pretekli volilni uspehi piratskih strank na deželni, zvezni in evropski ravni, ki temeljijo na povezovanju s svojimi volivci preko interneta. Potrebno je seveda tudi več študij o prednostih in slabostih aktivnega sistema volitev v tekočih demokratičnih modelih, še posebej pa takšne, ki bi jasno definirale, kako bi dosežke programske opreme s katero piratska stranka dosega odgovor na demokratični primanjkljaj v svojih strukturah, prenesli na problem deficitov tako predstavniške kot neposredne demokracije.

Razvojni potencial tekoče demokracije nemških piratov je primarno odvisen od odločitev glede razvojnih prioritete stranke, in sicer ali bo postopek odločanja tekoče demokracije postal v prihodnosti zavezujoč in ali bodo uporabniki sistema anonimnost zamenjali z odkrito identiteto oziroma s hibridnim sistemom imenovanim overjeni psevdonim (*authenticated pseudonymity*), ki ga predlagajo razvijalci programske opreme *LiquidFeedback*. Sekundarno je

razvoj koncepta tekoče demokracije v nemški piratski stranki odvisen od razvoja ter uvajanja novih tehnologij in od številnih drugih elementov, še posebej od politične kulture nemške družbe ter vloge državnih institucij, ki za Nemce posebej imajo mehanizme za ohranjanje miru in reda v državi, medtem ko "decentralistična orientacija tekoče demokracije v tem kontekstu predstavlja diametralno nasprotni koncept" (Velički 2013, 138).

Podjetje *Google* je naredil eksperiment s tekočo demokracijo na svoji interni družbeni mreži ter ugotovitve predstavilo v članku z naslovom *Google Votes: A Liquid Democracy Experiment on a Corporate Social Network*. Avtorja prispevka (Hardt in Lopes 2015) na podlagi raziskave ocenjujeta koncept tekoče demokracije kot obetavno obliko demokratičnega odločanja, ki kombinira prednosti neposrednih in predstavniških demokratičnih sistemov, a z veliko pomanjkljivostjo kompleksnosti implementiranja koncepta ter visokih infrastrukturnih stroškov (Hardt in Lopes 2015, 2–3). Zaključiti torej gre, da ni jasno, kako bi model tekoče demokracije nadomestil ali dopolnil obstoječe institucionalne demokracije, saj je tekoča alternativna demokratična politika razumljiva le v točki, ki pojasnjuje, da bi predstavniške institucije ter politične stranke spremenile vlogo znotraj političnega sistema in za razliko od družbe, pridobile posredni vpliv, kar bi se doseglo s fleksibilnostjo volilnega sistema tekoče demokracije, ki članom omogoča možnost izbire med pooblaščenjem delegata in možnostjo neposrednega glasovanja. Namreč, izkazalo se je, da je mogoče s tekočo demokracijo razviti politična stališča, jih konstruktivno izboljšati ter doseči njihovo sprejetje z večino, tudi kljub nasprotovanju velikega števila udeležencev z različnimi interesi. Vendar pa sistem *LiquidFeedback* (zaenkrat) ne omogoča trajno pridobivanje političnega vpliva na temelju sodelovanja pod psevdonimi v elektronskem sistemu glasovanja, kjer ni vidne povezave med mnenjem in osebo, ki je podala mnenje. Tudi participativne karakteristike tekoče demokracije, ki spominjajo na model participativne demokracije (Macpherson 1997; Pateman 1970), definirajo razvojni potencial v združevanju elementov predstavniške in neposredne demokracije (Macpherson 1997, 97), a brez jasne razlage, kako v praksi povezati predstavniške demokracije z ustanovami neposredne demokracije oziroma kako dejansko model v praksi uresničiti. V trenutni rabi se torej tekoča demokracija aplicira z uporabo IKT kot informacijsko podpornega sistema in se do neke mere celo približuje Webrovemu cilju neposredne demokracije kot sistemu sprejemanja odločitev o javnih zadevah, ki reducira

"dominacijo na njen najnižji možni obseg" (Held 1989, 146), a brez obljubljanja ali predvidevanj ponovnega rojstva atenske agore.

Široke ter za večino tudi skrajno utopične ideje zamenjave predstavniške demokracije z obliko tekoče demokracije na državni ravni torej ne sovpadajo z trenutnimi aplikativnimi potenciali koncepta. Programska oprema, na kateri se implementira koncept tekoče demokracije deluje v strankarskih sistemih in drugih podobnih struktur, do sedaj pa ni bilo zaznati nikakršne praktične rešitve za neposredno uporabo sistema s strani vsakega državljana. Tudi izumitelji programske opreme ne podpirajo namigovanj ter obljub o uporabi *LiquidFeedback* sistema za državljansko udeležbo (Kistner 2012). Pa vendar, kljub skeptičnim napovedim je opaziti trend širitve sistema na nižjih nivojih. Občina Friesland na severu Nemčije je leta 2012 na osnovi uporabe sistema *LiquidFeedback* zagnala projekt nove oblike državljanske udeležbe, imenovan *LiquidFriesland*, ki ga še danes uspešno izvajajo. Tekoča demokracija tako zaenkrat še vedno ostaja nejasno vpeta med neposredno demokracijo, ki je participativna in priznava pravico odločanja samo tistim, ki izkažejo zanimanje o neki javni zadevi ter predstavniško demokracijo, ki zagovarja formalno enakost, kjer velja en človek en glas (della Porta 2003, 64). Večina teoretikov si sicer deli mnenje, da IKT in s tem tudi tekoča demokracija, ki temelji na njeni uporabi, ne bodo spremenile politični sistem *per se* (Hagen in van Dijk 2000, 55) oziroma, da "razvoj demokracije in demokratičnega komuniciranja ostaja naloga človeka" (Vreg 1990, 11), kljub temu, da je "potreba po alternativnih demokratičnih politikah /.../ čedalje bolj prisotna, terja nove institucionalne rešitve, zakonsko podporo /ter/ državno financiranje" (Lukšič 2009, 498). Nemški pirati torej, kljub stanju nedorečenosti tekoče demokracije v kontekstu implementiranja v moderne predstavniške demokracije, ostajajo pionirji koncepta, brez katerega bi njihov obstoj bil vprašljiv in morda celo vica versa.

4 LITERATURA

1. Arterton, Christopher. 1987. *Teledemocracy: Can Technology Protect Democracy?* London: Sage.
2. Åström, Joachim. 2001. Should democracy online be quick, strong, or thin? *Communications of the ACM* 44: 49–51.
3. Barber, Benjamin. 1984. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkley: University of California Press.
4. Becker, Theodore. 1981. Teledemocracy: Bringing power back to the people. *Futurist* 15 (6): 6–9.
5. Becker, Theodore in Christa Daryl Slaton. 2000. *The future of Teledemocracy*. Westport (Conn.), London: Praeger
6. Becker, Sven. 2012. Liquid Democracy: Web Platform Makes Professor Most Powerful Pirate. *Spiegel Online*, 3. marec. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/germany/liquid-democracy-web-platform-makes-professor-most-powerful-pirate-a-818683.html> (23. maj 2016).
7. Behrens, Jan, Axel Kistner, Andreas Nitsche in Björn Swierczek. 2015. *Liquid Democracy, Its Challenges and Its Forebears*. Marco Deseriis.
8. ——— 2014. *The principles of Liquid Democracy*. Berlin: Interaktive Demokratie e. V.
9. Bieber, Christoph. 2012. *Unter Piraten. Erktmdungen in einer neuen politischen Arena*. Bielefeld: Transcript.
10. Blum, Christian in Christina Isabel Zuber. 2016. Liquid Democracy: Potentials, Problems, and Perspectives. *Journal of Political Philosophy* 24 (2): 162–182.
11. Bučar, France. 1998. *Demokracija in kriza naših institucij*. Ljubljana: Nova revija.
12. Budge, Ian. 1996. *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity.
13. ——— 2006. Direct and Representative Democracy: Are They Necessarily Opposed? *Representation* 42 (1): 1–12.
14. ——— 2010. Direct Democracy. V *Encyclopedia of Political thought*, ur. Paul Barry in Joe Foweraker, 224–227.
15. *Bundessatzung*. 2016. Wiki Piraten Partei. Dostopno prek: <http://wiki.piratenpartei.de/Satzung> (2. junij 2016).

16. Brezovšek, Marjan. 1995. Politična participacija. *Teorija in praksa* 32 (3–4): 199–211.
17. ——— 2002. Volitve in politično predstavništvo. V *Parlamentarne volitve 2000, ur.* Danica Fink-Hafner in Tomaž Boh, 51–69. Ljubljana: Založba FDV.
18. Buchstein, Hubertus. 1997. Bytes that Bite: The Internet and Deliberative Democracy. *Constellations* 4 (2): 248–263.
19. Cammaerts, Bart. 2015. Pirates on the Liquid Shores of Liberal Democracy: Movement Frames of European Pirate Parties. *The Public* 22 (1): 19–36.
20. Cohen, Jean in Andrew Arato. 1992. *Civil Society and Political Theory*. The MIT Press: Cambridge.
21. Cohen, Jean in Archon Fung. 2004. *Radical democracy*. Dostopno prek: http://www.archonfung.net/papers/Cohen_Fung_Debate_SPSR2004.pdf (28. maj 2016).
22. Crick, Bernard. 2005. *In Defence of Politics*. New York: BookEns.
23. Dahl, Robert A. 1971. *Polyarchy*. New Haven in London: Yale University Press.
24. ——— 1989. *Democracy and its critics*. London: Yale University Press.
25. ——— 1997. *Uvod v teorijo demokracije*. Ljubljana: Krtina.
26. Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.
27. ——— 2013. *Can Democracy be saved?* Cambridge: Polity Press.
28. *Digital Agenda 2014 – 2017*. 2014. Dostopno prek: https://www.digitale-agenda.de/Content/DE/_Anlagen/2014/08/2014-08-20-digitale-agenda-engl.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (28. julij 2016).
29. Dobusch, Leonard in Yussi Pick. 2012. *Parteidemokratie: Liquid Democracy in Theorie und Praxis*. Dostopno prek: <http://blog.sektionacht.at/2012/06/parteidemokratie-4-liquid-democracy-in-theorie-und-praxis/> (13. maj 2016).
30. Dodgson, L. Charels. 1884. *The principles of parliamentary representation*. Dostopno prek: https://archive.org/stream/ThePrinciplesOfParliamentaryRepresentation/The_principles_of_parliamentary_represen#page/n55/mode/2up (5. maj 2016).
31. Dryzek, S. John. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
32. Eddy, Melissa. 2012. Upstarts Continue to Hijack Votes in Germany. *New York Times*, 8. maj. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2012/05/09/world/europe/the->

- pirate-party-continues-to-hijack-votes-in-germany.html?pagewanted=all&_r=0 (29. maj 2016).
33. Edick, Cole. 2015. The golden age of piracy: can open-source democracy redefine citizenship for the internet age? *Harvard International Review*, 1. september. Dostopno prek: <http://hir.harvard.edu/the-golden-age-of-piracy-can-open-source-democracy-redefine-citizenship-for-the-internet-age/> (20. april 2016).
  34. *European Pirate Party*. 2016. Dostopno prek: <http://europeanpirateparty.eu/> (23. julij 2016).
  35. *Eurostat*. 2016. Level of internet access – household. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00134&plugin=1> (20. julij 2016).
  36. *Facebook Piraten Partei Deutschland*. 2016. Dostopno prek: <https://www.facebook.com/pages/Piratenpartei-Deutschland/113652745312106?fref=ts> (28. julij 2016).
  37. Fink Hafner, Danica. 2001. *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
  38. ——— 2007. *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
  39. Finley, Moses I. 1999. *Antična in moderna demokracija*. Ljubljana: Krtina.
  40. Ford, Bryan. 2002. *Delegative Democracy*. Dostopno prek: <http://www.brynosaurus.com/deleg/deleg.pdf> (15. april 2016).
  41. ——— 2014. Delegative Democracy Revisited. Dostopno prek: <http://bford.github.io/2014/11/16/deleg.html> (15. april 2016).
  42. Fredriksson, Martin in James Arvanitakis. 2015. Piracy, Property and the Crisis of Democracy. *eJournal of eDemocracy and Open Government* 7 (1): 134–150.
  43. Freschi, Anna Carola, Stephen Coleman in Peter Mambrey. 2009. Making eParticipation policy a European analysis: social and political trends in eParticipation: the public policy and the civil society perspectives. *DEMO-net*. Dostopno prek: http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/6677/ssoar-2009-freschi_et_al-making_eparticipation_policy_-_a.pdf?sequence=1 (30. junij 2016).
  44. Garrett, Kelly. 2006. Protest in an information society: A review of literature on social movements and new ICTs. *Information, Communication & Society* 9: 202–224.

45. Gathmann, Florian. 2011. Netzpolitik: Gegenangriff der Möchtegern-Piraten. *Spiegel Online*. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,792502,00.html> (20. junij 2016).
46. Grad, Franc. 2000. *Parlament in vlada*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
47. Green-Armytage, James. 2015. Direct Voting and Proxy Voting. *Constitutional Political Economy*, 26 (2): 190–222.
48. Gregorius, Jelena. 2015. Does the Digital Age Require New Models of Democracy? Lasswell's Policy Scientist of Democracy Vs. Liquid Democracy. *Glocality* 1 (1): 1–6.
49. Grossman, K. Lawrence. 1995. *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York: Viking.
50. Hacker, L. Kenneth in Jan van Dijk. 2000. *Digital Democracy: Issues of Theory & Practice*. London: Sage.
51. Hagen, Martin. 1996. A Road to Electronic Democracy? Politik, Politische Theorie und der Information Superhighway in den USA. V *Der „Information Superhighway“*, Opladen: Westdeutscher Verlag, ur. Hans H. Kleinsteuber, 63–85.
52. Hague, Barry in Brian D. Loader. 1999. *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London: Routledge.
53. Hamilton, E. Joseph. 2014. Text 'aye,' matey! The Pirate Party's push for direct democracy. *Boston Globe*, 31. oktober. Dostopno prek: <https://www.bostonglobe.com/ideas/2014/10/31/text-aye-matey-the-pirate-party-push-for-direct-democracy/X8dl2dKD73HiXGTXd1yuDP/story.html> (14. junij 2016).
54. Hardt, Steve in Lia C.R. Lopes. 2015. Google Votes: A Liquid Democracy Experiment on a Corporate Social Network. *Technical Disclosure Commons*. Dostopno prek: http://www.tdcommons.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1092&context=dpubs_series (5. maj 2016).
55. Haas, Alexander in Sebastian Vogt. 2015. The future of public participation in Germany: Empirical analysis of administration experts' assessments. *Technological Forecasting and Social Change* 98: 157–173.
56. Haskell, John. 2001. *Direct Democracy or Representative Government? Dispelling the Populist Myth*. Colorado: Westview Press.
57. Held, David. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.

58. ——— 1993. *Prospects for Democracy: North, South, East, West*. Cambridge: Polity Press.
59. Heywood, Andrew. 2004. *Political Theory: An Introduction*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
60. Hobson, Christopher. 2008. Revolution, Representation and the Foundations of Modern Democracy. *European Journal of Political Theory* 7: 449–71.
61. Huntington, Samuel. 1993. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. London: University of Oklahoma Press.
62. Inepa. 2016. Dostopno prek: <http://www.inepa.si/index.php> (13. junij 2016).
63. Jabbusch, Sebastian. 2011. *LiquidDemocracy in der Piratenpartei: Eine neue Chance für inner parteiliche Demokratie im 21. Jahrhundert?* Greifswald University. Dostopno prek: <http://www.sebastianjabbusch.de/wp-content/uploads/2011/10/Liquid-Democracy-in-der-Piratenpartei-Eine-Neue-Chance-fur-die-innerparteiliche-Demokratie-im-21-Jahrhundert-By-Sebastian-Jabbusch.pdf> (31. junij 2016).
64. Janda, Kenneth, Jeffrey M. Berry in Jerry Goldman. 1992. *The Challenge of Democracy: Government in America*. Boston: Houghton Mifflin Company.
65. ——— 2008. *The Challenge of Democracy: American Government in a Global World: Eleventh Edition*. Wadsworth: Cengage Learning.
66. Keane, John. 1990. Despotizem in demokracija: civilna družba od zgornje moderne do poznega socializma. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
67. Kistner, von Axel. 2012. Bürgerbeteiligung mit LiquidFeedback. *Interaktive Demokratie*. Dostopno prek: <http://www.interaktive-demokratie.org/news/2012/20120502-Buergerbeteiligung-mit-LiquidFeedback.de.html> (25. april 2016).
68. Lipset, M. Seymour. 1994. The social requisites of democracy revisited. *American Sociological Review* 59 (1): 1–22.
69. *Lizbonska pogodba*. 2015. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=URISERV:ai0033&from=SL> (25. julij 2016).
70. *Liquid Democracy*. 2016. Dostopno prek: <https://liqd.net/en/about/> (10. april 2016).
71. Liquid Democracy Journal. 2016. Dostopno prek: <http://www.liquid-democracy-journal.org/> (10. april 2016).
72. LiquidFeedback. 2016. Dostopno prek: <http://liquidfeedback.org/> (10. april 2016).

73. Lukšič, Andrej A. 2003a. Digitalna demokracija. *Teorija in praksa* 40 (3): 486–498.
74. ——— 2003b. Hermesovi obrazi demokracije. V *S poti v digitalno demokracijo*, ur. Andrej A. Lukšič in Tanja Oblak, 5–27. Ljubljana: Založba FDV.
75. ——— 2009. Konec demokracije? *Teorija in praksa* 46 (5): 537–558.
76. Macintosh, Ann in Angus Whyte. 2006. Evaluating How E-Participation Changes Local Democracy. *eGovernment Workshop '06*. West London: Brunel University.
77. Macpherson, Crawford Brough. 1997. *The Life and Times in Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
78. Manifesto of the Pirate Party of Germany 2012. Dostopno prek: <https://wiki.piratenpartei.de/wiki/images/0/03/Parteiprogramm-englisch.pdf> (10. maj 2016).
79. Matsusaka, John. 2005. Direct Democracy Works. *Journal of Economic Perspectives* 19: 185–206.
80. Meiritz, Annett in Fabian Reinbold. 2013. Sinking Ship: Germany's Struggling Pirate Party. *Spiegel*, 19. september. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/germany/pirate-party-fails-to-capitalize-on-nsa-scandal-a-923303.html> (10. april 2016).
81. Mendoza, Nicolás. 2015. Liquid Separation: Three Fundamental Dimensions within LiquidFeedback and other Voting Technologies. *JeDEM* 7 (2): 45–58.
82. Merkle, Marcel-André Casasola. 2011. Wir sind Forscher, keine Ideologen. *Telepolis*, 23. oktober. Dostopno prek: <http://www.heise.de/tp/artikel/35/35721/1.html> (19. april 2016).
83. Meyer, David. 2012. How the German Pirate Party's "Liquid Democracy" Works. *Tech President*, 7. maj. Dostopno prek: <http://techpresident.com/news/wegov/22154/how-german-pirate-partys-liquid-democracy-works> (18. april 2016).
84. Milbrath, Lester. 1982. *Political Participation: How and Why do People get Involved in Politics?* New York: University Press of America.
85. Miller, James C. 1960. A Program for Direct and Proxy Voting in the Legislative Process. *Public Choice* 7: 107–113.
86. Morris, Dick. 1999. *VOTE.COM*. Los Angeles: Renaissance Books.
87. ——— 2001. Direct Democracy and the Internet. *Loyola Law Review* 43 (3).
88. Naisbitt, John. 1982. *Megatrends*. New York: Warner Books.

89. Napolitano, Antonella. 2011. The Europe Roundup: The Pirate Party in the Berlin Parliament: Trolling the Government? *Tech President*, 29. november. Dostopno prek: <http://techpresident.com/blog-entry/europe-roundup-pirate-party-berlin-parliament-trolling-government> (18. april 2016).
90. Neumann, Franz. 1992. *Demokratska i autoritarna država*. Zagreb: Naprijed
91. Neumann, Tobias. 2013. Ein Blick nach Innen: Das Selbstverständnis der Piraten. v *Die Piratenpartei*. Wiesbaden: Springer VS
92. Nijeboer, Arjen. 2013. Liquid Democracy versus Direct Democracy through Initiative and Referendum: Which is best? *Democracy International*. Dostopno prek: https://www.democracy-international.org/sites/default/files/PDF/Publications/2013-05-01_liquidanddirectdemocracy.pdf (13. april 2016).
93. Nitsche, Andreas. 2014. Liquid Democracy - what all the noise is about. *The Liquid Democracy Journal on electronic participation, collective moderation, and voting systems*. Dostopno prek: http://www.liquid-democracy-journal.org/issue/1/The_Liquid_Democracy_Journal-Issue001-01-Liquid_Democracy.html (23. april 2016).
94. Norris, Pippa. 2001a. Digital divide: *Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
95. ——— 2001b. *Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy in US Elections 1992-2000*. Cambridge: Harvard University. Dostopno prek: <https://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/WhoSurfs%20Revised%202001.pdf> (5. maj 2016).
96. ——— 2002. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
97. ——— 2011. *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
98. Norris, Pippa in David Jones. 1998. Virtual Democracy. *The Harvard International Journal of Press/Politics* 3 (2): 1–4.
99. NRW: *Crewkonzept*. 2016. Dostopno prek: <http://wiki.piratenpartei.de/NRW:Crewkonzept> (17. maj 2016).
100. Oblak, Tanja. 2003a. *Izzivi e – demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbe vede.
101. ——— 2003b. Ali kaj e-participirate? *Časopis za kritiko znanosti* 31 (211): 57–73.
- Oblak Črnič, Tanja. 2014. Paradoksi in transformacije demokracije, državljanstva in

- participacije v digitalni dobi. *Teorija in praksa* 51 (6): 1165–1184. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-F388OS5L/95a0d624-c9d9-49f0-a6a5-1f2754dccb84> (11. avgust 2016).
102. OECD. 2003. *Information, consultation and participation promise and problems of e-democracy*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/gov/digital-government/35176328.pdf> (2. avgust 2016).
103. Offe, Claus. 1985. *Družbena moč in politična oblast*. Ljubljana: Delavska enotnost.
104. Pateman, Carole. 1970. *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
105. Paulin, Alois. 2014. Through Liquid Democracy to Sustainable Non-Bureaucratic Government. *JeDEM* 6 (2): 216–230.
106. Petrović, Gajo. 1986. *Odabrana djela. Marx i marksisti*. Zagreb: Naprijed.
107. *Parteiprogramm*. 2016. Dostopno prek: <http://wiki.piratenpartei.de/Parteiprogramm> (1. april 2016).
108. *Pirate Parties International*. 2016. Dostopno prek: <https://pp-international.net/> (17. junij 2016).
109. *Piratska stranka Slovenije*. 2016. Dostopno prek: <https://piratskastranka.si/> (15. junij 2016).
110. *Pirates without Borders*. 2016. Dostopno prek: <https://pirates-without-borders.org/> (7. junij 2016).
111. Pitkin, Hanna. 1969. The Concept of Representation. V *Representatio*, ur. Pitkin Hanna 1 (23). New York: Atherton Press.
112. Pitkin, Hanna. 1964. Hobbes's Concept of Representation. *The American Political Science Review* 58 (2): 328–40.
113. *Public Software Group e. V.* 2016. Dostopno prek: <http://www.public-software-group.org/> (23. april 2016).
114. Rangus, Mateja in Drago Zajc. 2010. Koncept predstavništva: kdo koga predstavlja in kako. *Teorija in praksa* 47 (4): 732–748.
115. Rousseau, Jean Jacques. 1960. *Družbena pogodba ali načela državnega prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

116. Sartori, Giovanni. 1987. *The theory of democracy revisited*. New Jersey: Chatham House Publishers.
117. Schmitter, Philippe C. in Terry Lynn Karl. 1991. What Democracy is and is not? *Journal of Democracy*. Dostopno prek: <http://www.ned.org/docs/Philippe-C-Schmitter-and-Terry-Lynn-Karl-What-Democracy-is-and-Is-Not.pdf> (8. maj 2016).
118. Schumpeter, Joseph A. 1994. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: George Allen in Unwin.
119. Seemann, Michael. 2012. Plattformneutralität – das politische Denken der Pirate. V *Unter Piraten. Erkundungen in einer neuen politischen Arena*, 91–99. Bielefeld: Transcript.
120. Siedentop, Larry. 2003. *Demokracija v Evropi*. Ljubljana: Študentska založba.
121. *Spiegel Online International*. 2011. The New Rebels: Germany's Pirate Party Celebrates Historic Victory, 19. september. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/germany/the-new-rebels-germany-s-pirate-party-celebrates-historic-victory-a-787044.html> (3. julij 2016).
122. Spitz, Malte. 2011. Newcomer-Partei: Die Piraten machen es sich leichter. *Spiegel Online*, 15. oktober. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,791683,00.html> (5. junij 2016).
123. Sruk, Vlado. 1995. *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja.
124. Swierczek, Björn. 2011. 5 years of Liquid Democracy in Germany. *The Liquid Democracy Journal on electronic participation, collective moderation, and voting system*. Dostopno prek: http://www.liquid-democracy-journal.org/issue/1/The_Liquid_Democracy_Journal-Issue001-02-Five_years_of_Liquid_Democracy_in_Germany.html (2. junij 2016).
125. ——— 2016. Überprüfbarkeit demokratischer Prozesse (Teil 2). *Interaktive Demokratie*. Dostopno prek: <http://www.interaktive-demokratie.org/publications/20110915-ueberpruefbarkeit-demokratischer-prozesse-teil-1.de.html> (23. junij 2016).
126. *The Pirate Bay*. 2016. Dostopno prek: <https://thepiratebay.org/> (22. junij 2016).
127. Tomšič, Matevž. 2002. *Politična stabilnost v novih demokracijah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
128. Toffler, Alvin. 1980. *Future Shock*. Toronto: Bantam Books.

129. Toplak, Cirila. 2013. "Beter" rather than "more" democracy? Citizens' perceptions of direct vs. Representative democracy in a comparative perspective. *Journal of comparative* 6 (1): 30–42.
130. van Dijk, Jan A.G.M. 1996. Models of Democracy: Behind the Design and Use of New Media in Politics. *The Public* 3 (1): 43–56.
131. ——— 2012. Digital Democracy: Vision and Reality. *Public Administration in the Information Age* 49. Dostopno prek: https://www.utwente.nl/bms/vandijk/research/itv/itv_plaatje/Digital%20Democracy-%20Vision%20and%20Reality.pdf (8. junij 2016).
132. Velički, Damir. 2013. Tekuća Demokracija I Digitalni Urođenici – Piratenpartei Kao Izazov Njemačkoj Demokraciji. *Politicka Misao: Croatian Political Science Review* 50 (2): 124–141.
133. Vreg, France. 1999. Demokratično komuniciranje: mnenjski in komunikacijski procesi v družbenem procesu. Maribor: Obzorja.
134. ——— 2001. Globalizacija in elektronska demokracija. Teorija in praksa 38 (1): 5–28.
135. Vujčić, Vladimir. 2005. Političko obrazovanje i modeli demokracije. *Politička misao* XLII (2): 55–75.
136. Žerjavič, Peter. 2001. Nemčija: od zelenih upornikov do piratov digitalne dobe. *Delo*, 21. september. Dostopno prek: <http://www.delo.si/novice/svet/nemcija-od-zelenih-upornikov-do-piratov-digitalne-dobe.html> (8. junij 2016).
137. *Wikipedia*. 2016. Proxy voting. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Proxy_voting&oldid=440558477#Delegated_voting (12. junij 2016).
138. Wiki Piraten Partei. 2016. *AG Liquid Democracy*. Dostopno prek: https://wiki.piratenpartei.de/AG_Liquid_Democracy (3. junij 2016).